

niid

mtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet

7

8

IRODALMI, MŰVÉSZETI TÁRS-
DALOMTUDOMANYI FOLYÓ-
IRAT / ALAPÍTÁSI ÉV: 1934.
XXIII. EVFOLYAM 7-8. SZ. 1959.
J Ü L I U S
A U G U S Z T U S
SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: ACS
KÁROLY / MAJOR NÁNDOR
/ SAFFER PÁL / VEBEL LAJOS
/ VUKOVICS GÉZA / FELELŐS
SZERKESZTŐ MAJOR NÁNDOR

KÖZÖLJÜK OLVASÓINKKAL ES TERJESZTŐINK-
KEL, HOGY A JÖVŐBEN FOLYÓIRATUNK ÁRA
PÉLDÁNYONKÉNT 100 DINÁR, AZ ÉVI ES A
FÉLÉVI ELŐFIZETÉS AZONBAN TOVÁBBRA IS VÁL-
TOZATLANUL 500 ILLETVE 260 DINÁR. E KETTŐS
SZÁMUNK ÁRA IS PÉLDÁNYONKÉNT 100 DINÁR.
NE MULASSZA EL KIHASZNÁLNI AZ ELONYOS
ELŐFIZETÉSI LEHETŐSÉGET!

A kétnyelvű iskola

Rehák László

Eddig aránylag kevés szó esett mifelénk a kétnyelvű iskoláról, helyesebben: a kétnyelvű oktatásról. Pedig már egy éve életbelépett a szövetségi iskolatörvény. Ez a törvény a kisebbségi iskolákra vonatkozó szakaszában közoktatási rendszerünk fontos részeként tárgyalja a kétnyelvű oktatást.

Az idő sürget, jövőre meg kell hozni a kisebbségi iskolatörvényt. Ezt a törvényt úgy kellene megalkotni, hogy a kétnyelvű oktatásban szerzett kezdeti tapasztalatokat is figyelembe vehessük már. De noha a szövetségi törvény már egy éve érvényben van, a kétnyelvű oktatás terén semmilyen gyakorlati tapasztalatunk nincs. Ha szeptemberre — csak szórványosan is — meg akarjuk kezdeni a kétnyelvű oktatást, akkor sürgősen intézkedni kell.

Érzékeny kérdés ez, nem foghatunk hozzá elhamarkodva. De éppen ezért sürget az idő. Még távol vagyunk ugyanis attól, hogy a közoktatást meghatározó tényezők (az iskolahatóságok, tanári kar, társadalmi- és politikai tényezők, iskola-tanácsok, a szülők és a diákok) kellőképpen felkészülve hozzáfogjanak e fontos és érzékeny kérdés megoldásához. Kevés túlzás van abban a megállapításban, hogy közvéleményünk mifelénk még felkészületlen erre a lépésre, jöllehet a gyakorlat szemlátomást követeli az intézkedéseket.

Sokan, nagyon sokan, azt hitték, hogy az úgynevezett területi iskolák létesítésével megvalósítottuk az iskolareformnak a kisebbségekkel kapcsolatos sajátos feladatait. Bizonyos, hogy a területi iskola jelentős lépés volt és marad iskola-rendszerünk korszerűsítésében soknemzetiségű vidékünkön. A területi iskola révén a kisdíák az iskolai szabályfoglalkozásban, a maga iskolai, társadalmi és szervezeti életében együtt él és dolgozik különböző nemzetiségű pajtásaival. Eppen úgy, ahogyan dolgozóink a munkaközösségben, a közösség mindennapi életében együtt élnek, dolgoznak és igazgatnak, nemzeti hovatarozásuktól függetlenül.

Ma már közismert tények ismétlése volna a területi iskolák nevelési és gyakorlati előnyeinek felsorolása. Mégis indokolatlan abban a hitben ringatnunk magunkat, hogy a területi iskola megoldotta kisebbségi iskolarendszerünk minden nevelési és gyakorlati kérdését.

Sőt, ki kell mondani, minden siker és eredmény ellenére, hogy a gyakorlat néha igen drasztikus bírálatot mond kisebbségi iskolarendszerünk felett. Ezt a bírálatot tudomásul kell vennünk, még ha néha igazságtalannak találjuk is. Arra a sok erőfeszítésre gondolva, amit tettünk iskolarendszerünk korszerűsítésére, mennyiségi és minőségi fejlesztésére, haladó jellegének megerősítésére stb.

Az élet megy tovább, új követelmények kerülnek előtérbe, és ennek alapján azt, amit még néhány évvel ezelőtt vívmánynak tekintettünk, ma kénytelenek vagyunk mint kényszermegoldást eltérni. Így van ez valahogy a területi iskolákkal is.

Nem hunyhatunk szemet afelőtt, hogy tavaly ősszel egy járás területén (itt volt ez a jelenség legkiütőközőbb) a kisebbségi diákok olyan nagy számban iratkoztak át a magyar tannyelvű tagozatról a szerb-horvát nyelvre, hogy meg kellett szüntetni a magyar tannyelvű tagozatok együtödét. Tanügyi hatóságunk felfigyelt erre a jelenségre, és a politikai tényezőkkel karöltve megvizsgálta abból a szempontból, hogy ez a valóságos népvándorlás nem valamilyen nyomásra következett-e be, ami egyértelmű volna a biztosított jogok korlátozásával. A vizsgálat azt mutatta, hogy ez még szórványosan sem fordult elő. A szülők, gyermekeik későbbi könnyebb iskoláztatását és szakmai elhelyezkedését tartva szem előtt, határoztak így.

Ez mindenképpen biztató jelenség, ha egyes vidékeink különböző nemzeti-szerű dolgozóinak egymásközi viszonyát és kapcsolatait vizsgáljuk. Itt ugyanis arról van szó, hogy a nemzeti hovatartozás nem szab előre meghatározott normákat, nem jelenti szükségyszerűen azt, hogyha valaki magyar, csakis magyar iskolába iratja gyermekét. Ez mindenképpen azt mutatja, hogy erősen háttérbe szorul a nemzeti kizárólagosság, és ezen a téren is megnyílvánul a különböző nemzeti-szerű polgárok kölcsönös bizalma. De ugyanakkor közvetve, a gyakorlati követelmények tükrében, megmutatkozik az a körülmény, hogy a kisebbségi diákok iskoláztatása nem elégtető és — erőfeszítéseink ellenére — nem felel meg teljes egészében szükségleteinknek.

Mert még ha semmilyen kétség sem fér is ahhoz, hogy önként, teljesen szabad mérlegelés alapján történt az említett járásban a diákok együtödének átiratkozása, feltehető a kérdés, mi van a diáksereg négyütödével, akik nem szánhatták rá magukat erre a lépésre. Mert e diáksereg későbbi iskoláztatásának következményei ugyanolyanok. Itt vagy a szülők álláspontja volt a döntő, vagy méginkább a szöbänforgó diákok lehetősége, hogy komolyabb zökkenőktől mentesen folytathassák tanulmányaikat anyanyelvüktől különböző oktatási nyelven.

Ez a probléma nem új, s számunkra talán csak azért meglepő, mert már most ilyen szembeszökően jelentkezik.

A közelmúltban az osztrák hatóságok éppen azzal csorbították az ottani szlovén kisebbség jogait, hogy megszüntették a kétnyelvű iskolákat és a szlovéneknek kizárólag szlovén tannyelvű iskolákat „biztosítottak”. A jogtíprás éppen abban van, hogy különösen Ausztriában a kétnyelvű iskolának valóban sokkal nagyobb távlati és gyakorlati értelme van, tehát a kizárólag szlovén nyelvű iskolák csak látszatra jelentik nagyobb jogok elismerését. Az osztrák kormány intézkedése valójában azt jelenti, hogy a szülőktől megvonják azt a lehetőséget, hogy gyermekeik az anyanyelvét is művelje az iskolákban, és közvetlen nyomást gyakorolnak a szlovén szülőkre, hogy gyermekeik későbbi boldogulásának érdekében német iskolába adják őket. Nálunk, más társadalmi talajon, ahol kirekesztettük a nemzeti elnyomás nyílt és burkolt formáit, ez a kérdés korántsem jelentkezik azonos módon. De mint jellegzetes példát érdemes figyelembe venni saját rendszerünk vizsgálatában.

Természetesen, tanügyi hatóságaink és társadalmi szerveink már régebben fokozott figyelmet fordítottak arra, hogy a kisebbségi tannyelvű iskolák diákja annyira elsajátítsa a szerb-horvát nyelvet, hogy egyenlő lehetőséggel érvényesüljön későbbi iskoláztatása idején. Az idén a középiskolai beiratkozások előtt alkalmazott pályázati vizsgákat is úgy módosították, hogy a hiányos szerb-horvát nyelvtudás ne jelentsen elmarasztaló hátrányt a szerb-horvát tannyelvű középiskolákban. Ezenkívül a szuboticiai technikai és kereskedelmi iskola példájára több szakiskolában bevezetik a kezdő években a részleges magyar nyelvű oktatást.

De ettől függetlenül, legalábbis amikor a kisebbségi és vegyes lakosságú községek iskolarendszerének távlatára mutatunk rá, tekintetbe kell vennünk, hogy nem állhatunk meg a területi iskoláknál, hogy a kétnyelvű oktatást is meg kell valósítani, és hogy ez egy újabb lépés iskolarendszerünk fejlesztésében.

Ezzel kapcsolatban Veszelinov elvtárs a Kommunista Szövetség IV. szerbiai kongresszusán tartott beszámolójában többek között leszögezte:

„Véleményünk szerint a kétnyelvű iskolai oktatás rendkívül hasznos és szükséges. Egyes helységekből, de kisebbségek lakta nagyobb területeken is, a kétnyelvű iskolai oktatás nemcsak a kölcsönös megértést könnyítené meg a munkában, a hatósági és igazgatószervekben, hanem azt is elősegítené, hogy a nemzetiségi jogokkal teljesebben éljenek.”

Nem kis utat kell megtenni, hogy a kétnyelvű oktatás iskolai gyakorlattá váljon. Tartományunk iskolahatósága az utóbbi időben igen élénk tevékenységet fejt ki ez irányban. Ebben a kérdésben a tartományi pártvezetőség is világosan állást foglalt májusi ülésén. Most már szükség van arra, hogy az érdekelt járások és községek iskolai, társadalmi és politikai tényezői közvetlenebbül közreműködjenek. Ez a közreműködés értesületlenségéből vagy más okból eddig elmaradt, pedig nélküle nem tehetjük meg iskolarendszerünk fejlesztésében a következő lépést — a kétnyelvű oktatás megvalósítását.

Sacco és Vanzetti

Sinkó Ervin

Az egyik — Nicola Sacco — dél-olaszországi, a másik — Bartolomeo Vanzetti — Olaszország északi részének valamelyik falujából való volt. 1908-ban indultak el szerencsét próbálni Amerikába. Sacco akkor tizenhét, az öregebb, Vanzetti, pedig húsz éves. Munkások. Kettő azok közül a kivándorlók közül, akiknek száma légió, s akik elég merészek és az étellel szemben eléggé igényesek ahhoz, hogy még a tengerentúli messzeség fenygető viszontagságai se tudják visszariasztani őket.

Mernek szerencsét próbálni. A szerencse amit keresnek: munka, hogy a kéréből nagyobb darab kenyérré teljék. És a szegénység börtönéből, a nincstelenség reménytelenségétől és megalázó piszkától való szabadulásra is. A kivándorló ugyanis nemcsak menekülő, akit kiüldöz szülőföldjéről az inség hanem ember, aki nem akar, a megadni magát a pária-sorsnak, bejelenti követelését egy a hazainál emberibb életre.

A szegénységnek is vannak rangfokozatai. A jövevény szükségképpen a legalsó fokot jelenti. Mert Nicola Sacco és Bartolomeo Vanzetti Amerikában nemcsak kettő a sok szegény közül,

hanem méghozzá idegenek is. Meg kell tanulniok, hogy a kenyér nem kenyér, hanem idegen szóval jelölik, melynek az ő számukra nincs meghitt íze, csengetése, illata. A csupa érthetetlen hideg idegen szóval együtt minden hideg és hivatalos. Még az ég is, amit ott nem hívnak égnek. És az emberek is, akiknek a szokásai, életmódja, ételrei módora, még a tréfái is mások. Ők ketten egymásnak a nagy idegenségben csak még több lesznek. És a többi bevándorolt olasz is, akik éppúgy idegenek itt s akik egymásnak talpalatnyi hazát jelentenek. Köztük, velük szinte nem is Amerikában, hanem mintha otthon élne az ember. S annyian vannak, hogy az olasz munkás hosszú évekig dolgozhat Amerika városaiban, anélkül hogy Amerikában élne. A bevándorló olasz az amerikai olasz kolóniában él.

Sacsonak se kellett megtanulnia angolul ahhoz, hogy cipőgyári munkásként meg tudja keresni a kenyerét. S amikor huszonhat éves korában megházasodik, a felesége, Rosina, szép, aranyhajú kis olasz lány, és amikor gyerekük születik, a neve Dante lesz. Nem valami ostoba programszerű nacionalizmusból, hanem egyszerűen azért,

mert akik gyerekkoruk óta egy nyelven beszélnek, azok kevesebb szóból, hamarabb és jobban értik meg egymást.

Vanzetti is megmaradt és megmaradhatott idegennek, miközben tésztagyártó meg cukrászüzemekben dolgozott, majd mindenféle alkalmi munkákra használták fel. A munkaadói csak a munkaere tartsát tartottak igényt. S még ahhoz se kellett ismernie az angol nyelv titkait, hogy a Massachusetts állambeli Plymoutban, amely híres a halászatáról, halárusként tudjon megélni.

Fényképeik egyébként — az idősebb, Vanzetti, komoly csontos arcával, széles vállával és vastag bajuszával éppúgy, mint a kistermetű, sovány Nicolo, borotvált, fiús arcával s csokorra kötött nyakkendőjével — arra a modern munkásra vallanak, aki munkája végeztével sietve veszi magára a tiszta, jobb ruháját és aki szereti rendes öltönyével, vasalt nadrágjával, gondosan kifényesített cipőjével is kifejezni azt az öntudatát, hogy neki joga van és szándéka a civilizáció minden javaiban való egyenrangú részvételére.

Az emigráns a maga külön nyelvével és külön fájdalmas kötöttségeivel az idegen földhöz való viszonyát tekintve lelkileg többé-kevésbé gettóban él. Tíz vagy ezer vagy százezer honfitársával együtt. A gettó vagy megnyomorítja s visszahúzódo, bizalmatlan, szűk látkörű, a többi világtól elidegenedett embert nevel belőle, vagy épp a gettó teszi lázadóvá korlát ellen érzékenyebb, szenvedélyesebb, radikálisabb lázadóvá, mint azok, akik otthon vannak ott, ahol ő idegenben. Akinek van hazája, aki a maga hazájában él, annak sose lehet annyira szenvedélye a világpolgárság gondolata és követelése, mint annak, akinek lépten-nyomon tapasztalnia kell, hogy jövevény, és hogy mint jövevényt megkülönböztetik a többiektől, akik a normát képviselik. És senki se tapasztalja olyan élményszerűen a nemzeti határok abszurditását, mint a munkás, aki bármilyen országból való is egy üzemben dolgozik más munkásokkal, objektíve közösségbe kerül velük, s osztania kell a sorsukban mint közös sorsban. És senki se olyan fogékony a szolidaritás eszméje iránt, mint az, akit törvényes rendelkezések, előítélet vagy egyszerűen az idegenség kölcsönös érzése választ külön a többiek közösségétől.

Sacco és Vanzetti. Két munkás. Azok közül a munkások közül valók, akiknek nincs iskolai képzettségük. De azál'al, hogy a társadalmi élet és az emberek egymáshoz való viszonyának problémá-

ja őket már helyzetüknél fogva is mélyen foglalkoztatja, s személyes ügyükké, személyes életük kérdésévé vált, inkább rokonai az értelmiséginek, mint azok, akiknek a főiskolai képzettség pusztán foglalkozási ágat, társadalmi pozíciót, jövedelmi forrást jelent.

A munkásnak az, hogy mindennek ellenére könyvet vegyen a kezébe, mindennek ellenére ne csak a saját napi kenyeré gondjával vagy azzal foglalkozzék, hogy szórakozást keressen, hanem az igazságnak, az erkölcsnek, az emberi életnek, a jónak és a rossznak, a rossz ellen való leghatásosabb harci módszernek, a jelennek és mindennek felett a jövőnek a kérdésével — már magában is sikeres lázadást jelent a saját élete feltételei ellen és személyes győzelmet a társadalmi gépezet felett, amelyben őt pusztán munkaerővé, termelési eszközzé, személytelen lényvé fokozták le. A saját gondolata és a sajátjává tett gondolat mennél kevésbé csak a mindennapi személyes élet gondjaira szorítkozik, mennél átfogóbb, mennél általánosabb, annál inkább bizonyítékot jelent neki arra, hogy más, mint aminek látszik, hogy több, különb, mint személytelen kiszolgálója, rabszolgája a gigászi személytelen termelési gépezetnek.

Sacco és Vanzetti tehát épp azért, mert munkások, nem kivételes emberként élnek, szürke kis emberek ők, akik éppúgy, mint millió és millió más munkás bizonyos áhítatos komolysággal viszonylanak a betűhöz és a tanokhoz éppúgy, mint millió és millió más munkásnak, elveik vannak, elvekért lelkesednek, elvekben reménykednek, és szabad idejükben vitatkoznak azokkal, akik kételkednek igazságaikban, elveikben és reményeikben. S hogy egy-egy sztrájk alkalmával Sacco, Rosinával együtt, a sztrájkolók javára műkedvelő előadásokat szervez vagy párjával együtt ilyen műkedvelő előadásokon maga is énekszámokkal szerepel — ez az elvi buzgalmának, de annak is jele, hogy Rosinával együtt tud és szeret a színpadon megjelenni. És semmiképpen se annak a jele, hogy valami egész más lett volna, mint ezernyi és százezernyi, a természetből kellemes hanggal megáldott, a jobb életért való harcban szintén részvevő, társas életet és társas szórakozásokat kedvelő, temperamentumos fiatal olasz munkás.

S Vanzetti sem volt kivétel. Ellenében Saccoval, aki csak négy elemet végzett, ő tizenhárom éves koráig járt is-

kolába, tehát könyebben el tudott igazodni a nyomtatott betűk sűrűjében. Szerette Dantét olvasni, de éppúgy Renan könyvét az emberi Jézusról. És mindent, ami az igazságról szólva vitába szállt az előítéletekkel, a rosszal, az erőszakon és képmutatáson alapuló társadalmi hatalmakkal és intézményekkel. Mint annyi más munkás is, akik nem élnek kivételes életet, s nem is, készülnek kivételes életre. Később, amikor neve már Saccoéval együtt a tragikus emberi nagyság, a baráti hűség és eszmei hajthatatlanság szimbólumává nőtt, amikor már a vértanúhalál küszöbéről vet utolsó pillantást vissza az élők világára, valósággal mint egy ismerős hazai táj víziója merül fel előtte az élet, ami lehetett volna. „Lehetett volna, hogy utcasarkon lebzselve, beszélgetve s az elhaladókra csípős megjegyzéseket téve éljem le az életem.” Lehetett volna. Annak ellenére vagy amellett, hogy barátságot kötve Salsedoval az anarchista elveket valló befolyásos munkásvezérrel, ő maga is részt vett sztrájkokban és kivette részét a sztrájkok szervezéséből. Éppúgy, mint általában a munkások, különösen akkor, az első világháború, az oroszországi októberi forradalom és az európai forradalmi tüzek ígéretes nagy lobogása idején. Volt-e akkor Amerikában munkás, még nem bevándorló is, aki ne lett volna szándékaiban, reményeiben és türelmetlenségével éppoly radikális, mint Sacco és mint Vanzetti?

Nem, se Sacco, se Vanzetti nem voltak született hősök. Ha volna vagy ha valóban van ember, aki hősnek születik s már a bölcsőjében kígyókat fojt meg, az maga is monstrem.

Egy világban melyben a mindennapi gyakorlati szabály az igazság volna, és emberség uralkodna, az embertelenség kihalásával együtt kihalnának a történelmi hősök is. Természete ezt a két olaszt se emberfelettire, hősiességre, hanem szerelemre, játékra, a fájdalomtól és a haláltól való félelemre, az öröm után való vágyra és az élethez való ragaszkodásra tanította. S mégis hősök voltak.

S mint általában a hősökben, Saccóban és Vanzettiben is épp az a vonzó, épp az a tragikusan nagy és nagyon emberi, hogy nem születtek hősöknek. Eszük ágában se volt, hogy kívánatosnak, „hivatásuknak” és „a győzelem koronájának” tekintsék az önmegtagadást és a vértanúságot.

Szürke kis emberek voltak. Nem egy majdan bekövetkező patétikus döntő pillanatra, hanem arra készültek, hogy névtelen, szerény és lehetőleg boldog emberként, tisztességesen állják meg helyüket a világban. Szerették élvezni az életet, szerettek volna nem szenvedni, s nem tudtak belenyugodni abba, hogy az embernek, akinek a természettel is elég a baja, az ember és emberi intézmények által is kínlódnia kelljen. Ezért voltak antimilitaristák, s a háború idején a katonai kötelezettség veszélye előtt az Egyesült Államokból mind a ketten ideiglenesen Mexikóban kerestek menedéket. Szürke, kis emberek.

S mégis, mikor rákerült a sor, olyan fensőséges emberi méltósággal tudtak szenvedni és tudtak meghalni, mintha kezdettől fogva készültek és épp erre a nagy megpróbáltatásra készültek volna. Semmiben se voltak magasabbrendű lények, mint a többi hozzájuk hasonló millió és millió munkásember — és mégis... Ez az, ez a „mégis” az, ami teljesen hamis, s ami teljesen meghamisítja a valóságot. A valóság — Sacco és Vanzetti, a szürke kis emberek — bizonyosság arra, hogy a „szürke kis ember” fogalma pusztá előítélet. S hogy csak pusztá előítélet, ez kiderült, amint leplezetlenül brutálisan a maga paragrafusokba foglalt szentesített embertelenségével rájuk tört az embertelen világ, épp ezzel híva ki, téve próbára emberségüket. Ennek a látható megpróbáltatásnak eredményeképpen vált nyilvánvalóvá az, amit előbb nem lehetett látni, s amit enélkül soha senki se láthatott volna a névtelen szürke kis embereken — amit nem lehetett látni a szürke kis élettől, a szürke kis harcoktól, az örömeikben, keserűségeikben és erőfeszítéseikben olyannyira szűkkörű, szűkös, de épp azért „normálisan” is annyi kitartást és annyi erényt s annyiszor igen nagy lelkiert igénylő névtelen szerény szürke élettől.

A megpróbáltatásban derül ki, hogy az életük volt szürke, nem pedig ők s lehull róluk, ami eltakarta őket: a szürkeség látszata.

Mikor belekerülnek tragikus helyzetükbe, nem maradnak a helyzet mértékén alul. A megfelelő gesztus és a megfelelő szó szinte magától adódik számukra. Két névtelen olasz munkás, akiknek tőlük független, külső körülmények következtében egyszerre az jut ki sorsul, hogy gonoszul süket gigászi hatalmak automatizmusa ellenében képviselniük kell az emberi spontaneitást, az

ember ügyét, az ember és a forradalmi gondolat méltóságát és igazát, és — képeseknek bizonyulnak erre a szerepre. Nem azért, mert önmaguk fölé nőnek, hanem azért, mert elérik a maguk emberségének a mértékét. Azzal ahogy hallgatnak, s azzal, ahogy beszélnek, azzal, ahogy kitartóan harcolnak az igazukért és az életükért, azzal, ahogy ők ketten együtt és egymásért vannak, felfedik országok és kontinensek nyilvánossága előtt, hogy milyen nagy az ember két tegnap még névtelen olasz munkásában, két munkásában, akikben hétköznapi tapasztalattá, gyakorlattá és érzéssé vált a szolidaritás gondolata, az a világos és szép megismerés, hogy az emberek felelősséggel tartoznak egymásnak és egymásért.

„Letartóztatásunk és pörünk idejében a hozzá hasonlók körökörül mindent vörösnek láttak, de ő még vörösebbnek, mint a többiek” — írta Vanzetti 1924 február 27-én Miss Blackwellnek, egynek a közül a sok amerikai nő közül, akik a két olasz megmentéséért fáradoztak — és ezzel röviden ki is fejezte, hogy igazában miért került ő és barátja, Sacco, annak idején — négy év előtt — a charlestowni börtönbe, ahonnan ezt a levelét is keltezte.

Akíról azt írja, hogy még a hozzá hasonlóknál is vörösebbnek látott körökörül mindent, az név szerint Webster Thayer, törvényszéki bírósági. Webster Thayer, aki — ugyancsak Vanzetti szerint — „bigott, tehát kegyetlen” — ez a Webster Thayer, habár meghatározott személy, szubjektív hajlamokkal, szokásokkal, emlékekkel, kapcsolatokkal és célokkal, ugyanakkor azonban a Sacco és Vanzettihez való viszonyában épp az a legfőbb sajátsága, hogy inkább valami absztraktum, mint konkrét személy. Ebben a viszonyban nem akar ember lenni, nem akar emberként rezonálni, hanem egyes-egyedül úgy, mint a Szentségnek a képviselője, őre védelmezője, puritán orgánuma annak a szentségnek, melynek neve államérdek, annak az államnak az érdeke, melyet egyszer egy ihletett eretnek „minden hideg szörnyetegnél hidegebb szörnyetegnék” nevezett.

Két munkás az idegenség gettójában, két idegen munkás, akik kezdettől fogva látnak harcba állnak a gigászi minden hideg szörnyetegnél hidegebb szörnyeteggel, hogy aztán akaratukból független külső események következtében ártatlanságuk és igazságuk összeütközésbe kerüljön a Szörnyeteg pa-

ragrafusainak, rendőreinek, börtöneinek bírónak, ügyészeinek nemcsak a hatalmával, hanem ami még végzetesebb, ennek a hatalomnak a presztízsével is — ez a Sacco és Vanzetti „esetnek” a summája.

A charlestowni börtön igen hamar szilalomházzá válik a két olasz munkás számára. Hét esztendőn, négy hónapon és tizennégy napon át tart az egyenlőtlen harc. Mennél tovább tart, mennél inkább nyilvánossá, világméretűvé válik, mennél inkább nyilvánvalóvá válik, hogy a két halálraítélt méltón képviseli az államhatalom ellenében az embert, az ártatlanságot és az emberi igazságot, annál megengedhetlenebbé válik, hogy ők győzzenek. Megengedhetlenné válik egyszerűen azért, mert hét év, négy hónap és tizennégy nap után az igazságtalanság, az elvtelen erőszak s az erkölcsnélküli törvény győzelmét még inkább megköveteli az államhatalomnak és a hatalom minden exponensének erkölcsi presztízsé. Követeli a látszat, melyben már senki se hisz, de amiben mindenkinek hinnie kell és pedig vakbuzgón, vakul.

„Bigott, tehát kegyetlen.”

Abban az időben, az októberi orosz forradalmat s az első világháborút követő években, az európai forradalmak és ellenforradalmak lázas korában, Amerikában a reggel, délben és este sok millió példányban megjelenő napilapok első oldalán, nap nap után visszatértek, kővér nagy betűkkel sötétlettek és riasztottak mindig újabb vészes hírek. „Vörösök”, „anarchisták”, „kommunisták”, „szindikalisták”, „ateisták” vagy egyszerűen valamennyiüket átfogón „radikálisok” névvel nevezték e hírek hőseit, akik mint valami apokaliptikus pusztító erő fenyegettek és romboltak. Merényletekről, tüntetésekről, sztrájkokról szóló jelentésekben éppúgy ott szerepeltek a misztikus „radikálisok”, mint amikor vakmerőbb bankrablások ismeretlen tetteseiről vagy véres utcai összetűzések és titokzatos összeesküvések vezéreiről számoltak be a hírek. Szaporodtak az erélyes razziaik a radikálisok ellen, s mind hisztérikusabb hangon sürgette és követelte az úgynevezett közvélemény tömeges deportálásukat vagy a kontinensről való kiutasításukat, mivelhogy első sorban az idegenek, csak az idegenek lehettek minden rossz okai, a bujtogatók és ve-

zetők, ők képviselik a romlásnak és rombolásnak, annak a Gonosznak a princípiumát, mely feldúlja a társadalmi békét, fenyegeti az erkölcs, a prosperitás, a személy- és vagyonbiztonság fundamentumát.

„Radikálisok”. A róluk festett kép valamiképp hasonlított ahhoz a képhez, mely annak idején Olaszországban az állítólag pestist előidéző és terjesztő „kenegetők” démoni arca nyomán hatalmasodott el a lelkeken. Mint ahogy az *I promessi sposi* lapjain olvasható, — mily távoli múltnak tűnik —, hogy emberek hittek egy *volutta diabolica*-ban, egy ördögi kéjben, mely öncélúan a rombolásban és a halálban, a halál birodalmának a kiterjesztésében lelki gyönyörűséget, az első világháborút követő évek társadalmi konvulzióiban sikerült Amerikában olyan közvéleményt teremteni, mely a „radikálisokat” egy ilyen ördögi rémregénynek a valóságába betörő hőseiként, démoni erőkként gyűlölte és rettegte.

S ebben a légkörben került Sacco és Vanzetti az igazságszolgáltatás buzgó hivatalnokainak, a fenyegetett állami és polgári rend, az élet- és vagyonbiztonság meggyőződések és elszánt őreinek a keze közé.

A konkrét esemény, amely közvetlenül, azaz ürügyül szolgált, az a Massachusetts állambeli South Braintree főutcáján, 1920 április 15-én, délután 3 órakor történt rablógyilkosság. Két ismeretlen ember, akik nyilván lesben állottak, hirtelen revolvert rántottak elő, s halálosan megsebesítették a Slater és Morrill cipőgyár két alkalmazottját — név szerint Parmenter pénztárost és kísérőjét, Berardellit —, majd az áldozataiktól zsákmányolt két pénzzel tömött táskával (pontosan 15776 dollár és 51 centtel) egy cinkosalkkal rájuk várakozó gépkocsiba szálltak és mielőtt bárki megakadályozhatta őket a menekülésben, elrobogtak.

Néhány hónappal azelőtt, az előző évben, éppen karácsony napján Bridgewaterben hasonló módon, ugyanezzel a technikával s ugyanilyen vakmerőséggel kíséreltek meg banditák ugyanilyen utcai támadást. Az nem járt ugyan eredménnyel, de a tetteseknek akkor is sikerült olyan gyorsan szem elől tűniük, mint sikeres támadásuk után South Braintreeben. A tettesek mindkét esetben ugyanazok lehettek, legálábbis ugyanahhoz a szervezethez kel-

lett tartozniok, s a szemtanúk kihallgatása után a rendőrség arra következtetett, hogy a banditák olasz nemzetiségűek lehetnek.

A rendőrségbe vetett hiten ejtett csorbát, hogy hónapok múltak el a bridgewateri sikertelen támadás után, s a tetteseket nem kerítették kézre; a South Braintree-i kettős rablógyilkosság után aztán inkább ki kellett köszörülni a rendőrség tekintélyén ejtett csorbát.

Ez a presztizskérdés volt és leti Sacco és Vanzetti végzete. Amikor 1920 május 5-én, húsz nappal a South Braintree-i rablógyilkosság után letartóztatták őket, nemcsak a South Braintree-i bűntény, hanem a bridgewateri támadás tettesei is kellett lenniök.

A rendőrség erkölcsi presztizse specifikus erkölcs és specifikus tekintély. Ezt a presztizst nem kompromittálta az, hogy egy massachusettsbeli ismert, Salsedo nevezetű anarchista munkásvézért egy vörösök ellen irányuló razzia alkalmával a rendőrség letartóztatta és hogy hamarosan aztán, kora hajnalban ott találták a hulláját New York egyik utcájának kövezetén. Az nem kompromittálta a rendőrség erkölcsi presztizsét, hogy mindenki, akit érdekelt, tudhatta és tudta: letartóztatása után Salsedot úgynevezett harmadfokú vallatási módszereknek vetették alá, s aztán kidobták az ablakon. Kompromittálta volna azonban ezt az erkölcsi presztizst az, aki a harmadfokú vallatási módszerek gyakorlatát egy másik erkölcs szempontjából merte vagy csak akarta volna is hangosan és nyilvánosan elítélni. Az ilyen ember — a rendőrség szemében — elsősorban önmagát kompromittálta. Ez történt Vanzettivel is. Letartóztatása előtt pár nappal New Yorkba ment, ügyvédhez, Salsedo mellett, aki neki barátja volt.

Ez is bizonyíték volt arra, természetesen rendőri szempontból, hogy Vanzetti nem lehet ártatlan ember. Vanzetti New Yorkban arról értesült, hogy számolni kell újabb vörösök elleni rendőri razziákkal, s hogy óvatosságnak kell lenni. Egyéb indíciuumokon vagy indíciuumként magyarázott körülményeken kívül a két olasz ellen szólt az is, hogy amikor letartóztatták őket, épp azzal voltak elfoglalva, hogy a náluk lévő „radikális irodalmat”, röplapokat és füzeteket biztosabb helyre szállítsák.

Ebben az időben a munkások a kikötőkben, a földaiatt; villamoson, a cipőgyárakban, az építőiparban a nagy áru-

házak személyzete éppúgy, mint a telefonközpontok és egész sor életbevágóan fontos üzemi alkalmazottai egymás után vagy egyszerre s egyre szervezetten és fenyegetőbben lebeszűntették a munkát. A sztrájkok s velük a zavargások az ipari vidékekről átterjedtek a farmokra is. A ki-kihagyó termelő munka, a kereskedelmi és rendet zúzavarral fenyegető, megfélemlető, mindig újra ki-kirobbanó forradalmi izgalmak és összeütközések pánikot idéztek elő.

A banditizmus és a felforgatók, a „radikálisok”, az „idegen elemek” sikeres aknamunkája magát a vagyonbiztonság érzését ásta alá. A közhiedelem szerint, főkomposok általában az idegenek voltak, akiknek nincs vesztenivalójuk. A vörösök a rendőrség és annak a közvéleménynek a számára, mely a rendőrségre támaszkodott, az útonállóknál is végzetesebb veszedelmet jelentettek.

A rendőrség tehát valami gyanakvó garasztulajdonos feljelentésére letartóztatott két idegent, Saccot és Vanzettit is, elsősorban politikai nézeteik és eddigi politikai tevékenységük felől fogta a keresztkérdések pergőtüzébe. A kihallgatás tempóját kényszerűen lassította, hogy ők ketten több mint egy évtizede éltek Amerikában, alig értettek angolul, s a hozzájuk intézett kérdéseket akárcsak válaszukat a rendőrség tolmácsának kellett olaszra és angolra fordítani.

Ez önmagában is bizonyítékul szolgálhatna arra, hogy az őrizetbe vett két olasz kevéssé vett részt az amerikai nagy politikában, s hogy ennek a politikának csak az idegen s különlegesen az olasz munkásokat érintő visszahatásával foglalkozott, hogy tehát érdeklődésük főleg a velük közös sorsú és nyelvű honfitársak és küzdelmeire szorítkozott. A rendőrséget azonban a gyanúsítottak igen hiányos angol nyelvi ismeretei csak még gyanakvóbbá, még ellenségesebbé hangolta, s a rendőrséggel együtt a tolmácsot is, aki, mint később bebizonyosodott, a kihallgatás során a két olasz válaszáinak nem a pontos, hanem a rendőrség kívánságainak megfelelő céltűzött fordítását diktálta jegyzőkönyvbe és íratta alá a két fogollyal. De nemcsak a tolmács, maga a kihallgatás technikája is meghamisította, mint ahogy mindig meghamisítja, a valóságot. A kihallgatás eredményeképpen ugyanis a két olasz

alakja olyan politikai arcéllal rajzolódott ki, mintha ők ketten a polgári rendnek, a törvénynek és a törvényes hatalom végrehajtószerveinek kivételesen szívós és kivételesen veszedelmes, hivatásos ellenségei lettek volna. Bémozgalmakban s legutóbb a „megbízhatatlan” munkások deportálása ellen szervezett tüntetésekből való részvétellel, sztrájkok hosszú sora, számtalan gyűlés az évek során s egy-egy gyűlésen lázító felszólalás, röpcédulák terjesztése, Vanzettinek az anarchista Salscedóval való barátságára sőt Sacconak a sztrájkolók javára rendezett műkedvelő színpadi előadásokon való szereplése is — önmagukban csupa olyan adat, amilyenekkel általános és nem egyéni okokból különféle változatban millió és millió amerikai munkás s általában a munkások életrajza bővelkedik. De ezek a banális adatok általános összefüggésüktől különválasztva, egyenként kidomborítva és felsorakoztatva, pusztán azért, hogy a két ember egész élet-történetét kizárólag ezekre az adatokra szűkítették, úgy tüntették fel őket, mint akiknek nem volt soha más gondja, vágya, öröme, csak egyetlen hyperdimensionált szervedélye és tulajdonsága, ti. az, hogy „vörösök”.

A rendőrség szemében pedig az, hogy vörösök és ennyire vörösök voltak, bizonyítékot jelent arra, hogy ennél fogva semmit se lehet nekik hiálni, de viszont hinni lehet és kell azoknak az inciduumoknak, melyek alapján őket, mint a bridgewateri rablási kísérlet és South Braintree-i rablógyilkosság tetteseit át lehet adni a bíróságnak.

A politikai és társadalmi elméletek iránt való intenzív érdeklődés, a munkástársaik harcaiban való aktív részvétel, a küzdelem az igazságtalanság ellen és egy eljövendő szabad és igazságos világért, az tehát, amit Vanzetti az ő anarchista és Sacco az ő anarchista-szocialista meggyőződésének nevezett, addig a napig csak egy volt életük sok egyéb motívumai mellett. Attól kezdve azonban, hogy a rendőrség, majd a vizsgálóbíró, a törvényszék és az államhatalom erőszakszervezetének minden képviselője egész fel a kormányzóig az ő munkásmozgalmomban való részvételüket, antimilitarizmusukat, a kapitalizmus ellen való harcukat, egyszóval anarchista és szocialista hitüket és elveiket összeférhetőnek deklarálta a rablótámadás és rablógyilkosság, sőt proletár forradalmiságuk és a banditiz-

mus között hallgatólag vagy kifejezetten elvi okozati összefüggést konstruáltak, — az, ami addig életüknek csak egyik motívuma volt, egy csapásra magának az életnek, az életükért való harcnak a kérdésévé vált számukra.

Egy csapásra minden megváltozott: életükért harcolva egy világ ellen és egy egész világért, valamennyi proletár forradalmiság erkölcsi presztízséért kellett vállalniok a harcot.

Sacco és Vanzetti tehát nem bírói tévedésnek, nem külső körülmények és véletlenek fatális találkozásából eredő Justizmordnak, hanem politikai okokból, politikai céllal és politikai, hideg és személytelen, „elvi” gyűlölettel elkövetett gyilkosságnak — politikai gyilkosságnak estek áldozatul. A gyilkosságot rajtuk az előírt demokratikus törvényszéki eljárás formáinak és a formálisan korrekt eljárások szigorú szemmel tartásával követték el. A vádlottaknak erkölcsi okokból meg kellett halniok. Hogy csorbítatlan maradjon a demokratikus igazságszolgáltatás erkölcsi tekintélye és hogy a vádlottak halálbüntetésével erkölcsileg diffamáltassék az idegen eszméket terjesztő, amerikai élettől és életmódtól idegen jövevény népség, elsősorban a proletár és a proletárban a forradalmár, aki csak „idegen” lehet.

Sacco harmincadik évében jár, amikor kiragadják megszokott gondjaiból és örömeiből. Mindenki rendes és szorgalmas munkásnak s jó családapának ismerte, aki havi háromszázdolláros fizetéséből rendszeresen félretett annyit, hogy amikor börtönbe csukták, 1500 dollár megtakarított pénzéről szóló bankbetétkönyve volt. Amikor életében először rázárták a börtönajtót, főleg a családja járt az eszében: hétéves kislánya, Dante, Rosina, a felesége, és a kis családja harmadik tagja, aki még csak útban volt és amikor megszületett, apja már hét hónapja volt börtönlakó — Sacco, minden jel szerint, eleinte azt hitte, hogy félreértésről, tévedésről vagy gyanúról van szó, mely rosszindulatú ugyan, de végül mégis csak eloszlik.

Vanzetti azonban mintha kezdettől fogva tisztán látta volna, hogy nem könnyű és nem rövid harcra kell felkészülnie. Első naptól kezdve igyekszik megszerezni a fegyvert, amely-

nek hiánya a rendőrségi kihallgatáson és a további vizsgálat idején leginkább védtelenné tette: angolul tanul, reggeltől egészen addig, amíg a börtönrendnek megfelelően, este hatkor nem borul rá a sötétség.

Sacsonak ekkor még nincs türelme ilyesmire. Ekkor még türelmetlenül várja, hogy történjék valami.

Végre, hat héttel letartóztatásuk után, 1920 június 12-én bíróság elé kerülnek. Sacconak a tárgyaláson sikerült bebizonyítania, hogy hol járt s kikkel volt együtt a bridgewateri kárcsónyi rablótámadási kísérlet idején, de Vanzetti azon az alapon, hogy valami detektív a támadók között vélte látni, bűnösnek minősítették és tizenkétévi fegyházra ítélték. Szabadon azonban Saccot se engedték, csak más börtönbe szállították. s ugyanannak az évnék szeptemberében elkészült az újabb vádirat, mely a két olaszt a South Braintree-ben elkövetett kettős rablógyilkossággal vádolta.

Ennek a pörnek a tárgyalására csak a következő évben, 1921 májusában került sor, s ugyanaz a Webster Thayer volt a bírójuk, aki a bridgewateri rablótámadás ügyében is ítélkezett. S Thayer bíró ezúttal mind a két vádlottat bűnösnek mondta ki a South Braintree-i rablógyilkosság elkövetésében.

Sacco és Vanzetti föllebeztek az elsőfokú ítélet ellen. Föllebeztek a következő, az elsőfokú ítélet jóváhagyó ítélet ellen is. Az utána következő ellen is. Összesen nyolcszor, mind a nyolcszor hangoztatva politikai meggyőződésüket, mely magában is lehetlenné tette volna nekik a rablásnak és gyilkosságnak még a gondolatát is, s mind a nyolcszor ugyanazzal az eredménnyel: minden fórumon megerősítették az elsőfokú ítéletet. Nem rendelték el a per újrafelvételét az elítéltek éhségstrájkjai, az Amerikában és a világ minden részén Sacco és Vanzetti védelmére száz és ezerszám alakított bizottságok ellenére sem. Annak ellenére sem, hogy 1925-ben egy gyilkosság miatt már elítélt Celestino Madeiros nevű portugál fiatal ember levelet írt a börtönből Thayer bírónak, bevalva, hogy a South Braintree-i rablógyilkosságot egy ismert gangsterbanda tagjaival együtt ő követte el. Azzal a megokolással, hogy egy már elítélt gyilkos vallomása nem érdemel hitelt, ezt a vallomást se tekintették elégséges oknak arra, hogy újra tárgyalják

Sacco és Vanzetti bűnperét. Megerősítették az elsőfokú ítéletet hatodszor, hetedszer és nyolcadszor is. Az Amerikában és a világ minden részében rendezett tiltakozó tömeggyűlések ellenére és a civilizált világ minden sarkából ezrével köldött tiltakozó táviratok ellenére. Munkások, tudósok, különféle pártállású politikusok, művészek, egyesületek, szakszervezetek, világi és egyházi méltóságok, mindenki ellenére — vagy éppen azért — érvényben kellett maradnia az elsőfokú ítéletnek. Mindenkinek és mindennek ellenére — vagy éppen azért, mert a halálraítelt két olasz munkásnak az életéért való harca magának az emberségnek harcává nőtt a halálos hazugság, a szemforgató képmutatás, a magával elégedett embertelenség megszentelt rendje ellen.

1927 januárjában a legfelsőbb törvényszéknek is foglalkoznia kellett Madeiros beismerésével. S április 4-én a legfelsőbb törvényszék is magáévá teszi Webster Thayer álláspontját: mint hogy Celestino Madeiros már amúgy is halálraítelt gyilkos, vallomása egy másik büntettről nem érdemel hitelt. Április 9-én hosszú idő után Vanzetti megint találkozhat Saccoval, egymáshoz láncolva vezetik be őket Deghamban a legfelsőbb bíróság tárgyalótermébe, hogy együtt hallgassák meg az ítélet kihirdetését, halálos ítéletüket. Sacco nagy késéssel és sokkal kevesebb eredménnyel követte Vanzetti példáját és tanulgatót angolul a börtönben, az ítélet kihirdetése után csak néhány szót szolt. Vanzettire bízta, hogy őhelyezze is mondja meg közös mondanivalójukat az utolsó szó jogán. Vanzetti háromnegyed óra hosszat beszélt, vádbeszédet mondott, a dedhami tárgyalóterem hallgatóságának, nem a bírának beszélt. Kettőjük helyett, mintha két ember egy személy volna. Beszédét, amely szenvedélyes hitvallás volt kettőjük politikai elvei, s osztályuk, a proletariátus mellett, így fejezte be:

„Nemcsak e két ügyben nem vagyok bűnös, hanem sohasem követtem el más bűnt sem életemben. Sohasem loptam, sohasem öltem, mindig harcban álltam a bűnnel, és küzdöttem és feláldoztam magam éppen azért, hogy megszűnjék azoknak a bűnöknek az uralma, melyeket a törvény és az egyház igazol és szentesít. Azt mondom: nem kívánám egy kutyának vagy egy csigának, a föld legnyomorultabb és legszerencsét-

lenebb teremtményének se, senkinek, hogy azt szenvedje, amit én szenvedtem olyan dolgokért, melyekben nem vagyok bűnös. Meggyőződéseim azonban, hogy olyan dolgokért szenvedtem, melyekben valóban „bűnös” vagyok. Szenvedek azért, mert radikális vagyok, és csakugyan radikális vagyok, szenvedtem azért, mert olasz vagyok, és valóban olasz vagyok. Többet szenvedtem azokért, akik hozzám tartoznak és azért, amit hiszek, mint a magam személye miatt; annyira meg vagyok győződve az igazságomról, hogyha kétszer ki tudnának végezni és kétszer újra születnék, élni akarnék csak azért, hogy megint azt tegyem, amit tettem”.

A legfelsőbb bíróság döntése után már csak egy fórum maradt hátra: Massachusetts kormányzója, Fuller, akinek joga volt kegyelmet adni. Egyikük sem akar azonban kegyelmet kérni. Kegyelmet csak bűnös kérhet. Vanzetti kegyelmi kérvény helyett levelet ír a kormányzóhoz, kifejti a maga és Sacco anarchista nézeteit, mint érvet a rablás és gyilkosság vádjá ellen. Sacco azonban még ennek a levélnek az aláírását is megtagadja. Vanzetti aláírásával jut el a kormányzóhoz, megint kettőjük helyett.

A levélnek mintha foganatja volna. Fuller kormányzó elrendeli a Sacco és Vanzetti-ügy felülvizsgálását. S megint hetek következnek, a várakozás hetei. Vanzetti ezekben a hetekben falja a könyveket és él a halálraítelt kiváltságával: nagy levelezést folytat, s a börtönudvarban Saccoval együtt valami olasz tekejátékkal tölti idejét.

Az eredeti ítélet alapján 1927 július 10-én kellett volna a három elítéltnek — hozzájuk számították Celestino Madeirost — a villanyszékbe ülnie. Fuller kormányzó döntésére várva Sacco és Vanzetti július 8-án éhségsztrájkot kezd. Július 22-én Fuller kormányzó személyesen kihallgatja Vanzettit, több mint egy órán át, majd néhány nappal később, éjjel újból hosszan kikérdezi a börtönben. Bármily hosszúra nyúlt is az éjszakai kihallgatás, Vanzetti úgy találja, hogy még sok a mondanivalója, engedélyt kér, tehát, hogy levélben fejezhesse ki azt, amit előszóval, már az idegen nyelv miatt sem tudott elég szabatosan a kormányzó tudomására adni. Amit mondani akart, az ebben az írásos nyilatkozatban így hangzott:

„Ha nem lett volna az, ami történt velem, úgy éltem volna le az életemet,

hogy az utcasarkokon fecsegetem volna, csúfolódva az embereken. Úgy haltam volna meg jeltelenül, ismeretlenül, haszontalanul”.

És átmenet nélkül, nyomban ezután többszámban beszél, mert Vanzetti immár Saccot is jelent és Sacco Vanzettit is:

„Nem maradtunk haszontalanok. Van karrierünk és diadalunk. Soha életünkben nem remélhettük, hogy valaha ennyit fogunk tenni az emberek közötti

türelemért, az igazságért, azért, hogy az ember megértse az embert — anynyit, mint amennyit most véletlenül ennek érdekében tehettünk. Szavaink, életünk, kínjaink — semmi! Elvenni az életünket — egy jó cipőgyári munkás és egy szegény halurus életét — ezt lehet! Az utolsó perc azonban a miénk — ez a haláltusa a mi diadalunk.”

1927 augusztus 23-án Saccot és Vanzettit kivégezték.

Elmentek és nem maradt utánuk semmi, semmi sem

B. SZABÓ GYÖRGY:

ILLUSZTRACIÓ
(Crnjanski: Örökös vándorlás)

Ráolvasó

Fehér Ferenc

*Lovasok közt kengyelfutó
Legyél inkább földönfutó
Nap-agarak meghurcolnak
Zord böllérek felkoccolnak
Mi vigasztal hát még?*

*(valakivel egyazon kengyelvástól vérzek
valaki önnön fájdalmában ért meg
valakit a napok épp így felnégyeltek
valakiben épp így otthálnak a versek
valaki épp ilyen törzse-vesztett sámán
s önnön erét metszi pipacsszín oltárán...)*

*Szentivántűz megperzselte
Haja hulló szalmapernye
Kigyókkal alszik
Szeme elpatakzik
Mi vigasztal hát még?*

*(valaki a kenyerét még megfelelzi vélem
valaki nem tagadja soha meg a vérem
valaki ha fejem fektetem rajta
akkor is csak hőszin párnám simogatja
valaki az életem tanúja
s akárcsak én — nem kezdheti újra
két karomban hogyha egyszer el is fárad
valaki mindhalálíg ott érzi a lázat
felhővonulásom jó szemei látták
tengerparton erdőn utcán ő kiált át
ahogy ki sem ismert — ismer fiatalnak
s utánam hal ahogy egyhitvesek halnak
mikor senki nem vár ő még mindig vár rám..)*

Vigasztaló

Fehér Ferenc

*Itt mentem el az ecetfák mellett
gondoltam befordulok egy kicsit édesapám
Azóta hogy ide kijött nem is láttuk egymást
én is csak néhány rövidsoros üzenetet küldtem
A választ hiába vártam rájuk
a postás nem találhatott ide
Lemosták már ezeket a diófa-betűket
az esők és havazások
vagy tán az én írásom mosódott el?*

*Már én is majd úgy vagyok
nem ismerek meg egy-egy utcasarkot a lámpák alatt
Ilyenkor lehunyom a szemem s hazatalálok*

*Azóta hogy ide kijött
sokszor emlegetik a szomszédok
Csak ezt akartam mondani
a többit úgy is elmondja tudom
vasárnapdélutánonként édesanyám
Még őnekik sem mondtam
decemberben Párizsból hazafelé
voltam a Piavenál ahol átlőtték a karját
Egy parasztember integetett az útról
A víz már nem volt piros csak a narancsok*

*Tudom hosszúak itt az esték meg az örökkönös éjszakák
csak ezek a mihaszna tücskök ciripelnek a hantokon*

*Látja így árpazsendüléskor én sem találom a helyem
csak járkálok dolgom végezetlen
s fiókomban egyre többet rakosgatok
Mást most nem is tudok mondani édesapám
Egyszer azért rászánom majd magam
akkor aztán sokáig ittmaradok.*

Ólomöntő

Fehér Ferenc

Híd, 2.

*Szőke kis fejedet ide tedd
Ráncos ölembe tekeredj
Vizes törülközőmet le ne vedd
Kéménykürtöbe be ne less
Ólomba öntöm szemedet
Ne lásd reszkető kezemet*

*Király szép lányát keresed
S Üveghegy nincs csak cserepek
Almaid ólomláb verebek
Ólmot csurgató ereszek
Ólomként kopik a szeretet
Ólom járja hát szivedet*

*Csöpp ólomkatonám ne szepegj
Ólomszívűvé merevedj
— Hopp, nyisd hamar szemedet!*

Ketten

Antonije Isaković

Legelőször azt vette észre, hogy a fiú nadrágja szakadt a térdén. Aztán a fiú kissé félrefordult és fölfonta csórszerű felső ajkát. Sokáig hallgattak. A lány arra lett figyelmes, hogy a másik esetlen mozdulattal oda csúsztatja tenyerét a térdére, hogy eltakarja kilátszó póreségét. Ez a mozdulat túlságosan nőiesnek tűnt neki. Ezért egészen elfordult a kerekforma kijárat felé, és egy ideig mozdulatlan maradt.

A kijáratot fekete gerenda osztotta két részre — a mögötte látszó két égdarab egészen tiszta volt. Az egyikben csillogó bogárka rajzolt fénylő köröcskéket.

A lány hirtelen fölkapta a fejét, észbe jutott a fiú szakadt nadrágjából kikandikáló piros vérszalag. Első gondolata az volt, hogy az nem vér, hanem lecsúszott gatyamadzag. De miért piros? Valami melegséget érzett az inge alatt és sebesen ismételtetni kezdte magában:

„Madzag” — ajkába harapott.

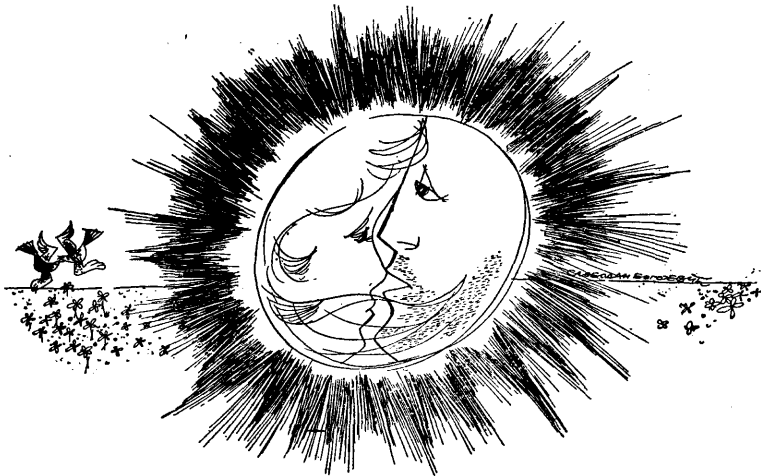
„Madzag” — az ég még mindig tiszta volt.

„Madzag” — mintha megmozdult volna kissé a gerenda.

Mint gyorsabban mozgott az ajka, számolta ezeket a kis rengéseket, mint aki meg akar szabadulni valamitől. Hirtelen odafordult a fiúhoz.

— Huszonhét szer mondtam.

Amaz csak felvonta a felső ajkát, egyik keze mereven az ölében, a másik félszegen még mindig a térdén. Mozdulatlanak és tunyának látszott, mint egy földbeásott tuskó. A lány sértődötten fordította el a fejét a barlang nyílása felé, az a suta férfikéz megint észébe juttatta a piros vérfonalat, mintha magában érezné azt a hasadást, amely, jól tudta, ott van valahol amannak a térdén. Ettől meghökkenett egy kicsit, és nem is tudta miért — köpött. Valamivel később odanézett saját ruhájára: rongyos volt. Nézte a kerges könyökét, úgy tűnt neki, hogy a bőre azon a helyen túlnőtül kék és kicsit tokos, mint a leforrázott pulykanyak, amely ott gőzölgött anyja ujjai között. Tudta, hogy az első ijedtségen túl van; éhséget érzett valahol az orra alatt és ez dühítette. Aztán tapogatni kezdte ingének sárga anyagát, mintha tartósságáról akarna meggyőződni. A szövetséges ejtőernyők ötlöttek az eszébe, szürke zsákok, angol ingek, fekete bádogdobozok és sok kinyújtott kéz ezek fölött a hol-

Slobodan Bogojević
szövegrajza

mik fölött, repeső, megfeszülő kezek, akár a kinyílt ejtőernyők zsinégei. Egy partizán feszegette a konzervadoboz fedelét, ügyetlenül szedte ki belőle a sajtot. A sajt színe ugyanolyan volt, mint az ő első kombinéja. Rejtette a szégyenét, a gondolatát, mindent rejtett, míg aztán a recés szélű konzervtető harsogva elzúgott a feje fölött és a katona sziszegve szájához kapta az ujját. Valaki szólította s ő elszaladt, de a háta mögött még hallotta, hogy a katona szopja az ujját. Egy puha vérbogyó, később látta, ott ragadt a fekete cipőnyelven.

Hideg futott át rajta, odafordult a fiúhoz és megint meglátta a póre térdet a férfiujjak között. Kedve lett volna elfutni, kiszökni a barlangból. De mindjárt rájött, hogy ez lehetetlen. Egy pillanatra valami titokzatos erőt sejtett meg a férfi kezének és térdének természetfölötti mozdulatlanságában. Ettől zavarbajlott, de akkor megint észrevette, hogy az ujjak szégyenlősen továbbkúsznak a szakadáson. Újra a gerendát nézte, amely félig megdőlvé két egyenlőtlen részre osztotta az induló reggelt. Meggyőzte önmagát, hogy ez a gerenda tulajdonképpen áruló jel, amely megkönnyíti az üldözők dolgát. A szíve még mindig erősen vert, megigazította a karóráját és elcsodálkozott: az óra pontosan hét órát mutatott.

A fiú levette a kezét a szakadásról és észrevette az alvadt véryomot a tenyerén. Megint megszorította a hideg térdkalácsot. Most enyhe sajgást érzett. Még

reszketett s még magának sem akarta bevallani, hogy annyira megijedt. Köröskörül nyirkosak voltak a falak, azt hitte, talán ettől reszket. Elsőnek eredt futásnak, mert gyorsabb volt, s egyben mutatta is az utat szökésével, mint a friss futó vonta maga után a másikat. Igaz, nem ő talált rá erre az üregre, a lány kiáltott elsőnek. Az ördögbe is, ő akkor megsúszott, nadrágja kihasadt s a térdkalácsa megrepedt, mint a száraz csont. Most megint végiggondolta a dolgot. Szorongatta a térdét, takargatnia kellett. Olyan volt ez a hasadás rajta, mintha késsel metszették volna. Tegnap este az a parasztasszony nagy késsel szegte a kenyeret és a fiáról mesélt, aki az erdőben van. Kés... Ki találta ki a késeket? A fiú alig halhatatlan csettintett a nyelvvel, ihatnékja volt. Maga mellett a köves üregben esővizet látott. Később már zavarta az állott víz szaga.

Egy fehér kavics végigszökkent a fekete gerendán és egyszerre megállt. Széles, homorú csomó tartóztatta föl. A lánynak úgy tűnt, hogy ez a csomó olyan, mint egy mozdulatlan szem. Csak akkor vette észre, hogy ezek a göcsszemek valamivel lejjebb valószínűségű láncot alkotnak, mozdulatlanságában kemény és szigorú láncot s egyszerre úgy érezte, hogy merevedik. Egy pillanatig szinte vágott a bénaságra, de fölrezzentette egy nagyobb kőgöngy, amely lesiklott a gerendáról és épp eléje

esett. Aztán parányi szemcsék, mozgó sárga homokösvények indultak el kúszva a gerendán. Az ösvények meg-megálltak és arany színű nyomokat hagytak a fán. A lány fölvetta a követ és a kezében szorongatta. Háta mögött hallotta a fiú suttogását: „Jönnek”. „Jönnek”, — mondta ki ő is és észrevette, hogy a sárga nyomok ismét mozgó ösvényné változnak. A bejárat előtt sűrűbb lett a kőomlás, az ösvények elmosódtak, a nyomok sem maradtak meg és a lány szórakozottan nézett szembe a gerenda homokkal beszórt csomószezeivel.

Megint csönd lett s a lány megint arra gondolt, hogy a fiú tenyere még mindig a térdén van. Valamit mondani akart, de a barlang alatt lépések hallatszottak. Valaki sokáig cuppogott a vízben, aztán valami puhán, talán homokon. Később semmi sem hallatszott, az ismeretlen biztosan egy helyben állt, várt valakit. Újabb léptek halatszottak, többen beszéltek.

— Itt vannak valahol.

— Itt kell lenniök.

„Igen, mi itt vagyunk” — gondolta a lány.

— Csuromvíz a nadrágom, gyűjtsunk tüzet.

— Azt már nem! Észrevesznek.

— Előbb hallják meg a beszédünket.

— Süssünk kukoricát, a legfiatalabb elmegy gyökérért. A feladatunkat befejeztük, csak várnunk kell, ha itt vannak valahol, meglátjuk őket.

— Milyen gyorsan rohantak!

— Az élet! Az élet!

Ez úgy hangzott, mint valami örömrivalgás, legalább is a lánynak úgy tűnt.

— Láttad a nőt?

A lány összerezett.

— Futott a másik után. Hosszú haja van.

„Nem fésülködtem meg.”

— Van hol megfognod. Hozzákötném a fához.

— Te csak hallgass!

— Csupa szikla mindenütt. Nem fúrhatták át a sziklát.

„Ha átfurnánk a sziklát?”

— Azért is mondom, hogy itt vannak valahol.

— A mieink odafönt, bekerítették az erdőt, átfésülik sötétig.

— Ördögöt, nem szilvás ez.

— Te hagytad őket megugrani.

— Elcsúsztam.

— Csupa víz vagy, azért akarod anynyira a tüzet.

— A lényeg az, hogy ezen a patakon át párologtak el.

— A gyík elbújhat a kő közt, ezek mégis emberek.

„Emberek vagyunk.”

— És ha már átjutottak a sziklán?

— Nem hiszem, Matróz, itt vannak ők. Most csak ülnünk kell. Ezért ajánlom a gyökérszedést. Csak ülsz és pirítod a kukoricát, magra csalogod őket.

A fiú hallotta, hogy az ismeretlen öblösen fölnevetett. Furcsa volt neki a effajta emberfogás. Az imént hallott szavak egészen lecsillapították. Nugodtan levette a kezét a térdéről, de hideg volt és megint visszatette. Ha sapkája volna, ráhúzná a tédére. Így a tenyerét kell ott tartania, hogy ne lássa azt az éles hasadást. Dohánytörmelékét talált a zsebében és rágcálni kezdte. Tudta, hogy a nyála most egészen sárga, érezte a meleg szájúreghez tapadó keserű morzsákat. Ettől a kaparástól mintha valami különös viszketéssel telne meg a szája, halkán köhintett s akkor a viszketeg ellepte az egész testét, különösen a nyaka körül, az üstöke alatt érezte. Elképzelte magában azokat az embereket a tűz mellett, találgatta, melyiknél van kés. Föltételezte, hogy mindegyiknek van kése. Nem is kések ezek, hanem török, fehér és sárga pontokkal díszített nyéllal. Valamikor vásároknak ő is vett kicsi törököt, de azok veszélytelenek voltak, ezekről pedig azt hallotta a parasztoktól, hogy a kovácsok feltépték sínekből készítik őket. És ő fél ezektől a fehér, keskeny síktoktól, amelyek élesek, mint minden késél. Behunyja a szemét, mert a fény is ilyen keskeny éllel hatol be a barlangba, izgatja, vakítja, tenyerével szeretné betömni a barlang száját. Nyomban eszébe jut régi értelmetlen kényszerképzelete, hogy a keze túl kicsiny és férfiatlanul keskeny, hogy soha semmit nem vészett a kezével és hogy immár egy egész éve a legnehezebb dolgok, amit megfogott vele — a pisztolya. Odanyúlt a derekához... Ki ne feledkezne meg erről a kis fekete jószág-ról. Csak ha nála volna. De szökni kellett és alighogy behúzódtak ebbe a kőüregbe, az első gondolata az volt, miért nem kerülték meg a házat, ahelyett, hogy ilyen gyerekesen egyenest az ajtónak roltanak. Már a kilincsnél megkocancant valami, kés vagy hasonló. S még előbb, az első szürkületben, amint ereszkedett a ház felé a gyümölcsösben, nézte azt a három ablakot és furcsállta, hogy az egyikén nincs rács. Meg

akarta kérdezni a parasztasszonyt, miért nincs, de — a tűzhely mellett megpillantotta ezt a lányt, amint épp a lábát mossa. Akkor a fadézsát és benne a piszkos vizet kezdte nézni, a lány egy ideig mozdulatlan maradt, aztán kiemelte a vízből az egyik lábát. Ott nyugodott a láb a dézsa szélén és a víz gyors patakokban csorgott a sarka és az ujjai mentén, a parasztasszony odanyújtott egy rongyos zsákot és a lány lustán törölni kezdte a lábát. Később sokáig melengette kerek térdeit a tűz előtt. A fiú ettől zavarbajlott, a parasztasszony is észrevette, de a legjobban sajtát térdeje bántották, mert tudta, hogy piszkosak. Aztán az ablakot nézte, a rácsosat, fáradt volt, idegesítették az egymást keresztező vaseresztékek. Ablak, ráccsal vagy anélkül, olyan mindegy. Nem mindegy. Talán a parasztnak véletlenül elfogyott a pénze, esetleg kártyán elvesztette. Talán csak egyszerűen esetet. Sohasem kérdezte meg a parasztasszonyt, mi van a férjével. Elég az hozzá, hogy az ablakon nem volt vasrács. Az ablakrácsok mindig kellemesen hűtik a fejet, odatámasztod a homlokodat s aztán az ujjaiddal kikapogad a rányomott keresztet. A fiú nekitámasztotta a fejét a kőnek, aztán megint figyelni kezdett arra, amit azok ott lenn a tűznél beszéltek.

— Megégett a gyökered.

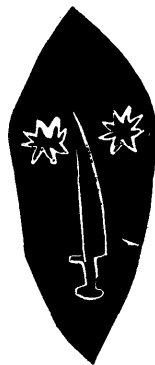
— Nem baj, szeretem ezt a szagot.

— Jócó, mesélj már, miért hallgatsz? Megígérted, miért ne tudjunk erről is.

A fiú úgy vette észre, hogy az a bizonyos Jócó szabadkőzik. A tűz körül többen egyszerre beszéltek, valaki csitított valakit, aztán csak egy nyugodt, érdes hang hallatszott, amint valami kést emleget. A fiú föltételezte, hogy Jócó most előhúzta a kését és mutogatja a többieknek ott a tűz körül. Az érdes hang azt bizonygatta, hogy az embereket nem csorbítja az ilyen kést, s aztán egy szám is hallatszott, hogy hetvenhárom. Hetvenhárom méter elég sok, mintha látná is a rövid, fehér utat, amely oda üt ki a sziklára és egy pléhtáblán az áll, hogy hetvenhárom. Éz az út vége. A számok fehérek, a tábla fekete s a szélső hármast megmozdul. A fiú valami domborulatot vett észre rajta, amelyetől elszégyellte magát. S az érdes hang még egyszer kimondta, hogy hetvenhárom és néhányan a tűz körül, a csodálattól vagy irtózatától, felhorkantak. „A vér sístereg, csak sístereg. Zizeg, mint a papiros, amelyet össze-gyúrsz a tenyeredben... Mindig meg-

csokolom a kést, főlemelem a nap felé.” Valaki biztosan megkérdezte, hogy miért. Mert Jócó hosszasan magyaráz, de a fiút megint elfogta a remegés és nem hallott minden szót. Csak valami fehérséget jegyzett meg; ez a fehérség szemközt suhintja Jócót, a szembogár összerándul, megmerevedik tőle s a kés, a nap és a nyak fehérsége egybeolvad, és csak amikor valami piros osztja meg a kibírhatatlan fehérséget, a szem visszalágyul és az ember fűbe törli a kést. Jócó még mondta tovább, de mind halkabban, úgyhogy a fiú többé semmit sem hallott. Korhad, száraz penészes fa illata csapta meg az orrát.

A füst szaga savanykásnak, keserűnek tűnt, sejtette, hogy ez azoktól az apró, szürke, mérges gombáktól van, amelyeket nem látott, de tudta, hogy a nedves fa kérgén tenyésznek. És ez a füst most behatol a barlangba, ragadósan kúszik a sziklafalon s mérgeivel elaltatja őket s úgy eltűnnek mintha sohasem lettek volna. Az volt az érzése, hogy kisebbedik, hogy eltűnik a barlang repedéseiben, hogy mindenestől behúzódik a szikla ragyás arcába. A háta viszkett és minden erejével hozzádörgölözött a kőhöz. A sok apró kőszemölcs szinte átfúrta a kabátját és belenyomta alakját a bőrébe. És ő tovább osztódott, morzsolódott, pusztá verejtékké vált s ezzel az illó anyaggal tömködte be a sziklafal minden egyenletlenségét. Végül a feje valami keményhez koccant s az első dolog, amit megpillantott — a világosság a barlang nyílásában —, visszaegyenésítette ülőhelyzetébe.

A lány mindig félt a csendtől, úgy érezte, hogy a csend ráereszkedik, egészen beborítja és összenyomja. A csend, puha és ragadós valami. Azok odalenn abbahagyták a beszélgetést, emennek meg itt szinte a lélegzése se hallatszik. Hirtelen felöltött benne: miért ne beszélgetnének egymással. Halkan, a világért sem hangosan. Tegnap este is így hallgatott annál a parasztasszonynál, a lány megmondta neki, hova kell hogy elvezesse, ő meg csak bölintott, semmit sem kérdezett, még azt sem akarta tudni, honnan jön az útírtás. Talán ez is hozzátartozik az illegális munka törvényeihez. A lány egészen összehúzta ma-

gát, valaki lenn hangosan megszólalt:

— Matróz, megszáradt már a gatyád?

— Majdnem.

— Hát az asszony, szereti-e a férfigatyát?

— Mindig disznó voltál, a Matróz finom gyerek. Az ám, sohasem kérdeztem még, hol is voltál te matróz?

— Nem voltam a tengerészeknél.

— Miért hívnak akkor Matróznak?

— Matrózblúzt viseltem.

„Miért nem hallgatnak? Hallgassatok.”

A fiú megmozdult a háta mögött, oda-súgott, hogy maradjon nyugton.

— Ha megfognánk azt a lányt...

— Hogy csinálják ezek, hogy vannak nők?

— Vannak nálunk is.

— Ritkán, és az nem ugyanaz.

— Mindig mondtam, hogy ők más-félék.

— Nálunk nincsenek iskolázottak.

— Minek az?

— Csak úgy mondom.

— Unalmas vagy, hanem te, Matróz, inkább mesélj valamit.

— Ne keresd magad, Matróz, te ismered a nőket.

A lány elmozdult a gerendáról és csak annyit hallott, hogy a Matróz a háború előtt deszkákat gyalult. Tetovált karvaly volt a karján. „Télen nem látszott a karvalyom.” A lánynak úgy tűnt, hogy a Matróz ezt valahogy túl büszkén mondja. „Mutasd meg.” A Matróz most biztosan feltúrta a kabátujját, gondolta a lány, és valaki elégedetten megjegyezte: „Szép”. A Matróz nem mulasztotta el megemlíteni hosszú, mexikói barkóját sem, azt mondta, hogy szépen illett a karvalyhoz. A vonaton egy diáktól kapta a mintát hozzá. A lányt külön sértette ez a barkó és mélyen behúzta a fejét a vállá közé. De így is eljutott hozzá a Matróz meséjéből egy betonteras és a kereskedő lánya, amint ruhát tereget. Mindenes-től elképzelte magában a Matrózt és ezt a lányt. A Matróz nagy élvezettel magyarázta, hogy a lány egyre ágaskodott a ruhaszáritó kötélhez, a sarka minduntalan elvált a papucsától, s a térde a ruha szegélyétől. „Fehér és telt térde volt.” Valaki a tűz mellett füttyentett és pattintott az ujjával. A teregető lány ruhája megfeszült a hasán és a Matróz eldicselkedett, hogy látta a köldök két-dinárosát és azt a fehérséget a lábszáron, ahova a napsugarak nem hatolnak fel. A lány a barlangban egészen elernyed, alig férközött a füléhez: a teregető ke-

zei kissé ráakaszkodnak a kötélre és megállnak, mint két gyertya. Valaki a tűz mellett megjegyezte, hogy a lányok szeretik a gyertyákat. A lány ezt nem értette és egy pillanatra megfedkezett a Matróz meséjéről. Meg akart fordulni, de meggondolta magát, a fiú ott a háta mögött mélyen lélegzett.

A Matróz tovább henegett, hogy szép eres kezei voltak és hogy a kereskedő lánya ezt bizonyára észrevette. Jeleket adott, többször egymásután. A lány pedig csak lépegetett a kitergegetett ruhák között és úgy szórta el a nevetést, mint a vizet a lavóról. Eladó lány volt. Miért nem adták férjhez? Hatalmas hordók heverték szanaszét az udvarban. Üresen. Ki tudja, mióta álltak üresen. Ez a barlang olyan, akár egy hordó. S a kereskedő lánya rá sem akart nézni a Matrózra. A Matróz szándékosan minden délután megjelent és rendületlenül gyalulta a deszkákat, míg aztán egyszer le nem vetette a matrózblúzt. Az ablakon megmozdult a függöny, tehát látta, kiáltott fel a Matróz. „En meg teleszívtam magam... hadd szenvedjen.” A lány elképzelte a Matrózt abban az ablakban, amint ráhajol kissé a kemény és szűk műhelyasztalra, matrózblúz nélkül. A kő meglágyult alatta és a Matróz azt mondta, hogy mindenestől beköltözött a kereskedő lányának szemüregébe és ettől mélyebb lett és sötétebb. És már nem szórta úgy a nevetést, mint a vizet. A Matróz most előre mutatott valahová az éjszakába, a hordókra. A középsőben hagyta a szerelem nyomait és ez többször megismétlődött. A nyomok ott heverték érintetlenül. És a Matróz éppen abban a hordóban akarta, abban a napszíta nagy hordóban a köves udvaron. „Ott, a hordóban”, ismételte a Matróz. „És aztán? És aztán?”, kiáltották többen is egyszerre. „Semmi”, mondta a Matróz, és a lány a barlangban megtörölte a homlokát. Többet semmit sem hallott, a Matróz egészen halkán mondott még valamit és egyszerre többen beszélni kezdtek a tűz körül.

A fiú kinyújtotta a kezét a lány felé, de visszatartotta az a fénylő és ugyanakkor rémült valami, amit a lány szemében látott. A barlang alatt megint értelmes szavakat öltött a beszélgetés.

— Mit gondoltok, futárok azok ketten?

— Biztosan.

— Furcsa, hogy egy nő futárkodik.

— Ilyesmire ők a legjobbak. A nőfele olyan ártatlan külsejű, ki gyanakod-

na rá. Ha valami szervezetem volna, csak vénasszonyokat fogadnék futárnak.

— Lassúak.

— Nem terepre gondoltam. Hanem hogy utazgassanak városból városba. Még egy unokát a térdükre és valami szatyrot a kezükbe. A szatyor mindent elvisz. Kinek jutna eszébe gyanakodni?

— És valami fontosabb személy lehet.

— Átkutatták a házat?

— Ott maradt Mita, a harmonikás

— Szeretem a harmonikát. Bár itt volna most is! Szól a zene, az

asszony meg rázza a szoknyáit.

— Jó is, ha valakinek asszonya van.

— Ördögöt, hazatértsz a katonaságból, ő meg kitzúte a vörös zászlót.

— Legalább húsvétod van, időnap előtt.

— Te Matróz, hogy is hívták azt a te nődet?

— Nem emlékszem.

— Nem is fontos, Matróz.

Fény szikrázott a gerendán, körülölelte s a fiú szinte élvezett ebben. Ekkor valaki odalenn a tűznél emlegetni kezdte a fekete cölöpöt. A fiút ez nem ijesztette meg, csak azért haragudott, hogy most minden előre világossá válik előtte. Szorongatta a bőrtáskát, amelyet el kellett juttatnia rendeltetési helyére. Aztán a lányra pillantott. Őt is el kellene vezetnie. Magyarázza meg neki az utat? Minek? A sziklák őt is éppúgy fogva tartják, mint a fiút. Eljönnek és agyonverik őket. Szóval, bezáródik a kör. Amióta ezt a bőrtáskát hordozza, mindig bezáródhattott. Ezt már nagyon régen tudta, de legtöbbször nem gondolt rá. Elesni ilyen időben nem különös dolog. De várni. Várni, hogy megöljenek, amikor még szabad vagy. Minek várni? Tennie kellett valamit. Izgatta ez a mozdulatlan sziklaüreg és ők ketten benne. Érezte, hogy egészen megnyugodott és visszateért belé a tettekkészség vidrája. Ismét szemlélődni kezdett maga körül. Menjenek ki a barlangból és kiáltsanak oda azoknak a tűz mellett? Erre még van idő. Valaki odalenn megszólalt:

— Szeretted a telt nőket?

— Az erőset szeretem, az erőset, mint az oszlop.

— A vékony meg, észre se veszed, hajlik, mint a pálca.

A fiú erősebben kezdte érezni a hátán a sziklafal minden dudorát. Kissé meghökkenve fedezte föl a lány testének egész szép ívét. Nézte a megfeszülő csipőt. Tudta, hogy kezdetől fogva volt valami, ami feléje terelte. És ez a valami sohasem hagyta el. Akkor sem, amikor a lábát mosta. Véletlenül szakadt félbe a dolog. Azt mondta magában: miért ne, és mintha az egész csupán őtöle függne, nyugodt pillantással fölmérte a barlang hosszát. Nem csodálkozott, hogy ennyire megszkotta a barlang homályát és nyirkosságát és hogy az élet éppen ez: ez a barlang és ők ketten benne. És hogy mindez a legtermészetesebb, az is, hogy ők itt vannak és az üldözők odalenn. Csak meg kell szokni és elismételni magában: miért ne. Megtapogatta magát és észrevette, hogy jéghideg, akár a kő, amelyen ül.

A lány összehúzta magát, amennyire csak bírta, a kijárat mellett. Nyolc csomót számolt meg a gerendán, két nagy redőt fedezett fel a kövön és egy csfkot, amely megvilágította a tető egy részét. Minden ugyanaz volt körülötte. Minden hajlat és minden forma. Mindenütt járt már, mindenüvé beköltözött. A kövön, közvetlenül a gerenda mellett, egy rókafejet látott. Másutt egy medve megkövesedett mancsát fedezte fel, egészen a kijáratnál pedig egy kakas fejét, csakhogy a kakas teste tótágast állt, lábai a tetőzet felé meredeztek. Még látott egyet-mást ezen a kőfalon: egy kalapácsot, egy tűzhelyet, amelyet már nehezebb volt elképzelni, két dinnyét és néhány barackot, sárgabarackot vagy őszit, mindenestre valami kerekforma gyümölcsöket. Minden ugyanaz volt. A lány fészkelődni kezdett, halkan, óvatosan, mintha nem akarná megbolygatni a leülepedett csöndet. Hirtelen felöltött benne, hogy a barlang henger alakú és hogy ez a fénycsík olyan, mint egy keskeny szivárvány a hordó belsejében. És ez ismét eszébe juttatta a Matróz meséjét. Megint a kijárat felé nézett, az eget két tiszta síkra osztó gerendára. Arra gondolt, hogy minden ketté van osztva: ő itt és a parasztasszony, akit talán már megöltek, amott; aztán, ők itt és amazok odalenn a tűznél, aztán — ő és ez a fiú. Titokban ránézett. A férfi nyugodt volt és csak a felsőajkát mozgatta. A lány ennek a szájnak a csücskeiben mosolyt talált. Sejtette, hogy a fiúban megváltozott valami. Megérintette magát az arcán, félt, hogy ő maga

is megváltozott. Haragudott, azt kívánta, hogy a gerenda szakadjon le és essen rá azokra az emberekre ott a tűznél. De a gerenda szorosan állt, beágyazva talpazatával a kőbe. A tövében valami zöld növény. Csalán volt, amelynek főtt illatától mindig utálkozott. A lány észrevétlenül kiköpött maga mellé. Mindjárt megállapította, hogy ügyetlenül köpött, mint minden nő s hogy a férfiak másképpen köpnek. Szóval, ebben is mások. Hát a lépésük? Ezt itt csak futni látta. Föltűrt ruhaujját babrálta, amikor a fiú közelebb húzódott hozzá. A testén mindenütt borzongásokat érzett, nem csalódott, érezte magán a fiú kezének melegét. S a könyöke enyhén nyomta a lány combját. Lassan félrelépett s odasúgott:

— Mi lelt?

— Akarom, azt — mondta halkan a fiú. Egészen a lány fölé hajolt és ő lábával arrébb lökte. A fiú mosolyogni látszott és a lánynak úgy tűnt, hogy túl erős mozdulattal törli meg a száját. Aztán fölfonta a szemöldökét, a fekete gerendára bámult. Ujjait lassan átvonta a haján, mondani készült valamit.

— Nehéz találni...

A lány közbevágott:

— Meg voltál ijedve.

A fiú mintha kicsit csodálkozott volna, tompán mondta:

— Mit számít az — és csak nézett rá rebbenés nélkül.

A lány maga alá húzta a lábait, nem mert fölnezni, tehát: az következik, és fölkészült az ellenállásra. A fiú továbbra is mozdulatlanul ült szemben vele, csak egy kicsit közelebb, mint az előbb, amikor még a térdén tartotta a kezét. S a lányba épp innen sugárzott ez a különös gyöngesség, a térd felől. Sehogyan sem tudta megmagyarázni, hogy kerülhetett sor erre a beszélgetésre. A kijárat felé jobban már nem hátrálhatott, csak a gerendát nézte, a gerenda talpánál azt a két zöld növény szárát. Az egyik csalánlevélen piros bogárkát vett észre. A nap irányában áttetszenek a piciny bogárlábak, amint sietve tipegnek át a levél egyenetlen felületén. A lányt heves sajnálkozás fogta el maga iránt és a bogár iránt, amely addigra lassan átkelt egy másik levélre. Nem is vette észre, hogy a fiú már egészen közel van és közvetlenül a kijárat előtt egy száraz fűszálat próbál elcsipni. A lány megértette, elhúzódott, hogy helyet csináljon neki.

A fiú megfogta a bogárkát s a lány azt mondta, sűgva:

— Már nem vagyunk magunk.

— Fogoly, mint mi.

— Mint mi — mondta utána a lány csodálkozva, mintha csak most jött volna rá. Akkor a fiú közelebb hajolt és megint rátette a kezét a lány térdére. Ő nyugodtan visszazétt és a fiú megszorította az ujjával. A lány két apró szemölcsöt vett észre a hüvelykujja és mutatóujja találkozásánál. A bogárka elszállt a lány tenyeréről, a fiú utána nézett egy pillanatra s a lány félrelépett. Egészen halkan mondta:

— Ez nem szép.

A fiú elhúzódott és a kőnek támaszkodva furcsán nevetett. A lány ijedten arra gondolt, hogy talán megbolondult. A megkövesült medvemancs emelkedni látszott és sehogy sem tudta újra összeállítani a tűzhely rajzát. Talán azért, hogy megbizonyosodjon, megkérdezte:

— Éhes vagyok, és te?

Megijedt a saját kérdésétől. De a fiú csak mosolygott s a lánynak úgy tűnt, hogy megint a dohánytörmeléket rágja. Lustán mozgatta az állkapcsait, és a lány rájött, hogy az ingét nézi, jobboldalt, ahol kicsúcsosodik. Másképp helyezkedett, megpróbálta elrejtetni az áruló redőket. A fiú hangtalanul felnevetett és a lány csak most vette észre, hogy erős, fehér fogai vannak. A zsebét tapogatta, hirtelen az a reménye maradt, hogy ott a kézi-gránátja. De mert nem volt ott, hát elképzelte. Recés vasdarab, sárga kupakkal. Mindjárt ezt is hozzáképzelte: lecsavarja a kupakot, megszorítja a rézgombot és hozzácsapja a legelső kőhöz. Mit csinálna a fiú. Megint megijedne. De talán nem is. Nem ijedne meg. A zsebében kitapogatta fehér kendőjét. Megijedt tőle, mert ilyen kendőkkel kötik be az ember szemét. Lassan előhúzta, megtörölte a szemét és észrevette, hogy a fiú valami gyengéd megértéssel szemléli. Megint érezte, hogy valahol hibázott. A fiú halkan megkérdezte:

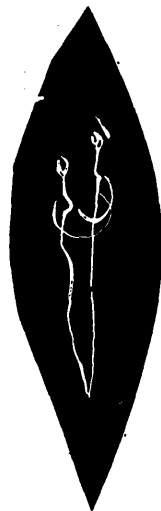
— Talán meg akarod adni magadat?

Először nem értette, de amikor rájött, hogy még mindig a fehér kendőt szorongatja, kicsit elszégyellte magát.

Valamivel később visszakérdezte:

— Miért rágod azt a dohányt?

A fiú csak legyintett s egy kis fekete kupacot köpött ki maga elé. Aztán e-

Slobodan Bogojević szövegrajza

gyenesen a lány szemébe nézett és csak ennyit mondott:

— Akarom.

— Kiáltok — mondta a lány hangoztabban a kelleténél. A fiú furcsa mosolyra vonta az ajkát és a lány meglátta ínyének piros húsát a fogak fehérje alatt.

— Szóval, áruló akarsz lenni — és keresztbefonta a karját.

— Én téged nem szeretlek — mondta a lány.

— Én se téged — mondta a fiú és még egy dohánycsomót köpött ki.

Hosszú csönd állt be. A lány egy ideig nézte a szürkés homokösvényt, amely most megint görögni kezdett lefelé a gerendán. Sokáig görgött lefelé a homokösvény. Még mindig görgött. Sokáig. Meddig?

Végül a fiú megszólalt:

— Fekete gerenda.

A lány megrándult, valaki már mondta ezt: fekete gerenda, azok ott lenn a tűznél. Most ezt fenyegetésnek is lehetett érteni. Odafordult a fiúhoz és azt mondta:

— Tudok róla.

— Nem értettél meg, én még kapni akarok valamit.

— Nem szeretlek.

— Már mondtam, hogy én se téged — mondta a fiú.

— Hazudsz, nem mindegy neked itt mellettem.

— Nem mindegy — mondta a fiú és mint valami nagy majom, lazán leeresztette a karjait maga mellé.

A lány még el akarta mondani, hogy már akkor rájött erre, amikor a lábát mosta, de a fiú leejtett karjai most túl nagyoknak és erőseknek tüntek. Megint átvillant rajta: most az következik. Mintha lassan megnyílt volna, egy öntudatlan, asszonyi mozdulattal. Még védekezni akart, de tudta, hogy késő, a férfi meleg szája már a füle alatt mozgott. A lány keze kitapintotta a derékszíj fémcsatját és kihúzta a vasfogat, amely a szíjat összetartja. Még az ujjai közt tartotta ezt a vasdarabot, amikor a fiú valami különös, goromba lendülettel magával ragadta és akkor ketős súlyt érzet a lapockáin. Egy pillanatra a fiú térdére godolt, de a bőr megfeszült a szeme alatt és úgy, félrebillent fejével, alulról fölnézett a fekete gerendára, a mozdulatlan göcsszemek láncára.

Sokáig simogatta a lány kezét, aztán eleresztette. A lány még mindig hátradőlve ült, a haja fél arcát eltakarta. Orájára pillantott, a kismutató a tizenen állt. Megszólalt:

— Én nyugodt vagyok, és te?

Amaz csak bólintott és mélyet szíjpantott a cigarettából. Gondolkodott. Végre tudta, hogy mit lehet még tennie.

A lány felszabadultan súgta oda:

— Most már jöhetnek.

A fiú két ujja közt összenyomta a csikket és odalépett a lányhoz. Kiegyenesedett, amennyire a barlang boltozata engedte. A lány ott térdelt előtte és ő csak emnyit mondott:

— Sietnem kell.

Nem értette meg. A fiú lehajolt kisé és hosszan ott maradt a szája a lány nyakán, a füle alatt. Megint fölegyenesedett és sokáig nézte, míg a lány lassan megértette, mit akar. Akkor rátette a tenyerét a lány feszes gyomrára. Nagynehezen elszakadt tőle, lefejtette a válláról a kis táskát és odadobta a lány lába elé.

— Ezt vidd el. Valamivel később bújj elő.

Aztán a kijáráshoz lépett, bal keze megállt egy kicsit a fekete gerendán, a lány pedig megőrizte odabenn a homályban az imára készülő nő pogány testtartását. Még egyszer odafordult hozzá, majd lassan átbújt a gerenda alatt. Már csak nagy lépteit lehetett hallani.

Az emberek a tűz körül kiabálni és lövöldözni kezdtek.

Ott állt egy ideig magasan fenn a barlang fölött, a bozót vörös vesszői közt és nézte a mozdulatlan embergyűrűt a patak mellett. A gyűrű kitágult és a lány meglátta őt, amint ott fekszik maga alá húzott lábakkal a keskeny parton. Alacsony bodzabokrok nőttek körülötte. A lány megreszketett, kezét a gyomrára szorította; mintha tudná: minden élő, ami még megmaradt belőle, talán itt rejlik.

Ács Károly fordítása

Illusztrálták:

*Slobodan Bogojević
és Sáfrány Imre*

Mi és a testünk

A. B. Šimić

*Ereimben mélyen bomlik a méreg,
amit züllött éjeken kéjben ittam.
A méreg rothaszt. Rothad a test. Hullában élek.*

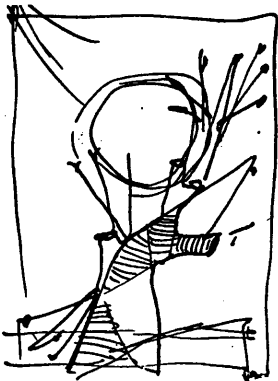
*Utállak, test. Lehet-e vajon
testet levetni, megtisztulni a testtől?
A test teher, idegen árnyék.
Oly szívesen elhagynám valahol
s megszöknék tőle, szabadon szállnék.*

*Vele és benne élek. Elválhatatlan.
O, e kolonccal ki kötött egybe?
A test: teher tart a földön
s lehúz beléje végezetre.*

*Agyam szélén kacagó ifjú nő.
Hogy jutnék hozzá magam, testtelen?
Nem szökhetek. Meg sem érinthetem.
Érintésem a halál érintése.*

*Alomban válunk. Mégis megszabadultam,
s szállok magasan, a szabad elemekben —*

fölébredék: hullában fekszem.

Holdkóros

A. B. Šimić

*Éjjél istene
a hold
lejön az égről
és halkán házamhoz érkezik*

*Lassan felkúszik ablakomra
és rámnéz tétován*

Becsalogat az éjbe

Én fölkelek... és sápadt arcom... mosolyog

*Hunyt szemmel járkálok a háztetőn
a magasban kék éjszaka
— Engem a hold kezei tartanak —*

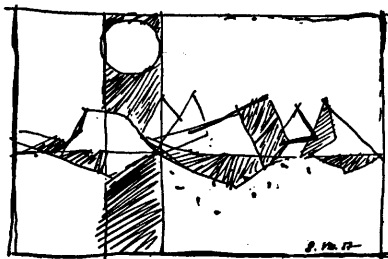
*Oly könnyű vagyok... földöntúli... szállok
megtartja könnyű testem a levél*

*Ne hívjatok: a földi hang
mennyei létem halála lenne*

Magasan a föld felett szállok szférákon át.

Szerelem

A. B. Šimić

*A tested köré kék palást simult
Kinn suhognak a felhők és a törzsek
Kinn súlyos fehér szárny csapong*

*Az én testem ott hever lábaidnál
Kezem karol kínál könnyörög*

*Kedves ma éjjel bontsd ki a hajad
hogy sodródjon a csoda csenddel*

*Az éjben
Kedvesem haja feketén zeng fel
mint a tenger*

Csábító

A. B. Simić

És utána
széthányt párnák közt térdepelve
a halálra
gondolsz

O csacsikám!
Ne hidd hogy új csókokkal ringatlak
feledésbe
Hagyom hogy sápadt arcod könnyek locsolják

Holnapra
lecsillapul a szíved
kétségbeesett dörömbölése

Holnap
visszatérsz ifjú társnőd közé
két sötét árnnyal a szemed alatt
Csodálkoznak majd rajtad
de egyikük sem fedezi fel
szemeid mélyén
a sápadt csillagot

Ne sírj csacsikám: kéklík a téli éj
Lábam nyomát magas fehér hó hullja be

Halál

A. B. Simić

És a halál is egészen emberi lesz
Az izzadt ágyon hánykódik a test
és hörög
és kifárad
és akkor megáll.
Mint a gép. És áll. Egy moccanás se.

És az emberek úgy nézik az egészséget mint egy befejezett ügyet
és úgy kelnek fel mint az asztaltól ebéd után
és a szolgálóknak épp akkor akad a legtöbb dolguk

Az anya állati hangon felüvölt
az apa elhallgat
és egész nap némán bámul maga elé.

Acs Károly fordításai

Sáfrány
Imre
szovegrajza

Sportnovella

Gál László

ELŐJÁTÉK A SZÉKEN

A kis széken ült, a kifordítható kis széken, a szorító sarkában. Valamit duruzsolt az edző fülébe, hallotta is, nem is, csak bólogatott. Zsivajgott a közönség, ebből is hallott valamit. Arra gondolt, arra a Petőfi versre, hogy még nyílnak a kertben a kerti virágok, hogy azt nem skandálva kell elmondani, ezt sokszor mondta a tanító, hogy csak úgy egyszerűen, mintha beszélgetne. Ez egy számárság, gondolta, mit akarok én itt ezen a széken, mikor még zöldell a nyárfa az ablak előtt, különben ez is számárság, hol van még az ősz, hiszen tavasz van.

Akkor áttekintett a túlsó sarokba, ott is ült egy fiatalember, fekete trikóban és a lábain remegtek az izmok. Szimpatikus fiatalember, gondolta, rövidesen szétverem az orrát a fülét is dagadra verem, de különben nagyon kedves tekintetű fiú, neki is duruzsolnak valamit a fülébe, de azt biztosan nem tudja, hogy a kerti virágokat nem szabad skandálni, ami nagyon

nehéz, az ember füle mindig belebotlik az ütemekbe. És jó volna most ki-menni a Dunára, beleülni a csónakba, de éppen jön a fehérnadrágos és az ökleimet tapogatja, van-e benne ólom vagy ilyesmi, mert az disznóság, de már csináltak ilyesmit, persze Amerikában.

Paterson egy kitűnő boxoló, azt hiszem, most ő a világbajnok. Hát igen, az a Paterson milliókát keres, dollárokból méghozzá, annak van értelme, meg annak is, amit anyám mondott, hogy töröld meg az orrod, kisfiam, egy jólnevelt kisfiú nem szipákol és kezét csókol a néninek. A néni undok szipirtó volt, jaj, de kedves kisfiú, mondta nekem, csupa cukor. Vajon mi-féle cukorra gondolt az öregasszony? Ha nekem dollármillióim lennének, mint a Patersonnak, vennék egy cukorhegyet az öregasszonynak, bár a cukorral is bajok vannak mostanában, Amerika esetleg nem veszi át a kubai cukortermést, na persze, ott nem nagyon szeretik a forradalmat, ott a Suggest szeretik, az is egy ökölvívó, nahát annak éppen cukrot jelent a beceneve, ötször volt világbajnok, de az adót nem bírta kifizetni mégsem, ráverik az adót a szegény boxolóra, rettenetes.

Igen, igen, hallom, jobbkezes lengő, azután bele a plexusába, az gyomor-szájat jelent, a plexus, akkor összeesik, mint egy rongy. Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat, ott ül szemben a felebarátom, neki is azt duruzsolja a fülébe az a muki, hogy jobbkezes lengő, aztán bele a plexusomba, akkor én leszek rongy, de az a majom azt sem tudja, hogy a rongyot is szeretni kell, mint tenmagunkat. Ehe! a gong megszólalt, ugorjunk!

I. MENET

Most előbb összecsókolóznak a kesztyűink, mert mi szeretjük egymást és ez egy férfias sport és mi csókolózunk, bár ami azt illeti, a Mancit szívesebben csókolnám, jobbkezes lengő, aztán bele az ágyba, csak úgy kesztyű nélkül. Jó vicc, de ez a marha, ez nem tudja, hogy én most viccelődök, ez azt sem tudja, hogy még nyílnak a völgyben a kerti virágok, szép kerti virágok és nem szabad skandálni őket. Csúnya orra van a fiúnak és dagadt szája, persze a gumitól, ami a szájában van. Ejnye, ez nem sikerült, ez a lengő, kihajolt a pasi, nem szereti a lengedezést. Jó volna milliót kapni a mérközősért, mint a Paterson, de én amatőr vagyok, ötezer dinárt is nehezen ad a Kovács, azt mondja, üres a kassza. Nézd csak, hiszen ez üt, ez a marha, miért üt ez a marha? Hát nem tudja, hogy szeretni kell a rongyot, mint tenmagunkat? És már liheg, hallom a lihegését, de lehet, hogy én lihegek, azt hallom. A hajnali szellő is lengedez, az jó volna most, egy kis hajnali szellő, ami kifeszíti a vitorlákat és a csónak suhan a vízen. Ha megkapom az ötezeret, Mancit elviszem az Adriába, ott most jó a zene, hetyegünk egy kicsit, a rokenrolt még nem tudom jól, de azt nem is kell tudni, ugrál egy kicsit az ember és rángatja a nőt, az egy amerikai tánc és Amerikában nőuralom van, csak táncközben szabad rángatni őket, meg odavágni egy olyan csattanókat... Nono! ez a hülye azt hiszi, hogy Amerikában vagyunk és én vagyok a nője! Brek! Brek!... de miért brekeg ez a fehérnadrágos? Hja, persze, hogy ne ölelkezzünk, ez nem a Mancit, azt akarja mondani, de mi köze neki ahhoz, ha én a Mancit ölelem? Hopp, ez sikerült, ez a horog, majd adok én neked a Mancit ölelgetni, te disznó! Szép horog volt, szuszog a legény a múltkor egy kilós pontyot fogtam svéd acélhoroggal, az is szuszogott, a ponty, hát igen, az sport a horgászás, a hal nem üt vissza, ez meg itt ütni akar... hát sose lesz vége ennek a hárompercnek? Na, végre!

I. SZUNET

Most én nem ülök le a székre, hadd lássa odaát a fiú, hogy bírom még, hogy tíz menetet is kitartok, nekem mindegy, de ez a hülye edző, ez igazán alámnyomhatná már a széket és milyen lassan lengeti azt a vacak törülközőt, a hajnali szellő alig lengedez, a vitorlák nem feszülnek, na mindegy, a horog mégis sikerült, nyílnak már a kertben... nem a kertben nyílnak, a völgyben nyílnak. Igen hallom, hogy ne engedjem közel magamhoz, hallom, hallom, de mit csináljak, ha ő közeledni akar, ő egy közeledő, egy barát, aki szeret engem és le akar ütni a disznó! Jó kis pihenő, elüldögélnék itt egy kicsit, az ember ne siessen, a halál ugyanis utoléri, most egy jó könyv a kézben, egy jó cigaretta a szájban, az ember inkább írójegyen, mint ökölvívó, bár az a Hemingway, róla azt mondják... Mi az? Már megint a gong? Hát megbolondultak ezek? No jó, megyek és agyonütöm!

II. MENET

Tulajdonképpen papnak mehettem volna, az szép pálya, az ember csak felmegy a szószékre és nem üti meg senki, az vallásgyalázás volna, ha a papot megütik, az szent ember a pap, nem mint ez a vadállat, aki megint itt előttem ugrándozik és milyen ronda, vastag orra van, istenem milyen ronda orra, ha én ezt szétverhetném, ó! add meg nekünk a mindennapi orrunkat, amit szétverhetünk... De miért céloz ez a vadállat éppen az orrom felé? Hát nem tudja, hogy én élvezem a virágillatot, a Mancsi friss kölnivizét, meg az akáccillatot is szeretem, hej,! mennyi pampuskát ettem gyerekkoromban, mert mi úgy hívtuk az akácvirágot: pampuska. És ez az őrült itt szét akarja verni bennem a virágillatot, a kölnivizet, a pampuskát? Undok pofája van, akár a jaguárnak... Mi volna, ha most azt mondanám neki: kedves jaguár, hát van ennek az egésznek értelme? Fogjunk kezét, öleljük meg egymást, olyan rövid az élet és most... hát most belevertem, az istenit neki, ezt megemlegeti, majd adok én neked jaguárt, te piszok, hogy csak úgy sértegessem engem, aki tenmagad vagyok a virágos völgyben és aki szeretlek téged és most folyik az a csúf véred a szemed fölött, csupa vér az arcod, te jaguár, igen, tudom, én most itt állok a sarokban és várjuk az orvost, hogy megnézze, bírja-e folytatni az az őrült. Hát persze, hogy nem bírja, ne is nézze, doktor úr, látja, folyik a vére, a pasi kész, mit néz rajta, világos dolog, bíró úr füttyüljön már azzal a fehér nadrágjával... milyen jóságos tekintete van ennek az orvosnak, csak nézze doktor azzal a jóságos tekintetével és ne engedje, hogy hulljon a drága vér, hát nem emlékszik már a világháborúra, Hirosimára, Nagaszakira? Az a szegény fiú, azzal a vérző arcával, hiszen édesanyja van neki, doktor úr, aki imádkozik érte, biztosan fehér haja van az édesanyjának és jóságos apjának megremeg a bajusza, amikor a fiára gondol, akinek egyre hull a drága vére.. Mi?! Hogy folytathatjuk? Hogy harc képes? Hát ez kell magának, doktor, harc? Szadista disznó ez, nem orvos! És akkor mit várjon tőle, ettől a szadista disznótól, az emberiség? Hát akkor agyonverem ezt a piszkos banditát, én nem bánom, de az öné a felelősség, doktor, és az öné, bíró úr, a fehér nadrágban, én ártatlan vagyok, ich bin unschuldig, hol is hallottam? Talán a moziban, a Mancival ültem, nem nagyon figyeltem a vászonra, a Mancsi keze a kezemben volt és valaki ordított, hogy unschuldig és a Mancsi is ártatlan, mi ketten ártatlanok vagyunk, csak ez a gyilkos, ez rohan felém, ez ölni akar, látom a tekintetén, és az a gong, mi van a gonggal, ez nem három perc, ez három esztendő... jaj!...

II. SZUNET

Legyezzen már, legyezzen már, az istenit magának, gyorsabban hajtsa azt a kendőt, ki vagyok, mint a liba... mint az idei liba hátulja, salátával, azt fogunk enni a Mancival, ha túléltem... igen, igen... nem vigyázok az egyenesre, tudom, majd vigyázni fogok, tanár úr kérem, az iskolában is voltam vigyázó, én tudom, mi az, a bal egyenesre vigyázni, az a bal egyenes rosszul viselkedett, tanár úr, azt mondta, hogy én egy spicli vagyok, ha felírom, milyen rövid ez az egy perc, csak szemrebbenés és az egész élet rövid és nekem három gyereket kell felnevelnem a Mancival, majd ha lesznek, hát maguknak semmi az emberélet? Itt ül egy emberélet a széken, egy percig ül a széken, mert csak egy perc a pihenő és már indult a vonat... Verbász, Topolya, Szubotica felé... tessék beszállni... Szubotica felett most tavaszi szellő lengedez, óriási törülközővel lengeti a Pataki László, aki egy nagy színész... igen, hallom, áperkát, majd adok neki egy áperkát, vajon hogy mondják az anglok az áprekátot, biztos rossz a kiejtésem, de azt a dögöt még kiejtem a szorítóból és egy svájci órát is veszek, azok pontosak a svájci órák, az enyémen egy óra hosszat tart majd a perces pihenő... na jó, megyek már...

III. MENET

Ennek a marhának vérben úszik a szeme, ez nem egy sportember, ez egy mézárós, ez engem meg akar ütni, nézd csak! nézd csak!... hát nem látja, hogy itt ember van előtte, egy ember akinek vágyai vannak és álmai vannak és aki meg akarja hódítani a világúrt, ott nem ütik egymást, a világúrnban, ott két majom ül a rakétában, most kihajoltam, ez jó volt, pedig kihajolni veszélyes, ez rajta van minden ablakon... De miért ordít a tömeg? Hiszen ez vért akar látni ez a tömeg, ez azt akarja, hogy ez a hentes engem leüssön és én lehulljak az őszi avaron... ezt az Ady írta, vajon tudja-e ez az ökör, hogy ki volt Ady? Kedves barátom, sorstársam, én szeretlek téged és menjünk Adyt olvasni és ne hulljunk le az őszi avaron és neked adom az ötezet és neked adom Mancit, mert adjatok abból, amit az úr adott és én tulajdonképpen mindig pacifista voltam, de most belédvágok, te örült, én most a gyomrodba ugrok és kitépem a beledet... Igenis... ez a fehérad-tulajdonképpen mindig pacifista voltam, de most belédvágok, te örült, én igazán nem akartam, én egy ilyen ugrabugra vagyok, a mama is mondta, kislfiám ne ugrálj, szegényember fiának nincs ugrálnivalója... Hát ezt nem láttad? Most nem lép közbe? Hiszen ez üt engem, ez a barom, ez a fejemet üti, én megsántulok, bíró úr, esküszöm, hazudik a közmondás, ha nekem a fejemet ütik, én megsántulok... Ez nem sport, mama, igazad van, a sakk egy sport... én ezentúl csak sakkozni fogok és dobostortát eszem a cukrászdában, az is egy sport, a dobostorta... De most!... most megkaptad, disznó... most hátrálsz, ugye? Istennél a kegyelem és én leugrok veled a bástyafokról, mint a Dugonics Titusz, és letépem a lófarkat a fejedről és a Mancinak is megmondom, hogy csináltasson a fodrásszal valami más frizurát, a lófarkot én letéptem a belgrádi vár fokáról és most fehérnadrágban leng a bíró a bástyafokon és lent csókolóznak a törökök, a szerbek és magyarok és mi nem akarunk háborút többé, csak ezt a dögöt tudnám agyonverni előbb, ez megint üt, ez a dög, ez az én gyomromat üti, hát én sose egvek többé borjúpörköltet, galuskával és zöldsalátával? Most... most... ebbe beletetem apait, anyait... szegény apám, dehogyis szültél volna a világra, ha ezt tudtad volna... persze, nem is apám szült, az anyám volt az apám, mert ak-

kor még nem volt egyenjogúság... de hát még mindig nincs vége? Bíró úr, bíró úr! Vége van a világháborúnak, már 45-ben vége volt a világháborúnak, hát maga nem olvas újságot? Olvasson újságot, bíró úr, a betű öl, butít, nyomorba dönt... vagy az alkohol?... azt ne olvasson, bíró úr, alkoholt ne olvasson... már azt sem tudom, hogy fiú vagyok-e vagy lány. Bíró úr, én egy kislány vagyok, tehát nem látja a copfomat? Az nem szép, hogy egy kislányt ütnek, akinek copfja van, az a kínai, mert a mandzsuk elrendelték a kommunákat... Hát ez kirepült, ez berepült! Lefeküdt a pasi!

ÉS UTÁNA

— Na, apafej, ugye, jó voltam? Igazán hatot is adhatnátok... Manci! Manci!... Na, mit szólsz a tatához? Tud a tata, mi?

Öregember macskával

Németh István

A fia mindjárt ebéd után kiment a kisköldre, megnézni a kukoricát. A menyé, hogy elmosogatott, darát akart áztatni a kiscsirkéknek, de nem volt otthon dara. Akkor szedett egy szakajtó kukoricát, tiszta kötényt kötött maga elé, és mielőtt elindult volna a malomba, megparancsolta a garádicsra ülő apósának kétszer is, hogy ne mászkáljon el, ő csak leszalad a malomba cserélni, mindjárt itt lesz, nem zárt be semmit, két szemé legyen mindenre, üljön itt a garádicsra, ha közben jön valaki, küldje el, ők nincsenek itthon, jöjjenek akkor, ha ők itthon lesznek, senkit be ne engedjen, mert senkiben se lehet megbízni, az emberek amit látnak és bírnak ellopni, múltkor Nagyéktől fényes nappal kipakoltak...

Egy regényt mondott el a menyé az emberek megbízhatatlanságáról, de az öreg minden szavát elengedte a füle mellett, nem becsülte a menyét, tudta róla, hogy lop, még saját férjét is meglopja; azt várta, hogy kitegye a lábát. Ritkán marad itthon egyedül, pedig ő már csak ezeket az alkalmakat várja mindig, mert örökké éhes és egyetlen gondja, hogy egyszer jóllakjon. Mikor meghalt a felesége, legidősebb fia meg a menyé azonnal ideköltöztek, hogy „gondját viseljek szegény öregnek”, hogy főzzenek és mossanak rá, hogy egy pohár vizet adjanak neki, ha ágyhoz köti a betegség. De mióta itt lakik a fia, szüntelenül éhes. Csillapíthatatlanul éhes. Éhes reggeli után, éhes ebéd után, éhes vacsora után és éhes egész éjjel, már négy esztendeje megszokta nélkül éhes. Ilyen szörnyű éhség csak a katonaságnál eltöltött hét év alatt gyötörte, ott is, mint most a menyé, kiporciózták neki az ételt, s az az ember, akinek kiporciózzák az ételt, sohasem lakhat jól.

Mihelyt a menyé betette maga után a kiskaput, feltápszkodott a garádicsról, s bement a kamrába. A kamrában a kenyér, a szalonna és a többi ennivaló már rég nem ott állt, ahol ő megszokta, persze azért, hogy ő ne találjon rá olyan könnyen, dugják előle is, ami az ő fájáról való. Felforgatott

Sáfrány
Imre
szövegrajza

mindent, amíg végül a sarokban, a hordó tetején nedves ruhába göngyölgetve megtalálta a kenyeret, bicskájával azonnal szelt belőle egy hatalmas karéjt, de a kenyér mellé szeretett volna még valamit, s tovább kutatott. A kamra kis szellőztető ablaka előtt csüngtek a nagy oldal szalonnák, az óriási sonkák, néhány szál kolbász is volt még, de amint megpillantotta őket, abban a percben már egyiket se kívánta, ami kevés foga van még, mind rossz, nehezen rágná el a szalonnát. Mást kívánt. Nem tudta még mit, valami könnyű, puha ennivalót, valami jót, vajat vagy aludttejet, ilyesmit. A polchoz odatett egy széket, felkapaszkodott rá, sorra megnézte, mit rejtenek a polcok. Volt itt aludttej, vaj, túró, itt volt a déli maradék is; lám, mennyi megmaradt az ebédből, de a menye egy szóval se kérdezte, akar-e még... Gondolta, leemel egy köcsög aludttejet, de abban a pillanatban már azt se kívánta, a vajat se kívánta már, a délről megmaradt paprikást se, mit is egyen, valami jófélét kellene. A második polcon befőttésüvegek sorakoztak, azt se kívánta most, még feljebb kapaszkodott a harmadik polcon egyetlen egy üveg lekvárt talált. Ezt gondolkodás nélkül leemelte, fogta a nagy karéj kenyeret, kiült a garádicsra s nyugodtan falatozni kezdett.

Nagyon ízlet neki a lekvár.

Valami nagyon jó lekvár volt, már egészen kemény, vágni lehetett, kicsit savanykás, de nem tudott rájönni, miféle gyümölcsből főzheték.

Úgy gondolta, eszik belőle egy keveset, akkor a tetejét lesimítja, beköti az üveget és visszateszi a helyére. De nem tudta abbahagyni az evést. Kenyeret már nem is evett hozzá, mert az elvette a lekvár ízét; magában ette hát.

Akkor a lábához dörgölözött a nagy fekete macska, nyarvogott; nyilván éhes volt a macska is.

— Sicc! — szólt rá.

A macska nem futott el, kitartóan és egyre szaporábban nyarvogott, már felugrott a térdére.

Megfogta a macskát s messzire eldobta magától.

— Ez a macska örökké éhes! — duzzogott.

Megint csak visszajött hozzá, körmével belekapaszkodott nadrágjába és szüntelenül és szemtelenül nyávogott.

— Hát nem most adott a gazdasszonyod!... Menj egerészni! — lekapta fejről a kalapját, azzal próbálta elriasztani.

De a macska erőszakvos volt, már kezdte kihozni az öreget a sodrából. Hogy békében hagyja, tört neki egy darab kenyeret és odavetette neki a földre. A macska a kenyér után szagolt, de érintetlenül otthagya s csökönnyösen nyávogott tovább.

Dühbe gurult az öreg.

— Májat, májat? Majd adok én neked májat!

Feltápáskodott és körülnézett, mivel csaphatná meg ezt a dögöt. A folyosó sarkában meglátta a szijostort.

— Majd adok én neked májat mindjárt! — mondta. — Már a kenyér se jó neki! Akkor mért nem mész bogarászni!... Hogy minek tartják ezek ezt a nagy cudar macskát!

A szijostorral szaporán ráhúzott kettőt, a harmadik suhintás már nem érte, eliszkolt.

— Egyen meg a fene, élhetetlenje!

Leült vissza a garádicsra s ette tovább a lekvárt.

Már az üveg fenekét bögdöste a bicskahegygel.

A macska nem futott messzire, felugrott a kerítés oszlopára, s onnan nézte az öreget hangtalanul.

Az öreg is oda-oda pislogott, kezével riasztgatta még, de a macska nem mozdult az oszlop tetejéről. Semmit sem utált úgy, mint a macskát.

— Ha rajtam állna, nem soká világítana a gyertyád — mondta már harag nélkül. Aztán teljesen megnyugodva, lecsillapodva: — Megkapta a magáét, lám, most hallgat.

Nem is törődött vele többet, az üvegből kipiszkálta az utolsó morzsa lekvárt is, becsattantotta a bicskáját, megtörölte a bajszát s meglegedetten mondta:

— Ez jó volt.

Rágyújtott. A macska még mindig ott ült az oszlop tetején s mozdulatlanul nézte az öreget.

— Most nem vagy éhes? — nevetett kárörvendve a macskán.

Megint nézte egy darabig közömbösen, akkor feltápáskodott és azt mondta:

— Na, nézek már neked is valamit. Pedig nem érdemled meg — tette hozzá kis szünet után.

Egy köcsög aludttejet hozott ki a kamrából, s körülnézett, hol van a macska tányérja. De hogy nem találta, beütötte kalapja tetejét s abba kapart ki aludttejet.

Letette a kalapot a lába elé s azt mondta:

— No, gyere ide.

A macska leugrott a kerítésről, a kalaphoz osont. Lassú szimatolással, kényelmesen és kényeskedve körülzaglászta a kalapot, s mintha ímmel-ámmal fogna hozzá, lassan lefetyelni kezdte belőle az aludttejet.

— Ez ízlik, ugye? — kacagott fölényesen és megvetően az öreg.

— Köll még?

Mikor kiürült a kalap, az öreg megkérdezte:

Ötött neki megint, jócskán. A gyilkos gyönyörével nézte, hogy nő a macska hasa.

Harmadszor is öntött neki, nem is maradt aztán semmi a köcsögben, üresen odatette az üres lekváros üveg mellé.

A macska kinyalta a kalap alját, azután a bajuszát nyalogatta, majd elnyúlt a földön és nyomban elaludt.

Nagy ellenszenvvel és utálattal nézte a macskát, amint szétvetett lábakkal, hatalmas hassal aludt a kerítés tövében. Nincs haszontalanabb élet a macskánál. Ő sohasem tűrte meg a háznál. Ezt is már több ízben kedve lett volna felakasztani. A macska mindig az után szimatol, mit torkoskodhatna. A legtorkosabb állat a macska. Ha rajta állna, bizony . . .

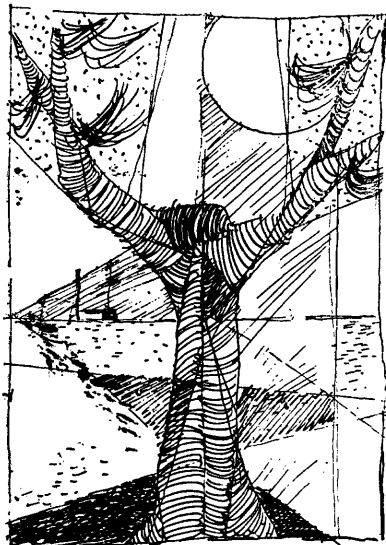
Nyilván őt is elnyomhatta a meleg itt a grádicson, mert arra riadt fel, hogy a fia áll előtte egy nagy nyaláb fattyal, meg a menyé az üres lekváros-üveggel a kezében, s mind a ketten harsányan kacagnak.

A kalapja ott volt a lába előtt a földön, nem tudta hogyan került oda, nyilván leesett a fejről, miközben szundikált; fölemelte a kalapot, a fejébe nyomta, s lecsapott fejével, duzzogva, rogygyant lábakkal megindult kifelé az utcára.

Kint az utcán lekuporodott a kiskapuban. Akkor eszébe jutott, hogy a jóelőbb megevett egy üveg lekvárt, de ő bizony már megint éhes, nem is ér a lekvár semmit, a délről megmaradt paprikást kellett volna megennie vagy szalonnát, amitől nem korogna az ember gyomra egész éjszaka.

VAJDASÁGI ROMÁN KÖLTŐK

Beszélgetés a kutyával

Mihai Avramescu

*Te gazdátlan eb,
nem tudhatod, mi az iránytű és a vegytan,
azt se tudod, hogy mi a földgömb,
tőled akár repedt tők is lehetne.
Elégedett vagy a csonttal, mit adtam.
Nem kérsz tőlem nyilatkozatot,
hogy szeretlek,
hogy jó vagyok,
hogy szégyenkezem,
hogy bölcselkedem,
hogy furcsán írok.
Azt se kéred, hogy bebizonyítsam:
különbözöm a számártól.
Azt se kéred, hogy hízelegjek.
Te gazdátlan eb,
ugye, csak annyit tegyek,
hogy ne csórjam el a csontot,
mit szánalomból adtam neked.*

Álmatlanság

Mihai Avramescu

*A világosság fáival együtt
meghasadtak az álom tükrei.
A házban varázslatba ejt
egy rég itt maradt
gubancos, penészes gondolat
s futtatja fonalát, mint végnélküli gombolyag.*

*Homályos reggelek
denevérei ugatnak dobhártyámon,
a hangjuk rikácsoló, rekedt.*

*A hajnalok szembogarára
sárga hályog feszült,
és sehol a szivárvány bája,
csak a láthatár mindenütt.*

*Mint körök az est vizében,
az idegeim úgy remegnek éppen
és eltölt a nyomorúság.*

Nem késő

Mihai Avramescu

*Az örökkévalóság
Kezét fénybe és sötétbe mártja
Kopogtat eszméletem kapuján
S tisztá gyermekhomlokom vonja ráncba.*

*Elhúzza az értelmetlenség reteszét,
Sugarak, tavaszi zümmögések
Hatolnak a megvasalt zugolyokba
Es sejtelveim serege szerteszéled.*

*Egy kérdés ég már
Parázsló pilláimon.
Mit végeztem? Árnyék vagyok-e csupán,
Mely elenyészik az első téli alkonyon?*

*Ültettem-e csak egy virágot? Egy gyümölcsfát,
Hogy szedői emlegessenek majdan...
Csiholtam-e szikrát az idő taplójából?
Pezselt-e ajkakat az ajkam?*

*Vádol a hidegtekintetű idő,
Es múlt és jövő pillantások...
Gyürkőzz neki, mert nem késő,
Még téphetsz egy bortorjánt, még
ültethetsz egy virágot*

Nem késő!

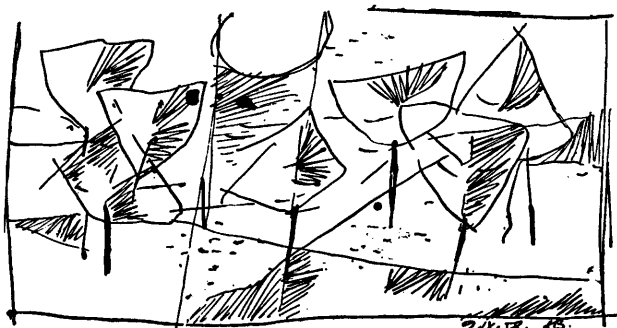
Magány

Ion Balan

*Az én utcám, ha csorog az ereszet,
Miként a gondom is, elered,
Csak pereg az eső, cseppre csepp,
Ezt senki sem érti meg;*

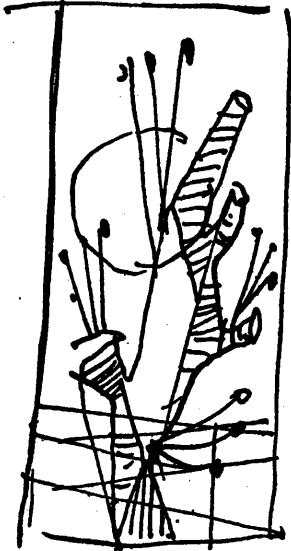
*Ezt senki sem érti meg,
Csak pereg az eső, cseppre csepp,
A gondom, az utcánk, a falak
Megálltak ablakom alati.*

*A gondom, az utcánk, a falak
Megálltak ablakom alatt,
Sok siető járókelő — csorgó ereszet —
Miként a vágyam is, elered.*

Legyen tavasz

Ion Balan

*Künn tavasz van, és bennem zsongó szavak...
Régóta kívántam már, hogy legyen tavasz:*

*Hogy süssön a nap, vártam éveken át,
S hogy ne legyek bús, ha nyílnak a gesztenyefák*

*Hogy röptükben rámnevessenek a fecskék,
A mosoly pallói szívünket összekössék,*

*A méhek nyissák meg a fény kaptárait,
Szellő és kék lóhere legyenek szavaid,*

*Es pillantásod, szelíd tekinteted
Susogjon forró szerelmi éneket,*

*Susogjon, s énbennem hallgassanak a szavak...
Régóta kívántam már, hogy legyen tavasz...*

Midőn lehajtom homlokom

Ion Balan

*A fájdalom hevederei elpattantak,
A feledés sóhajaiban nem nyughattak —
Hajnalok — ibolyaszínű fátylak,
Hervadt bokrétái az éjszakáknak,
Csak gyermekláncfűvek — elhagyom őket,
A lány szellővel messzire tűnnek,
Titkos remények, álomképzetek,
Vesszettek már el, vesszettek
Dallamaival felcsukló románcban,
Hegedű húrjaként kettéváltan,
Melyet már minden elhagyott...
Lehajtom fáradt homlokom...*

Lírai miniatűrök

Radu Flora

A HEGYTETŐN

*Ha lábad rátennéd
a csillagos meredekre,
belepislantánál kékjébe,
belegurguláznál zöldjébe
s mutatóujjad fölemelve
a felhőt elérnéd!*

A KÉS

*Két penge
két lesállás:
az egyik tűzláng-karral,
a másik lucskos jégcsapokkal
és ziháló sorsokkal.
Az erő a karban van, a tiédben vagy a
testvéredében.*

REGGEL

*A nap — serét
mely a rózsásfehér mindenségbe hullt;
a harmat — sok gyémántcsepp
az éjszaka pergeti szét
virágok sóhajából;
a gondolat — pacsírta-szerelmes
a hajnalok gyolcsában.*

AZ ÓRA

Nagy szó: érkezett!

*A szikla nem szikla
az ő útjában:
ahol a várakozás megpihen
ott emlékezést szül.
S tik-takja kikezdi azt.*

Nagy szó: érkezett!

A költő szemével

Radu Flora

*A csillagok nem azok, amik:
az esthomályok éji lámpák, új üveggel,
fároszok az éj szekerén
és a reggel aranyleheletei a harmaton.*

*Ami nagy, nem az esztendő,
hanem a pillanat —
mely a mindenség egy töredékén száll át
s röptében ránkfeszíti szárnyát,*

*ami
nincs
és mélyen emlékebe szivárogoz
a pacsírtá szemhatára s az arányok.*

*Nem is a rozstda szép,
mely köpenyét az ősznek adja,
hanem a képzet,
mit elménkben fogantat a rajza.*

Álom

Ionel Milos

*Napjaim seregestül szállnak
Megálltam, őket számolván,
Hogy a végösszeggel én is eggyé váljak
En, az ember, vagy a halott szám...*

*Pontosan tudom, hogy mi vagyok:
Kilátás a széles látóhatárra
A szoba, amelyben születtem
Már szívembe zárva.*

*Reggel öt órakor vissza fogok jönni, hogy újra meggyújtsam
az éjszaka képtelenségeitől elfáradott vérem, hogy igyak harmatot
és igyam a lombok klorofilját és aztán elinduljak újra...*

Szemek

Ionel Milos

*Szemeim éjjeli lámpásokká válnak
E világos könyvből csak sok homályos szó hemzseg
A legvégső világosság, a legsúlyosabb bánat
Araszt már lelkembe eldálolatlan terhet*

*Kezem álmködökben matat
Nehéz a nem tudott fájdalom, mert végső
Reményeim elfolynak az élet nyitott csapjai alatt
Egy csillag árnyéka hullt szemüvegemre, egy végzetes, egy késő...*

*Homlokom vasráncba rándul, vonja már rozsdá
Ablakom eltömik ábrándjaim foszló rongyai
Örök kóborló leszek, ég s föld közt bolyongva
Es simító kezem hiába várják a fényesség ormai.*

Árnyék

Ionel Milos

*Milyen szelíden cirógatja árnyékom a földet!
Követ folyvást, paposan, szemérmesen
Szavát sem veszi soha senki sem
Tompá, bágyatag, mint kik kórházból jönnek*

*Csak járkal az emberek közt, kígyózik egyre
Megnyúlik alkonyatkor és rövidül délben
Minél erősebb a nap, a magas fényesésben
Mintha simulón hozzám menekedne*

*Es senki sem szól hozzá soha egy jó szót
Ki osztályától szakadt, jó szóra vár még?
Sötét árnyék, suta árnyék, bamba árnyék
Lelkemet rejti-e lapos koporsód?*

*Mint egy fatuskót, hordom árnyék-keresztem,
Amely még várja, hogy a fejsze rásújt...
Olykor megijesztem, hogy futásnak eredjen
Hiába: az árnyékoknak nincsen lábuk.*

G. Czimmer Anna
és Fehér Ferenc fordításai

A székeken nem ült senki

Majtényi Mihály

Hozatott egy üveg bort. Karcsúnyakú, hétdecis palackot hozott a pincér, kissé magasra emelte, ahogy ilyenkor szokás, ha ledugaszolt italt rendel valaki. Talán csodálkozott a magános emberen, aki a bort megrendelte. A butélia olyan természetű, szinte megkívánja, hogy két, három vagy négy pohár csilingeljen halkán a palack mellett, ahogy hozzák az ezüstitálcán... amely nem ezüst ugyan, legfeljebb alpakka, de ezüstrangját senki el nem vitathatja. Ezüsthangon csilingelnek a poharak is ilyenkor, ünnepélyesen. Most azonban elmaradt a csilingelés, az egyetlen pohár némán vonult a tálcán a sarokasztalhoz.

A magános ember felemelte a poharat és ivott a gyöngyöző italból. Felemelte a poharát, s mozdulata lassú volt. Mintha ebben a mozdulatban valami csöndes tétovázás volna... azok szoktak így inni, akik felköszöntőre emelik poharukat. Akik várják, hogy a másik is, szemben velük, ajkához emelje a bort. Igen, egyetlen pillanatig így festett a dolog, a pillanat egy tört részéig... az egész olyan furcsa volt és olyan befejezetlen... ám senki sem nézett oda. Senki sem látta, senki sem leste meg ennek a pohár bornak a titkát. Pedig ennek a mozdulatnak, ennek a pohár bornak titka van, ennek a kis odakinálásnak, ahogy a pohár — néhány milliméternyire csak — felfelé lendül és megáll a levegőben. És így válik valami felköszöntő szimbólumává.

Valaki ül ott még annál az asztalnál... valaki ül ott még, talán többen is — ez lehet az érzésed, ha jobban odanézel. De az a magános ember... egyedül van. Egészen egyedül van és hiú kísérlet csupán idézni azt, hogy ez felköszöntő. Egyedül van és egyedül iszik, az ünnepélyes mozdulat céltalan és furcsa és reménytelen.

Ha most valaki elterjesztené a hírt a teremben: nézzen csak oda a sarokba, látja azt a fehérhajút?

Acs
József
szövegrajza

— Melyiket? -- kérdezné a másik.

— Hát azt ott a sarokasztalnál, látja?

— Látom, na és? Mi van azon néznie, valaki ül a puhapárnás széken, egy palack bor van előtte és iszik!

Egy ilyen elképzelt párbeszédben furcsa lenne, ugye, mélyebbre menni, például, hogy: hát nem látta, hogy emelte fel a poharát, amikor ivott? — Ugyan kérem! — legyintene a másik —, hagyjon békében. Vagy odaintené a pincért és megkérdezné:

— Guszti, ki az ott a sarokban, az a fehérehajú?

— Nem tudom. Megrendelt egy üveg rizlinget — sokáig válogatott az italkártyán... megkérdeztem: egy pohárral? Mert szokatlan, ugye, hogy egy egész butéllát... talán vár valakit, gondoltam, de rámszólt: egy pohárral, természetesen. Én kihoztam; ennyi az egész. Nem tudom, mondom, kicsoda, sohasem járt még nálunk!

És mindenki a vállát vonogatná: eh, semmi!

Senki sem hallja, ugye... senki sem hallja, hogy a májusi szélben — a kávéház egyik ablaka székkal van kitámasztva — furcsa zümmögés száll most a terebe. Csak annyi, mintha egy darázs szállna be onnan a kisutcából. Kisutca, amely egy folyónak visz, bolond susogást hoz onnan a tavaszi szél sokszor. Vagy nehéz társzekerek zaját. Napközben, ha így nyitva az ablak, diákzaj és diáklárma is érkezik onnan, sokszor pedig ha néptelen az utca, tisztán hallani, hogy valaki kopogó cipőben elhúz a kávéházi ablaksor alatt.

Most azonban nem erről van szó. Most zümmög onnan valami, de senki sem hallja. Talán csak a ventilátor, amit beszereltek az üvegtáblába, csak az zümmög, ki tudja minden apró zaj titkát és nyitját!

Ki gondolta most mindezt, az a fehérhajú ember? Talán. Talán ő. Azt a dolgot a zümmögésről is, talán ő gondolta, és ő hallja csak tisztán. „Fogadom, hogy tíz év múlva ezen a napon... hogy tíz év múlva ezen a napon találkozunk megint... és ettől kezdve tízévenként minden esztendőben... amíg csak valaki életben van közülünk...”

A fehérhajú ember, igen, mégis ő hallotta ezt a zümmögést — a fehérhajú ember mosolygott. Fáradt mosoly volt, megértő, megbocsátó, elnéző, fájó mosoly. Teletöltötte poharát és ivott.

*

A halottak persze nem jöhettek el tíz év múlva. Furcsa is lett volna, ugye, ha fölkelnek a temetőből és lepelben — mindig lepelben jár a halott — beülnek ide a sarokasztalhoz, mert úgy fogadták meg a többivel, hogy eljönnek. Pedig ők előjöhethének, ráérnek betelepíteni ide... ők hűségesek maradnak régi énjükhöz, a halottak. Különben is, amikor a fogadalmat tették, élők voltak. Nem tudhatták, nem sejtették, hogy ők lesznek a találkozó első kirekesztettjei. Az egyiket két nap alatt elvitte a betegség, a kór... a másik sokáig kószált élőhalottként a város utcáin, és a halál, (ahogy ilyenkor mondják) megváltás volt számára. Mintha lehetne bármiféle megváltás is az életből!

Ezek ketten nem jöhettek el persze, meg azok sem, az a négy, aki a határon kelt át közben és... semmit sem tudni róluk. A halottak persze nem jöhettek el, de miért nem jöttek el az élők? Az élők, akikkel eleven, erős életkapocs áll fenn pont az iskola legendaköréből a legtartósabban, pont azokból a furcsa zavaros évekből, amikor a professzor hangárnyalatának minden modulációja kritika tárgya és a tanári hang modorossága, az igazgatói szónak valami avult, ünnepélyes mellékíze útravalót ad az életre... vidámat vagy szomorkásat, mindegy. Amikor éppen az ilyenek adják útravalóul a felejthetlent... ó, a tanári szó! Miért nem jöttek el az élők, akik lelkükben őrizték és idézték ezt a felejthetlent... utcasarkon háthaütögetve egymást vagy bárhol. Elég volt utánozni, ugye, a tanári furcsa szót, hogy „nyomorult ripók”, elég volt mondani ezt, hogy az ember szívébe betörjön a tavasz nyolc esztendeje, tizenkét esztendeje, az iskola.

Zágrábban a főtéren vagy hol is történt? — egy drabális, bajszos nagydarab ember utánanyerített. (Ha csak ránéz, elsodródik mellette és sohasem tudja, kicsoda.) De ez nyerítő hangot adott, és ő tudta, hogy ez az Undermann — hogy ilyen furcsa neve legyen valakinek! —, és abban a pillanatban a testvérnél is inkább testvére volt azzal a buta nyerítéssel. Ott feszült közöttük a láthatatlan tavasz láthatatlan vékony dróthuzalja, ha akárkivel közülük — akik még éltek — találkozott. És mégsem jöttek el!

Igaz, ő sem ment el.

A fehérhajú ember most tűnődve meresztette tekintetét a mennyezet felé, aztán a vele szemben álló üres székekre, és igyekezett visszaidézni lelkébe, mi is volt vele abban az évben. Hogy miért nem ment el. Hol is élt ő akkor? S ha élt, miért nem tört lelkéhez az a furcsa zümmögés, amelyet most olyan tisztán hall a távolból: „Fogadom, hogy tíz év múlva ezen a napon...” Jaj, az az első tíz év, az marcangolja legjobban az embert, a legmélyebb sebekkel, az első tíz év! Mohóság, szédület, mámor, nők, zűrzavar... mi minden volt jaj, hogy lelkének legtávolabbi zugában sem érzett semmiféle parancsot arra, hogy tíz év eltelt, s neki mennie kell... jönnie kell valahová. A lelke egyetlen rezdülése sem jelezte akkor... kutatta,

kereste magában az okot, hogy miért nem jött el, de nem tudta! Mások sem, bizonyára. Lehet, hogy valakinek eszébe jutott itt a városban az érettségi találkozó — ahogy elhaladt kopogó léptekkel a sárgárameszelt iskola-épület előtt —, lehet, hogy eszébe villant: jaj, hiszen ezt meg kellene szervezni valakinek. Csak meg kell keresni P-ot persze és vele megbeszélni a dolgot, ő volt benne a bizottságban, az a másik meghalt, ugye... de nem látta régen hajdani padtársát, a május elsodródott és semmi sem lett az egészből. (Valaki onnan a határon túlról hazasodródott augusztusban és irigyen kérdezte: megvolt a találkozó, ugye? Sajnos nem jöhettem el... És az egyedüli, akinek eszébe jutott a dolog, lesütötte szemét: „Nem, nem volt meg... közbejött dolgok, tudod... elmaradt.” Na, majd a húszéves találkozón, igen!)

*

A ki meghalt, az nem jött el persze, a húszéves találkozóra, azonban mindannyian meghaltak! Mindannyian. Ő legalább úgy érezte: mindannyian meghaltak.

Pedig ő ott volt!

Ott? Itt ebben a teremben... ott hátul igen, ahol most csörögve vacsorára terítnek... egy hosszú asztalnál. Összesen hárman. Abból is az egyik hajdani alsóbbosztályos, akit — az utcán találkozáskor vele — meghívott és aki csodálkozva bejött... s most bevallhatja őszintén, azért hívta be, hogy legalább még eggyel többen legyenek; egy terítéssel többet hozzon ki a pincér, és megmentse valamennyire a látszatot!

Milyen büszke volt pedig abban az évben... büszke, hogy élére állhatott ennek a dolognak. Hogy eszébe jutott: „a tízévesen nem lehetett ott, a tízéves találkozó... nem is tudom, mi volt akkor a lelkemben, hogy nem jöttem... de most megszervezzük!” Meg kell csak szervezni a dolgokat. ennyi az egész és eljönnek majd mind! Még a halottak is. (A halottak úgy, hogy beszélünk róluk.) A tanárok is (átmentek régen mind a határon), a tanárok is úgy, hogy beszélünk róluk.

Óvatos leveleket menesztett mindenfelé, azoknak, akikről tudta, hogy élnek... várta a válaszokat, de nem jött válasz. Csak az egyik írt a távolból, hogy ő eljön. Ez felbátorította. A helybeliek — az ottaniak —, azok persze lusták írni, gondolják, minek ez a ceremónia, hisz ugyanis eljönnek (nyolcan voltak még).

És mégis... mindannyian meghaltak a húszéves találkozón. Ők ott ültek hárman (köztük egy alsóbbosztályos) és tündödket. Nyolcan vannak a városban... jó, az egyik úton lehetett, a másik talán elfelejtette. Maradt hat. Mind a hat elfelejtette? Kanalazták a levest és ott szomorkodtak az üres terítékek... senki sem jött! S ők hárman — kínos és elnyújtott két óra után... ő, milyen üresen csengett az elhangzott szó, hogy emlékszel? Nyomorult ripók, mondta az osztályfőnök és kikergetett... hahaha! És ez a nevetés olyan üres volt, mintha halottak nevetnének.

Pedig ők nem is tudták hárman, hogy ez a halottak nevetése. Kifizették együtt a tíz emberre tervezett költséget... a rendelést, szőgyenkeztek a főpincér előtt... „Hát a többi úr tényleg nem jött el?”

— Úgy látszik, nem jöttek el. Úgy látszik, közbejött valami. Úgy látszik.

Hatan. Vagy öten legalább, ötnek még el kellett volna jönni. Kínozta a gondolat, kínozta... mért nem jöttek el?

Bement az egyikhez. Pontosan tudta, hol az üzlete, a boltja — a saiatja — bement és köszönt. A hajdani osztálytársa előírt... kicsit zavarban. Folyton hátrapislogott a pénztár felé, ahol egy nő ült... a felesége?

— Igen, megkaptam a leveledet... igen... és kérek, bocsáss meg... de tudom, hogy te H.-nek is írtál és F.-nek is... tudom... és hát kérek

nem olyan idöket élünk, hogy én egy zsidóval leüljek! Ha ezeknek nem írtál volna... rólad is tudtam volna és ismertem volna álláspontodat... de hát így!

A másikkal, H.-val az utcán találkozott. Belékarolt és fájdalmasan mondta:

— Nem jöhettem el, egyszerűen. Nem bírom, ahogy ezek most (és a boltra mutatott) átnéznek a fejem fölött. Rólad sem tudtam, ugye... te úgy látszik nem bolondultál meg... és köszönöm, hogy meghívtál. A múltkor, tudod, dolgom volt ezzel, és a szemembevágta...

Olyan volt, mint egy fájó seb az egész... és H. meghalt ott az utcán lelkileg... mint ahogy később — valami táborban — fizikailag.

Egyik sem jött el, meghaltak mind. (Pedig ketten, akik még ma is élnek, csak elfelejtettek eljönni — derült ki később. Elfelejtették az egészet, éppen úgy, mint ő tíz év előtt!)

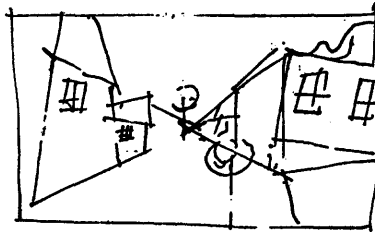
Tűnődve ült ott a fehérhajú ember, és arra gondolt, milyen idö is volt az, amikor az emberek nem tudták megbocsátani egymásnak a születést! Akik nyolc évig, vagy meddig, együtt ültek a padokban, akik szélesre nyílt szájjal összenevettek a legkisebb megrezdülésre egy olyan emlékek... annak a szónak, ahogy a tanáruk hajdan ejtette „nyomorult ripók” — annak a hangsúllynak, ahogy ezt mondta. Akik egymás dolgozatát másolták és együtt túrték a tanári vllatáskor a legerősebb pofonokat és... nem árulták el egymást! S jöttek az évek, amikor nem akartak, nem mertek egy asztalhoz ülni. Meg tudtak mindent bocsátani, hibát, bűnt, összeveszést, elesettséget, szegénységet... csak a születést nem. És fülében csegett a szó: hát csak nem hiszed, hogy én leülök veled!

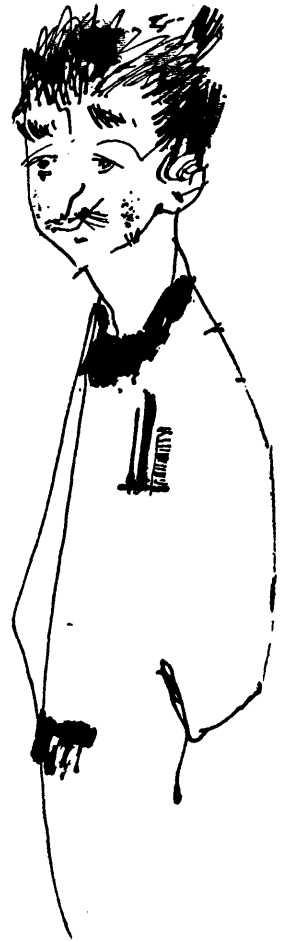
A halottak, a régi halottak, az első kettő, aki elment közülük... semmit sem tudott minderről. Talán éppen ők ülnek most szemben veled, ketten, fehér lepedőben — mert a holtak így járnak — és csodálkozva hallgatják a történetet. Amulva, hiszen ők már ismerik a holtak birodalmának csodálatos törvényeit, a kukacok birodalmának törvényeit! Vagy ott ülnek, azok, akik a harmincéves találkozóra sem jöttek el? Ó, hiszen az meg sem volt, az a találkozó!

S a negyvenévesre most... csak ő jött el, egyedül! A negyvenéves találkozóra. Egyedül.

De nem is hívott senkit! Senkit. Csak ideutazott a délutáni vonattal, beült ide a sarokba és megrendelt egy üveg bort és felemelte a poharat. És egyetlen szempillantás, egyetlen pillanat alatt, amikor a karja a pohárral a szája felé hajlott... egészen kicsit felemelte a poharat. És... mindenkit felköszöntött. Az élőket és a holtakat. Mindenkit!

A székeken nem ült senki. Ő sem ült már ott!

Dobó
Tihamér
szövegrajza

Régi történet

Urbán János

Reggeltől estig ott lebzselnek a két park közötti téren. Az aszfaltra malmot vagy más társasjátékot pingálnak, hogy játszhassanak. Az apró kavicsok, amelyeket ide oda tologatnak, már tükörsimák és fényesek a végtelen játszmák bizonyosságaként. Van a játékosok között alkalmi munkás, napszámos, favágó, iszákos, régen elfelejtett bokszoló, lezüllött mozigépész, kikopott ügynök, házhozjáró borbély és még ki tudja megmondani, hogy mi csoda, és hány féle foglalkozású tagja van ennek a társaságnak. Három dologban azonban egyformák. Mindannyian szeretik az italt, munkába csak akkor állnak, ha már az éhenhalás kerülgeti őket, és lenézik az átlagembert, az olyat, aki reggelenként munkába rohan a már javában malmozó társaság előtt.

Azon a reggelen bolondos kedvében volt a hatósági ember — a nyomozó. Mikor megjelent a sarkon, és átvágott a társaságtól megszállott térre, Halszemű rosszat sejtve felugrott a játék mellől és elébe sietett. Fel akarta vidítani a nyomozót azzal, hogy vagy tíz méterre előtte hasravágódott, majd mint a labda, talpra pattant és már tisztelgett is. A nyomozó arca komornak látszott. Halszeműt kikerülte és ment a többi lebzselő közé. Körülállták és várták a kérdést. A hatósági ember azonban szó nélkül leült a parkotvédő korlátra és közömbösen nézte az emberek tanácstalanságát. Azok csak álltak és várták, hogy kit is választ ki közülük valami munkára, amiért az enni-valón kívül semmit sem szoktak kapni. No, de ez is jól jön néha, amikor nincsen más. Mikor már nem győzték a kérdést várni, Cibere megkockáztatta, hogy megtudja a látogatás okát. A nyomozó erre csak annyit mondott, hogy folytassák a játékot, és vegyék úgy, mintha itt sem volna.

Halszemű befejezésül hozzátette, hogy „levegő”, ami talán azt akarta jelenteni, hogy tudomásul vették a nyomozó jelenlétét, azaz, hogy nem számít...

Szokatlanul hatott az egész história. Már jó delelőn volt a nap, a hatósági mintha aludna, félig lehunyt szemmel még mindig ott ül a korláton. A lebzselők már rühellik a dolgot. Állandóan ott motoszkál mindegyikük fejében a kérdés, hogy mit is akarhat ez a hekus. A játékra lassan már alig figyelnek. Rá-rá szólnak egymásra, hogy „hű, de marha lépés”, korholva a figyelmetlenség miatt.

Délutánra alig maradt a lebzselőkből néhány. A többi elment valahova, mintha mindnek dolga akadt volna. A hatósági szinte mozdulatlanul, mint egy ülő szobor, étlen-szomjan, saját zsírját fogyasztva, ott van közöttük és csak nézi őket. A lebzselők pedig játszanak. Már csak azért is játszik az a néhány, hogy az üldögélő ember ne gondoljon róluk semmit, főleg azt ne, hogy tartanak tőle... Valami azonban ezen a délutánon mégis megváltozott. Ott a térről benyúló kisutcában a „Zöldfa” vendéglőben a kocsmárosné hiába várja Halszeműt meg Ciberét, de a többit is, egy sem megy borért... Nem isznak?...

A kocsmajátóban pedig már ott áll az egyik lebzselő asszonya és beles az ajtón, hogy ott ül-e az embere. Nincs ott. Az asszony rosszat sejt. A kocsmárosné nem mond semmit, csak vállat von. Hallgat, nézi a falon függő képet, amelyen kővér vadászok látszanak, amint szájukhoz emelik a poharukat. A kép is hallgat. Az asszony köszönés nélkül hagyja magára a kocsmárosnét. Meggyorsítja lépteit hazafelé. Benyomja az ablaküveget helyettesítő papírt, kireteszeli az ajtót és belép. Csönd. Minden úgy van, ahogy hagyta, amikor az emberéért indult. Amióta kitavaszkodott, esténként, amikor hazaér a mosásból, rendbeteszi a lakást, utána elmegy vacsorát venni és az emberéért a térre, vagy a kocsmába, aki ha aznap keresett valamennyit, ekkorra már részeg, ha pedig nem jutott pénzhez, akkor issza a két decit, amit a kocsmárosné hitelez neki. Most nem volt a kocsmában. A szobában az ágynál halkan ketyeg a falióra... Az asszony kihúzza az asztalfiókot. Benne van mind a két kés, meg a villa a kanalakkal. Az asszony úgy látja, hogy a kések elmosolyodnak a tekintetére, mintha mondanák, hogy itt vagyunk, nem vitt el a gazdánk, nincs semmi baj... Kissé megnyugszik.

Valaki megkopogtatja az ajtót, majd választ se várva, már belülré is kerül. Ciberéné jött és már suttogja is, hogy valami baj van... az emberek nincsenek a téren, de nincsenek Csincsné kocsmájában sem...

Nézi a két asszony egymást és hallgatnak. Aztán mintha egyet gondoltak volna, megindulnak. Az udvar legutolsó lakásából mennek a kapu felé. Sötét van, csak egy ablak világos. Mint a vízbefűlő a deszkadarab után, úgy kapnak a fény felé. Hirtelen megállnak... Zizi ablaka... Már nem mennek az

ajtó felé, csak állnak és nézik az ablakot... Bent egy nő vetkőzik,, Zizi... Ciberéné csak annyit mond: „gyalázatos”, majd hirtelen menni akar, amikor a másik asszony Zizi ajtaja felé tart és már be is nyit... Ciberéné kint vár. Az ablakon keresztül látja, hogy Zizi nem zavartatja magát, látogatója előtt veszi fel meztelenségére az inget és úgy beszél. Hogy mit, az nem hallatszik ki. Ciberéné utálja Zizit. Egyszer rajtakapta őket, mármint Zizit Ciberével... Ahogy nézte az öltözködő nőt, akaratlanul is saját mellét tapogatja és magában megállapítja, hogy több fogni való van rajta, mint Zizién... és mégis... Visszagondol azokra a napokra, amikor meg akarta fojtani Zizit... azzal is foglalkozott akkor, hogy megmérgezi Ciberét... A fene tudja, hogy most is hova öltözködik Zizi...

Már az utcán megy a két asszony, amikor az egyik csak annyit mond, hogy a vásártéri lebujsban vannak. Zizi mondta. Ciberénében ismét felágaskodik a gyanú: Honnan tudja ezt Zizi?...

Enyhe szél bujkál a fák lombjai között. Az utcán egymásbakarolt emberpárok. Egy házaspár hazafelé igyekszik és a szipogó kislányt vigasztalja az anyja. Kijebb, a vásártér felé, még egy-két asszony, pipázó öreg mereng a csillagos ég alatti padon.

A kocsmá ablaka be van függönyözve. Nem látni be. Szó nélkül, szinte egyszerre indulnak be az ajtón. Vágni lehet a füstöt. A két asszony látja, hogy a hosszú asztal köré gyülekezett mindenki, méghozzá úgy, hogy a Halszemű meg még néhányan ott ülnek szemben a többivel, pohár mindegyik előtt... van itt már több asszony is... Az érkezőknek helyet szórítanak... Csönd. Mintha mindenki megkukult volna.

Úgy látszik, Halszemű éppen most fejezte be a meséjét, mert még csak annyit mondott, hogy „hát így vagyunk, valaki fecsegett”, s utána elhallgatott megint. A bicegő kocsmáros a két asszony elé is poharat tett, és újratölti a litereseket.

Valaki megszólal: „Tudjátok, úgy ült ott, mint egy kísértet. Szaglászott. Legalább egy keserves szót mondott volna, vagy szidott volna valamelyikünket, vagy ülepen billentett volna valakit... szóval akármilyen ménkút tett volna... de nem mozdult, csak ült... ült és nézett, úgy nézett, hogy még az is, aki háttal ült neki, érezhette, hogy kinézi a fejből a gondolatot... Nem ment a malmozás, nem és nem... Végiggondoltam az utóbbi napokat, hogy hol is jártam, tettem-e valami olyat, amire most vadászik... Uh, cudar becsületes voltam mostanában... Még Csincsáknénak se tartozok egy nyeletnyi árával sem... és mégis estefelé már valami futóka bújt a lábamba és szaladtam volna a tekintete előtt...”

„No akkor mit mondjak én — kezdte a Hórihorgas —, nekem nem tetszett már reggel. Úgy éreztem, hogy értem jött. Arra a szőke kislányra gyanakodtam az orvoséknál... Nem mondom, nem éppen jó akaratból adott a szőkeség enni, de ki a fene dobál le annyi szenet éhen. Enni kértem a lánykától, utóvégre nem a magáét adta... mikor akaratoskodott, tisztességtudó mosollyal, már ahogyan én szoktam nevetni, megígértem neki, hogy kinyomom a hajából a hullámot... megijedt, és mindjárt adott egy tál levest... Pedig csak játszottam vele... úgysem bántottam volna...”

Még egy ideig folyt a bűnbánó vallomás az emberek ajkáról. Apró-csapró csinytevéseket vallottak be valaki láthatatlan előtt, mert egymásról mindazt, amit elmondtak, amúgyis tudták. Aztán megszakadt a beszéd fonala. Hallgattak. A kocsmáros feje fölött lógó nyomtatványról mosolyogva néz le a habzó sört kínáló alak, mintha csak azt mondaná, hogy: no, atyafiak, de becsináltatok. A kocsmáros törte meg a csöndet, amikor azt kérdezte, hogy: „Elvitt valakit?”

Cibere, mint aki nagy szónoklatra készül, feláll, azután meggondolja magát, és csak annyit mond, hogy: „Senkit”. Állva marad és csak néhány percre rá teszi még hozzá: „Ha holnap is eljön, meghívjuk malmozni”. A bentlévők hirtelen felzúgtak. Cibere tétován nézett a többiekre, amikor hirtelen kinyílt a kocsmá ajtaja. Mindannyian az ajtóra meredtek. Az ajkak csukva maradtak, de az agyakon átvillant a gondolat: „A nyomozó!” Az érkező körülnéz, látja az ijedt embereket, kér egy pohár bort, egy nyeletre felhajtja... aztán ahogy jött, szó nélkül távozik...

Haiszemű megrázza fejét. Úgy tesz, mint aki ébredni akar. „Eleven kísértet! Mi ütött ebbe az emberbe, hogy így a nyomunkban van? Hát mit tettünk mi?... Végeredményben ki tilthatja meg, hogy hol, mikor mit igyak és egyek... Mit akarhat? Valakit valamiért keres... Közöttünk? Valakinek eljárt a szája.” Cibere a szavába vág és azt állítja, hogy rémképeket lát a társaság. A többi ráordít, hogy ne dumáljon.

A kocsmáros kezdi: „Ne féljete, pajtikák, ha valaki közületek rossz fát tet! a tűzre, az jelentkezzen, a többi nyugodtan marad és malmozhat, iddogálhat tovább... Látjátok, pajtikáim, ilyenek vagyunk mi, meg úgy általában mindenki... Ha rúgnak bennünket, ha vigyáznak ránk, csak mérgeledünk a fene se találja a kedvünket.”

*

A kocsmában csak ketten maradtak. Egy papír lapul előttük. Rajta kukorica és babszemek. Malmoznak. A kocsmáros szundikál, várja a zárórát. „No, látod, így öregem” — mondja Cibere a nyomozónak... „Barátom, egész nap néztem ezt a játékot és ha nem magyarázod el, hát nem tanulom meg... Tudom, hogy megijedtetek tőlem, mikor az este betértem egy fröccsre, de nem tudtam, hogy itt vagytok... Most, hogy nyugdíjaztak, valahogy agyon kell majd ütnöm az időt... A véremben van még a mászkálás... meg a figyelés is...” — mondja a nyomozó Ciberének... Összeszedik a babszemeket, a kukoricákat és felállnak. A kocsmáajtóban elköszönnek. Távolabb a sarkon mintha valaki szaladna...

Ciberének zúg a feje az italtól, bele-belerúg egy kiálló téglába, a város másik végére igyekszik... haza. Valaki útközben belékarol... Cibere meséli, hogy megtanította a hatóságit malmozni. A lány csak kacag. Aztán otthagya Ciberét...

Napsugárkarika

Torok Csaba

Szabadulás!... újra... újra...
Ármány varázsát megtiporva
ujjamról prüszkölve szökkenne tova,
tombol, tombol...
érezem eremben patái veszett dobaját:
Nyereg, zabla s kengyel nélkül
álom-csikóm büszke szügye
határ ellen lendül.
Szörén ülöm meg a lovam,
rajta hát!
Tenyeremből,
vész-idők szisszenő szélén,
bomlik lengő aranysörény...
... és víz, víz szaporán
hatalmas, ismeretlen útra
táltos paripám —
a napsugárkarika évszázados foglya...
Táncos patkók szikrát szórnak
bozontos agyamba.

Kaptad — kaptam.
Továbbadjam, megköszönjem?
Nem csak a tiéd,
nem csak az enyém
a sárgafényű fém:
a halottaknak,
a születőknek,
a szeretőknek
hosszú sorát, rövid sorsát
fűzi tovább
minden egyes fényes láncszem...

E sorban nekünk
lesz-e helyünk,
e sornak sorsát
nekiünk szánták?
Alljunk sorba mind a ketten
a nagy áruház előtt,
s vegyük meg részletfizetésre,
hitelre, kilós csomagba
csomagolva
az életet, a jövőt...?
Fogjunk sort a kisfiunknak, unokánknak?
Gondoskodjunk jóelőre
hitünknek és jelenünknek mérték szerint
koporsóról, szemfedőről?
Vagy felejtünk el felejteni?
Az arany puha, az arany kopik...
Kopik más is,
minden kopik,
(mindig kopik...)

Vagy legyek vádoló?...
sirató, beteg-lelkű költő, fennhéjázó,
s motyogjam éjszakákon által, vigasztalva magam:

„... akarhatok,
de hiába,
hozzátok hasonló halandó lenni
nem tudok soha,
kik mindörökre biztosítottatok
hitvány egzisztenciátok,
mert én még mindig emeberebb ember vagyok,
s talán az is maradhatok
vigyorgó álarcban keringve
halott éltetek
felett...”?

Aki állítja: van kiút! —
tévútra jut...
Ti pedig, középutasok, tovább utazzatok,
a tengely, polgárok, egyedül ti, csak ti vagytok:
a nagyvilág fordul meg rajtatok.
Hiszen itt minden csak forog,
csak forog
körbe-körbe-karikába,
a tegnaptól a mába,
s utána ismét újra... újra...

Habzó táltosom
szőrét lenyergelem, és így, szőre nélkül,
börtönébe zárom,
többet ki sem bocsátom.
Mert ablakomon már kocog az új... az új ima,
leköpdösött tükrömben fintorog az új ma,
ágyamban vörösen mulat már az új hajnal...
— Júlia! —
én megvárom,
míg ezen a világon
minden kerék,
minden karika,
minden koponya
fordul egyet.

Számadás

Torok Csaba

*Tudom, innen is kidobnak majd,
mint már annyiszor
józanító fájrontok után,
ha még maradni lett volna kedvem,
s egyedül talpalok majd az aszfalton
valamerre,
(talán mindegy: merre?)
mint mindig,
ha alvásra nem futotta
kevéske időm a holnapig, a reggelig.
S ha majd úgy lesz egyszer,
hogy kilöknek minden borozó asztal mellől,
mint megunt bábút,
amely már sem írni, sem rikatni többé nem tud,
én, a konok játékszer,
fogom a kulcsot, mellyel naponta felhúzó
olcsó szerkezetem kopott rugózatát,
és beledobom a dermedt-ajkú folyamba
a hervadt hóvirág,
a dübörgő jelszavak
s a nemkívánt újszülött után...
Aztán lejáratom még azt a huszonnégy órát,
amennyi kulcsnélküli életemből magmarad,
s elgyötört fémközem
megmelengetem
a nyirkos paraszak
penészes lángja felett.*

Noviszád, 1959 március 31.

Acs
József
szövegrajza

Egy üveg prosek

Burány Nándor

Éppen egyik fehér ingem vasalta, mikor hazaértem. Sötétedett már, és egyenest a villanykapcsolóhoz fordultam. A felgyúlt fényben tisztán ragyogott az ing vasalt melle, és ahogy mellélépve szájoncsókoltam, kíváncsian huncut, hízelgő szemmel nézett fel rám: — Mit hoztál? — és megtapogatta a hónom alá szorított csomagot.

— Mit ám? — játszottam vele. — Ha nagyon szeretsz, kitalárod.

Ujjaival megérezte, hogy üveget rejt a csomagom, és tudta már, hogy üvegben neki csak prosekot hozok.

— Kész leszel már? — kérdeztem és az asztalra tettem a csomagolt üveget. — Vized van? — kérdeztem tovább, még mielőtt kabátom levettem volna.

Láttam, hogy ragyog az arcán az öröm, amiért ilyen szokatlanul figyelmes vagyok iránta.

— Jaj, kiszaladhatnál a kútra, ez az utolsó ing, én befejezem, mire jössz és akkor vacsorázhatunk. — Kedvesen beszélt. Csicssergett.

Meghozta a vizet, addigra elrakta a vasalót és elkészítette a vacsorát, én meg még leugrottam a pincébe szénért.

Kellemes meleg volt szobánk; néztem az arcát és jólesett, hogy nem lát-szik fáradtnak, friss volt és fürge fényben játszott a szeme. Felgyűrte ruhája ujját. Mintha játszottunk volna. Ízlett a kenőmájás savanyú paprikával.

— Ma este itthon maradsz, ugye? — kérdezte tágra nyitott, várakozó szemmel és szája előtt megállt kezében a karéj.

Semmi dolgom sem volt, nem tudtam nem megjátszani a nagylelkűt. Kínálkozott az alkalom, miért nem éltem volna vele? Azt mondtam neki, hogy egy fontos gyűlésre kell mennem, bizonygattam, hogy mulaszthatai-talan, de csak azért, hogy aztán, ha itthon maradok, érezze, hogy valóban nagy áldozatot hoztam érte.

Szerettünk játszani.

Sikerült a csapdám. Sosem volt még olyan kedves hozzám, mint akkor este. Felbontottuk a prosekot, szép talpas poharakból ittuk, mint régen a tengerparton. Nyaralásról meséltünk, régi élményekről és mikor a kaucson melléfeküdtem, az esti játék ártatlanságától ellágyulva, saját kelepccémbe esve, elhatároztam, hogy őszinte leszek.

— Van egy titkom és el szeretném mondani — kezdtem, miután föl-hajolva tenyerembe fogtam a fejét. — Nagyon fontos, már sokszor el akar-tam mondani, de féltem.

— Szegény — nevetett fel, az ő ártatlanul tiszta, naiv nevetésével. — Félt megmondani.

— Valóban komoly dolog — néztem elkomorodva a szemébe.

Még mindig nem értette. Makacsul kapaszkodott a játékosságba.

— Jó — ült föl —, ha nagyon akarod, de akkor rakodjunk el előbb és te mosogatsz. Ugorj!

— Megcsaltalak — csak ennyit mondtam, amikor megint az ágyban feküdünk. Az üvegben már alig volt bor.

— Sosem melegíted meg előre az ágyat — dideregte —, legalább most bújj hozzám! — Mintha nem is hallotta volna, amit előbb mondtam. Még egyszer elismételtem, erélyesebb hangon.

Hanyatt feküdtem. Nem láthattam az arcát, csak hallottam, amint neve-tése becsilingelt az esti szoba csöndjébe. Nem hitte el, nem tudta elhinni, hogy nem tréfálok.

— Már egy éve — folytattam. Még mindig nevetett. — Egy régi, régi barátnőmmel — tettem még hozzá minden hangsúly nélkül. Egészen személytelenül.

— Én is téged. Nem is egyszer — játszott a hangja, felémfordult és meg-harapta a nyakamat.

— De én most komolyan beszélek — és combjához nyúltam, de nem csíptem meg, csak végighúztam tenyerem a bőrén. Megsimogattam.

— Hát azt hiszed, én tréfálok? — színlelte a közönyt.

— Miért nem mondtad már?

— Minek mondjam. Te sem szóltál eddig. — Egyre cinikusabb lett a hangja.

— Nem volt alkalom, de most már nem bírtam tovább. Szörnyű volt ez az egy év. Nagyon szeretlek, az a nő pedig mintha azóta köztünk állna. Bár-mit mondok neked, mindig éreznem kell, hogy hazudok. Naponta százszor, ezerszer kell éreznem, hogy a titkolózás miatt nem vagyok becsületes. — Az összegyűrődött párna sarka törte a hátam, óvatosan fölültem, hogy eligazít-sam. Aztán: — Be vagy takarva?

— Egy éve. Micsoda kölcsönös bizalom!

— Most is azt mondom, nincs mit titkolnunk egymás előtt. Kihez legyünk nyíltak és őszinték, ha nem egymáshoz? Borzasztó volna, ha így együtt élve, egymás ellenségei lennénk...

— Egy évig simogattál, suttogtál minden badarságot a fülembé. Adtad az ártatlant és közben jókat röhögtél magadban, hogy én mindent beveszek — dühös volt, fenyegető. Fölült, vállán keresztül visszanezett rám és a sötét szobában is éreztem, hogy elveszek a tekintetében. Mintha megvetésre sem tartott volna érdemesnek. Ennyivel hatalmasabb volna nálam?

— De értsd meg — könyörögtem —, én voltam a megcsalatott. Mennyit kínlódtam napról napra, amíg eljutottam ideig, hogy ezt elmondhassam! Érzem, hogy nélküled semmi sem volnék, és ugyanakkor tudnom kell, hogy megalázom azt, aki nekem a legtöbb.

— Pizskáld meg a tüzet, ki ne aludjon. Csak vigyázz, könnyen kihullik a parázs! Mindig ügyetlen voltál.

Ő feküdt kívülről. Most mégsem szólhattam semmit. Lábammal a sötétben tapogatva megkerestem a papucsom és a kályhához mentem.

— Adj egy cigarettát — mondta aztán és a gyufa lángjánál láttam, hogy fekete hajjal keretezett arca sokkal öregebbnek látszik.

— Haragszol, amiért szóltam? — kérdeztem, miután visszafeküdtem mellé.

— Kár volt. Ami megtörtént, azon már úgy sem lehet változtatni. Igyekszem majd, hogy ne maradjak adós.

— Ne érts félre! Nem erről van szó!

— Tudom. A régi mese: te ezt nem érted...

— A lényeg az — törtem ki —, hogy sokkal jobban szeretlek, mint azelőtt, és éppen ezért nem titkolhattam tovább ezt a csalást. — Megint fölé hajoltam: — Értsd meg, hogy te vagy mindenem!

— Szörnyű, hogy bűzlik a lábad! Százszor megmondtam már, hogy így ne feküdj mellém. Sosem tanulsz rendet. — Elfordult tőlem. Fejére húzta a takarót, aztán hirtelen ledobta: — Egy évig játszottad a legőszintébbet és legártatlanabbat. Hogy utállak!

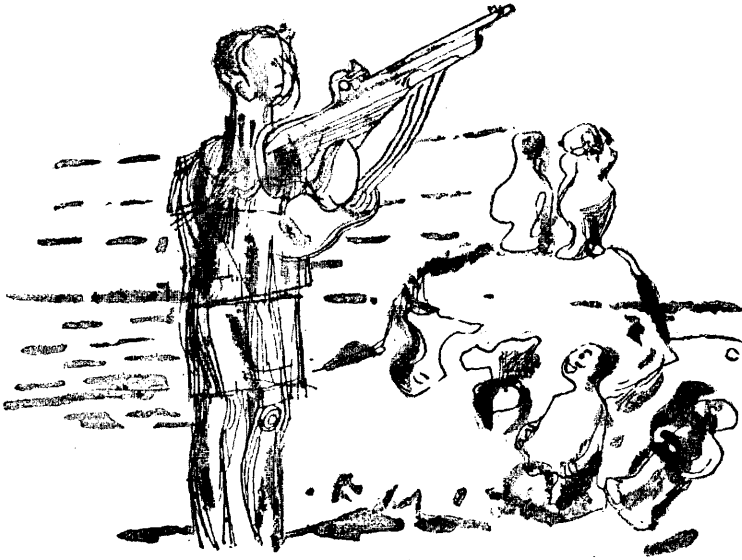
— Azt hittem, megértőbb vagy. Olyan örömmel jöttem haza, olyan jó volt hinni, hogy megértesz és aztán megint szerethetlek. Úgy, tudod. Hogy örültem!

— Pizszok, ezzel a vacakkal akart megvenni. Kétévi házaselet után egy üveg prosekkkal akar megvásárolni, mint egy kurvát.

Az üveg csörömpölve tört össze a szoba sarkában. Felgyújtottam a villanyt, hogy feltakarítsam; fehér ingemen, amit hazaérkezésemkor olyan szépen kivasalát, nagy vörös borfoltok éktelenkedtek. Ez az egy ünneplő ingem van.

És ezt a foltot nyilván ki sem lehet mosni.

Acs
József
szövegrajza

Három komolyodó fa

Deák Ferenc

A fák egyre dúsabb lombot öltenek, napról napra haragosabb zöld a színük és mint az ember is, mind komolyabbak. Festő barátom, aki imádója a fáknak, pár szóval felidézte bennem azokat a nehéz, súlyos emlékeket, amelyek tudat alatt mindig nyomnak, behangolnak. A fák hasonlítanak az emberekhez. Nagyon csodálatos, szinte visszatetsző ez, de így van. Itt ülök a folyóparton és nézegetem a fákat. Bepót abban a jegenyében ismerem fel, ott a kanyarnál... igen, az Bepó. Nyúlánk, fehér vagy inkább sápadt... Ebben a fűben itt Ivánt ismerem fel sörte hajával, vastos testével és mindig bánatos, lemondó arcával. Amott az az akác a töltés megett Ráderra emlékeztet. Szegény Ráder talán életében nem látott akácot.

Engem Bepó nevelt. Azt mondta, hogy nem vagyok a fia és szólítsam csak Bepónak. Azt hiszem, valami baja volt. Akkor huszonnyolc-harminc éves lehetett, de nővel soha senki nem látta. A hajógyárban dolgozott. Hogy mit, arra már nem emlékszem. A tengerparton laktunk egy kis kőházikóban. Nekem iskolába kellett volna járnom, de senki sem törődött

velem és így tájára se néztem. Bepónak elég volt, ha csak ilyesmit mondtam: — a tanító megint megvert — elhitte, hogy rendes iskolába járó legényke vagyok. Alkonytájt járt haza. Sűrűn éreztem rajta az alkohol bűzét, de igazán nem volt kedvem kérdezősködni. Sohase tudtam meg, hogy én ki vagyok és hogy ki ő. Az anyakönyvi kivonatomban talán ott volt a tanítónál, de az is lehet, hogy soha nem is létezett. Bepó sohase kérdezte, mit szeretnék, vagy mi hiányzik. Hetente adott egy huszast, később egy ötvenest, és el volt intézve minden „anyagi támogatás”. Ennivalónk volt otthon, arról nem kellett gondoskodnom. Este, ha hazajött és valamivel jobb kedve volt, főzött is. Különben száraz kosztot voltunk. Ma már biztos vagyok, hogy az ő nosztalgiaja, melankólikus, teljesen lemondó viselkedése hatott rám, jellemem és lelküлетem kialakulására, és talán most alakuló világ-nézetemre is. Könnyen lehettem volna külföldi turistákat meglopó, üzletekbe betörő utcagyerek, de odáig sohase jutottam; félttem a város zajától, félttem az idegen arcoktól. Mindenkitől félttem. A mai napig sem tudtam levetkőzni ezt az idegenkedést az emberek, a társaság iránt.

Mégis teltek a napok, bár úgyszólván semmit se csináltam. Reggel, amikor Bepó elment, lefutottam a tengerre és megfürödtem. Aztán, ha nem fújtt a szél, ha forrón tűzött a nap, ott a homokban elterülve aludtam délig. Ha vihar volt, visszaballagtam a házba és nagy nyugalommal folytattam az elkezdett kis szobrocscsa vésegetését. Egy-két hónapig dolgoztam az első kis kőfigurákon. Lassan — órák hosszat gondolkozva valami egész máson — faragcsáltam az öreg vésővel a követ. Jól emlékszem, egyszer napokon át tépelődtem, hogy mit is kezdjek a kis figurával, ha elkészül. Bepót nem érdekli. Más nem jár hozzánk. Én megunom, még mielőtt befejezném. Minek csináljam hát? Vagy kinek? Akkor eszembe jutott Dubrávka az iskolából. Igen, Dubrávkának szívesen megcsinálnám azt a kis lovat, de Dubrávkának nem kell. Dubrávkát akkor már teljes egy éve nem láttam, és jóformán senkit az iskolatársaim közül. Dubrávkához tehát sohasem került el a kis ló. Én mégis befejeztem és még tízet kifaragtam abban az évben. Odaraktam őket sorba a vakablakba. Soha senki nem nyúlt hozzájuk, soha senki nem kérdezte, miért csináltam őket, vagy kinek csináltam őket. Tavasz volt és valami borzasztó nyugtalanság fogott el. Nem tudtam semmibe se belekezdni, semmit se befejezni. Reggeltől estig lent futkostam a víz szélén. Köveket dobáltam a végtelen kék tengerbe és elnyújtottan kiabáltam a tovaevező halászoknak. Tudtam, hogy nem válaszolnak, tudtam, hogy sohasem eveznek oda hozzám a parthoz, talán azért mertem naponta belekiabálni a süket, kék messzeségbe. Ha jól emlékszem, ilyesvalahogy hangzott az a napi mondóka: Hahóóóó, hahóóóó, jóóó munkát. Engem Emilnek hívnak, hahóóóó! Még csak felém se néztek soha. És mégis kiabáltam nekik, jó munkát kívántam és megmondtam a nevem. A csónakok tovább libegtek messze, hogy már szinte nem is látszóttak. Este megint ott álltam a parton és csak azt kiabáltam: hahóóóó! Mást felesleges volt mondanom. Jó munkát kívánni a vacsorához? Nem! És a nevem is elhallgattam.

Bepó egy este valami karabélyt hozott haza. Megmagyarázta, hogy kell tölteni és kezelni. Másnap este vagy 200 töltényt is hozott. Azt mondta, ha lövöldözni akarok, menjek messzebb a tengerparton, nehogy fülönfogjanak az olasz katonák. Ki is próbáltam a puskát, nem durrant túl nagyot. Megkérdeztem Bepót, hányat szabad naponta lőnöm. Azt mondta, elég lesz, ha kétszer lövök. Így hát attól kezdve új szórakozásom volt. Tisztogattam a puskát, reggel egy lövéssel és este egyvel köszöntöttem a halászokat. Azok csak felém néztek, de megint nem válaszoltak és nem jöttek hozzám. Ez bántott és azon törtem a fejem, hogy valami másra kell elhasználnom a két töltényt. Semmi hasznom nincs abból, hogy a halászokat köszöntöm vele. Fogtam a kis kőfigurákat és messze kivittem a tenger szélére. A lovat három napig célöz-

gattam, mire egy golyó eltalálta. Így, két hét alatt szétlőttem mind. Nem lettem szomorúbb, se jobbkedvűbb. Talán... talán, ha Dubrávka ott lett volna a kivégzésen, és sírt volna, könyörgött volna, talán akkor... De csak a süket végtelen tenger és a buta visszhangozó sziklás part volt a tanú.

A teknősbékát végeztem ki utoljára. Egy olajjaggal alátámasztottam, hogy nagyobb célpont legyen. Sikerült is elsőre szétlőnöm. Akkor egy göndörhajú legény ugrott elő a sziklák közül és odament a darabokra tört kis kőfigurákhoz. Valahogy összeillesztette és megvakarta a fejét.

— Hát nem találsz mást erre a célra? — kérdezte tőlem, de nem emelte fel a tekintetét. Elszoktam attól, hogy bárkinek is válaszoljak, így most is csak hallgattam. Ő időközben ráakadt a többi kis figurácskák darabjaira és nagy nyugalommal megpróbálta összeilleszteni őket. Akkor eszembe jutott, hogy amikor csináltam, vésegettem őket, én is ilyen nyugodt voltam.

— Ki csinálta ezeket? — kérdezte a legény.

— Én — mondtam egész halkán, közben a második töltenyt tettem a csőbe.

*

Rádernek hívták ezt a fiút. Megbarátkoztunk. Az egyik szigetről jött ki a városba. Kérdezte, honnét van a puskám. Megmondtam, hogy Bepó szerezte valahol. És itt van tulajdonképpen vége ennek a mesének, vagy talán itt kezdődik valami, amit akkor nem tudtam felérni ésszel. Ráder megismerkedett Bepóval és attól kezdve sűrűn vendégünk volt. Sokat beszélgettek számomra érthetetlen dolgokról. Bepó hozott még néhány karabélyt és rengeteg töltenyt. Hogy honnét, nem tudom. Ráder egy délután, anélkül, hogy Bepóra várakozott, arról beszélt nekem, hogy az ember amit szívből csinál, azt védje, körmeszakadtáig védje, mert szükség lehet rá. Azt hittem, hogy a kis kőfigurákra céloz. Már szégyelltem is magam egy kicsit. Elmondtam neki, hogy több okom volt a kivégzésre. Ő csak nevetett és azt hajtogatta, hogy jegyezzem meg, ami késik, nem múlik...

Iván, a sörtehajú, a „fűzfa”, egy este eljött hozzám a kőházba azzal, hogy Bepó valami miatt nem jöhet haza, és hogy ő lesz velem akkor éjjel. Erős, szélesvállú legény volt. Este lefekvés után sokáig beszélgettünk. Nekem ez is, mint minden esemény az utóbbi időben, nagyon különös volt. Hogyne, hisz éveken át egyedül vagy Bepó szűkszavú társaságában sok mindentől elszoktam, sok mindentől, ami amúgy is csak csiraként ébredett bennem. És előbb Ráder, azután Iván közvetlensége egész megzavart.

Késő éjszakáig beszélgettünk hanyatt fekvé az ágyon. Belemelegedtem a mesélésbe és elárultam neki, hogy tíz kőfigurát csináltam Dubrávkának, de sohasem szántam rá magam, hogy elvigyem neki. És elmondtam még, hogy minden reggel kiabáltam a halászoknak és azok sohasem jöttek hozzám a parthoz, és sohasem köszöntek vissza. Iván erre csak nagyot sóhajtott és végigsimította kócos hajam.

— Aludjunk — mondta —, legjobb lesz, ha alszunk.

Se Bepó, se Ráder nem jött többet vissza. Soha többet. Ivánhoz kerültem, amíg a háború végét ért, aztán pedig...

Milyen különös, hogy épp a fákról emlékszem vissza rájuk hármójukra... És éppen most, amikor a fák egyre komorabb zöld színt öltenek, most, amikor lassan a nyár közönséges tartozékai lesznek, most, mikor lassan már megszűnik a lombok iránti tavaszi rajongás bennünk.

Én mindig várom, ezek a kék almák egyszer megérnek

Gulyás József

*Sarkamban a tél kutyái,
éhes, harminckétfogú csontváz-vadak,
nyomorultan, de hazajöttem;
visszahoztam a múltam,
a jelenemet is visszahoztam...*

*Kabátom a fogason van,
zsebemben a bérem:
két sarok közt tenyérnyi magány...*

*Öcsém, te vagy?... ó, sokáig
kell néznom, hogy megismerjelek!...
Emlékszel,
egyszer én néked
valamit mesélni kezdtem?
Azóta úgy elszállt a dalom,
úgy megöregedtem,
s a hajam mén, mint a barom szőre...*

Mégegyszer hallgass ide:

*Sokszor elgondolkozol rajta,
mi is az — lenni...
nincs egy szál fa az erdőn,
aki dalol néktek.
Mint állat, ha siratja
elvesztett fiát,
(szüli a vétiket):
táncoltok, szórjátok a néhány évet*

és csak
akkor veszitek észre egymást,
ha valaki elment...

Lesz egy szomszédod: süketnéma.
Szereted,
ha meglát... eszébe jut
és félenken jön feléd —
kínálja kezét...
Tavasz felé sokszor
a kapáslányok után ballag,
vagy ha fürdenek az alkonyattal,
les rájuk a nádból...
Egyszer majd elmén a szomszédságból,
háttal a Napnak,
Allsz kint és látod —
a puszta fölött
hálóját bontja az alkonyatnak...

Lesz egy barátod: színvak.
Eljön hozzád s mutatja rossz fogait,
fekete száját...
Jártok a szőlőn, a fák során át;
szép, piros almák a fákról
szemetekbe néznek...
ő megszólal, kissé vádlón:
én mindig várom,
ezek a kék almák egyszer megérnek...

Lesz egy barátod: gyermek.
Megkérdeád tőle néha:
„Mit mond az anyád, Béla?...
Emlékszel,
egyszer a földbe pihenni tették?...
Azóta úgy tavasz felé,
ha a gyöp zöldell,
kocog az úton
s ferde üveges szemével,
félenken a bús Napba néz fel,
nevet
és azt mondja: anyám...

Lesz egy ismerősöd: Szalma Böske.
Az apja gyárba jár,
ő a virág-kertbe...
lefekhetsz vele minden este
a zsenge gyöpre...
A legkisebb öccse,
a Pista,
ötvendináros szappant árul...

Kiterített szárnyakkal, fáradt
halászmadár,
jársz mélyen a vizek fölött...
Egy nagy hujantás
jön a csószháztól
s egész az alvégig fut le:
a törvény az,
de nem szoksz, fog a dac,
a ritkanagy tolvaj-önérzet.
Hallod már
a rúd csobbanását,
érezed a puskacső csodálkozását...
Ó, sasok, mi az én bűnöm?!

Szívbeteg leszel.
Játszol. Elejt a sűrű palicsi homok,
visz a hajnal,
lop a ballangó-este...
Egyszer csak
elnehezülsz s leesik az arcod
a fekete földre,
eldől homlokodon a csönd...
sárga napraforgókat
lenget fölötted a déli szél
és szirmuk
szálanként hull a két szemedre,
zizz... zizz... zizz...

Lesz egy tavaszod.
Lassan öl és kiszökik belőled
s rádköszönnek
a hervatag rózsák...
Ülsz a leomló partok alatt.
Lábod langy vizek mossák...
a válladat mélyreejted,
a szemedet elveszejtet,
hiába szólnak, hiába vernek,
nem mozdulsz,
csak néha rengsz meg
s onnan tudják,
hogyan zokogsz, nagyon zokoghatsz...

Egyszer apád csütörtököt mond.
Vacsoráztok.
Lassan fölkel, rád néz.
Aztán megy.
Keze a rozsdás kilincsen áll még
s tétován visszareved:
ha mégis eljönnének,
egy szebb világgal,
fiaim, mondjátok meg,
én már eltüntettem, mint a kámfor,
a lengő
bácskai kukoricákban...

Szerelmes leszel.
S mint az úzekvő fiatal őzek,
nyugtalankodsz...
Jön egy asszony, húsában
ízével a nyers ősi földnek...
fölkapod és futsz
bele a forró nyárba...
égsz a láz nagy kárhozatában,
és omlanak benned
az őrült ősz rögök...
zokogsz a táj fölött,
áll a Körös és az ősz rohan...

Bolyongsz az utcán egy május-éjjel.
Gondolkozol...
szó nélkül megöregedtem,
a holdfényben lehajtom,
nézd meg,
húsz évvel a fejem — őszül...
Kenyér az ember,
a két kezem, két szelet
száraz kenyér...

szívem, mint a téglá — nehéz,
és nincs kedvem,
hogy hazáig menjek,
nincs lábom,
amit széplassin emelgessek,
nincs emlékem,
anyám, nincs amit elfelejtsek...

Fekszel a szalmazsákon és álmodsz...
kigyúl a Rivó-erdő,
a lombja görbed;
benne riadt, lézengő, sosevolt
csordák bögnék
s égett varjakat hoz a szél...
Fölbredsz s látod,
áll az erdő: az óriás lényeg...
Örültek! szerencsések!
gondolkozzatok,
hé... siessünk, siessünk gondolkozni!...

Kerülöd az iskolákat.
Bujkálsz a zúgó nagy nádasokban.
Verset írsz
(nem is vers lesz: tiszta élet)
Konrád Jánosok emlékére,
akik minden
szeretet nélkül meghaltak...
Téged a tanító-élet megmarhat,
nincsenek társak...
de a lassú gyilkot szó nélkül állod,
mint a végzet számára eljátszott
huszadik század...

Csavargó leszel.
Mész a sötétségtől a világosságig.
Hátad mögött az ég zörög,
villámaival játszik...
előtted menekül az élet...
Munkanélküli,
bús, batyus vándor:
gondolkozol a zsványságról...
a tolvajok keresnek...
és szól a mester:
gyakorold csak, az idő enged;
a nyelv a tiéd
és tiéd az ész is...
ez a lecke, én
szólok majd, ha rosszul hazudtál...

... Mielőtt belep az álom,
elmondom: ahogy jöttem,
hallottam a fekete szárcsa jajgatását
messze a rétpartok fölött
és sírását a fáknak...
Tudom, mi zajlik
foszló árnyán a virradásnak...

(Öcsém!
lehet, hogy ez az utolsó versem...)

Acs József szövegrajza

Halak

Bányai János

V alahányszor elindulok itthonról, a tükörbe nézek, ezért annyira szomorú az arcom. Nem tudok kilépni az ajtón, nem tudom elhagyni az örökké üres szobát (akkor legüresebb, mikor én is itt vagyok) anélkül, hogy a féltredőlt, kopott, halottsárga tükör homlokára ne festeném arcom (a tükör sohasem szomorú, amikor belenézek!), pedig tudom, hogy a szomszédok, akik itt laknak (csak egy fal választ el bennünket, mégsem ismerem őket, csak így tartom számon ezt a sok közeli embert: szomszédok), örökké az ablaknál ülnek és, tudom, a kövér, szemüveges Berkes úr mindig odafordul haragos és bánkódó felesége felé, akit a karikásszemű mosónő nagyságos asszonynak hív, és odaszól: „Ez a Gergely már megint egy csomó szomorúsággal ment el”. S ekkor a nagyságos asszony visszapillant: „Nem kell törődni mások bajával. Semmi közöd hozzá. Jobban tennéd, ha hoznál fel szenet.” A nagy-

ságos asszony mindig így kihasználja Berkes urat, aki, mindig úgy tűnik nekem, nagyon kedves és szíves ember lehet, de amikor látom, mindig egy biedermeier képkeretre emlékezek, mintha abban született volna. Magam sem tudom, miért, de nem szeretek szóba elegezni Berkes úrral, mert mindig feltűnik az a vörös erekkel cirkalmazott arc, amelyet a nagyságos asszony annyira utál, hogy képes lenne itthagyni örökre, hogy soha vissza se térjen, mert elviselhetetlen, amit ez a Berkes csinál, lehetetlen. Én sajnálom Berkes urat, de mindig nevetek rajta. Mostanában úgy tűnik, nagyon keveset gondolok Berkes úrékra. Mindig behúzom a nyakam, amikor elmegyek ablakuk alatt. Szeretném, ha gumitalpú cipőm volna, akkor nem hallanák, hogy mikor megyek ki és mikor jövök meg. Rendszerint este megyek el, már nem láthatnak, és ilyenkor nagyon boldog vagyok, hogy megszabadultam tőlük. Az utcát nem szeretem különösképpen, csak a parkokat, ahol kevesen vannak. Azt mondta egyszer Berkes úr: „Maga, Gergely, nem szereti az embereket, ugye?” Én erre nevetni kezdtem. Nevettem és otthagytam Berkes urat, nem is szóltam neki semmit, csak nevettem, nevettem. Aztán sajnáltam, hogy ezen nem tudtam mélyebben elgondolkodni, de később nem tudtam olyan ügyetlenül és bambán feltenni magamnak a kérdést, ahogyan Berkes úr tette. Nem hiszem, hogy ez a kérdés túl komoly, hisz én szeretem az embereket, igazán szeretem az embereket. Csak úgy látszik, Berkes úr magára gondolt. Én sajnálom Berkes urat, és lehet, hogy ezért nem tudom szeretni. S különben is az, hogy ő lélegzik és jár, meg olyan formája van, mint a többieknek, nem jelenti azt, hogy ő ember. S ezért azt sem, hogy szeretni kell. Most megint nevetnem kellene, de nem tudok, mert látom, hogy kinn sötétedni kezd (a szobám ajtaja is, az udvarra néz, és a mi udvarunkban mindig hamarabb sötétedik), és szeretnék most újra elindulni, még mielőtt Berkes úr felcsavarná a villanyt, mert igazán nem kívánom, hogy most meglássonak, kócos is vagyok, meg a kabátomról is hiányzik egy gomb, és ez különös tragédiának tűnhetne a nagyságos asszony szemében. Lassan készülődöm, aztán hangtalanul, amennyire csak lehet, kimegyek az ajtón, bezárom és elindulok. Az ablaknál ott ül Berkes úr és egész közelről olvas valami háborúelőtti újságot. Nem látott meg. Most már gyorsan rohanok le a lépcsőkön, nem lakom túl magasan, hamar leérek. Amikor kiérek az utcára, elhatározom, hogy elmegyek a templom előtti parkba. Tudom, hogy ott lesznek a lányok; ilyenkor jönnek ki az iskolából, és talán ismerek is közülük egyet. Mikor elindulok, csak a szemem sarkából látom a kirakatokat, de nem nézek oda. Különben is nem kívánok vásárolni semmit, minek is nézzem a kirakatokat. Talán cigarettát kellene vennem, de a zsebemben találok még egynéhányat, és akkor eszembe jut, hogy vettem még délelőtt, mert igazán nehéz napom volt ma. Rágyújtok. Távol valami képet látok, és most egészen sötétnek tűnik az utca. Halott halak a képen! Szemembe fújom a füstöt, hogy könnyezzen, de ez sem segít. Elindulok a halak felé, mert messziről látom a felcsillanó szürke vizet. Aztán mikor egészen közel érek a halakhoz, meglátom, hogy a szemük éppen olyan szomorú, mint az enyém, és hogy róluk is hiányzik néhány pikkely. Halak, gondolom, meghaltak, mondom. Kezembe veszek egyet és nézem az orrát. A halott hal orra egészen megfehéredett, mégsem büdös. Érezni szeretném a halott hal fejének a bűzét. De lehet, hogy Berkes úr jutna az eszembe, ezért eldobom a halott halat, mielőtt megéreztem volna a szagát. Sok hal gyűlt össze körülöttem. Mindnek fehér a szája és mindnek nyitott a szeme. Kezembe veszem a legnagyobbat, arcom mellé teszem és elindulok vele haza, hogy megnézzem a sárgafényű tükör homlokán a hasonlóságot kettőnk között. Egészen őszintén utálok ezt a hasonlóságot, de nem tehetek róla. Igyekszem eltűnni Berkesék ablaka előtt, mert már ég a villany náluk, és

még nem tették fel a függönyt az ablakszemekre. Nem vettek észre, amikor bementem a szobába. Először nem látok semmit a tükörben, és csak azután kezd derengeni, hogy halott halat hoztam magammal. És a tükör arca nevetni kezd. Nevetni, mint én, amikor Berkes úr azt mondta: „Gergely, maga nem szereti az embereket, ügye?” És a tükör most éppen úgy fordítja el tőlem homlokát, mint ahogyan én akkor otthagytam Berkes urat. Talán nem is hasonlítunk egymásra? Nagyon utálatosnak tűnik nekem a halott hal fehér szája. Úgy hallom, a hal lélegezni kezd, és akkor megint elindulok az utcára. Eszembe jut, hogy honnan hoztam a halat. A hal ficáncolni kezd a kezemben, mikor a víz közelébe érek. Még közelebb megyek a vízhez, és mire bokámon érzem a nedvességet, a hal kirepül a kezemből. Repül, repül, egészen a víz közepéig, ott belecsapódik a hullámokba. A felcsapódó víz, fehér meg kék meg sárga. Talán csak a szemem lát most ennyi színt, de egy kicsit elégedetnek érzem most magam, és arra gondolok, mikor volt utoljára ennyire elégedett Berkes úr meg a nagyságos asszony. Nagyot nevetek ezen, és még tovább megyek a vízbe. Mikor már derékig ér, eszembe jut, hogy a parkba indultam, de valahonnan messziről hallom, hogy egy óra sokáig ver és tudom: a lányok mind elmentek már haza. Hallom, hogy valaki felém evez, ekkor eszembe jut: az emberek azt hitték, hogy öngyilkos akarok lenni. Nagy, sötét bárkában evez felém egy ember, kinyúl értem a vízbe és egészen könnyedén maga mellé emel a csónakba. Ekkor megkérdezi tőlem, hogy mit kerestem éjjel felé a vízben, mire én nevetni kezdek és nem merem megmondani, hogy nagyon örültem, mert megmentettem egy hal életét. Mikor kiérünk a partra, én nevetve intek az embernek, aki kihozott, de nem látom a csónakban, és ekkor egyedül indulok el. Késő van, talán hajnal is, mind-egy; meglátom, hogy nyitva van egy mulató és oda tartok. Intek a pincérnek, az rámnéz és elmosolyodik. A pincérek szeretnek olyanok lenni, mint a vendégeik, talán én is vidám vagyok most. Keserű mosollyal a számon izsom a konyakot, mert érzem, hogy fázom. Gyorsan megindulok hazafelé. Berkes úrék már alszanak, mikor odaérek. Én nem tudtam elaludni egész éjjel, mindig a halott hal meg a mosolygós pincér járt az eszemben. Érdekes, hogy Berkes úrékra egyáltalán nem gondoltam.

Viziók

Szirmai Károly

GYÁSZMENET

Egy kitisztult februárvégi délután tűntek föl az ablakunkba látszó, végtelenbe kanyargó országúton. Azon az úton, melyen sok évvel ezelőtt otthonukból kivert telepések ezreit láttam magas, fekete ruhás papjukkal baktatni, csordaként terelve a bizonytalanságba. Azon az úton, melyen pár esztendővel később német menekülők véget-nem-érő kocsisora vonult feket-esős éjszakákon gyászosan, erőtlenséggel pisllákoló szélfogós lámpáikkal. Azon az úton, melyen pár hétre rá bori rézbányákból visszaindított, holtfáradtra csigázott zsidók rongyserege vánszorgott, bukdácsolt zordon porkolábjaitól hajszólván. Azon az úton, melyen diadalmas seregek fölbomlott tömegei áradtak vissza heteken át robogó gépkocsikon, száguldó teherautókon — nyugatra.

Egy kitisztult februárvégi délután tűnt föl ugyanazon az úton. Nyugat felől jöttek lassan, különös fájdalmas zenekísérettel. A mélyen lehangoló gyászzene fölöttük, köröttük lebegett, s visszatérő komor vezerszólamával át- meg átfonta a hosszú, szürkecsuhás gyászoszlop ünnepélyes vonulását. A menetben, mely csupa szürkecsuhás, szürkefőveges férfiből állott, mindenki egyszerre emelte térdét, s tette le lábát a keményre fagyott országútra. A különös emberek előreszegezett tekintettel, szótlánul baktattak a gyászos zene hangjaitól kísérvé. Középen hatan egy hosszú, ezüstszürke takaróval leterített koporsót vittek vállukon. S csak mentek, haladtak némán, előremeredt, mozdulatlan tekintettel, mint akiket végzetük arra ítelt, hogy szürkeszoknyás csuhájukban, térdüket egyszerre emelve, egyenesítve, így baktassanak az idők végezetéig.

A láthatatlan zenekar pedig szölt tovább, pihenés nélkül, mindig ugyan-
azt a különös fájdalmas vezérszólammal átfont gyászzenét ismételve, való-
sággal kényszerítve őket, hogy hangjai ütemére lépkedjenek.

Már elhaladtak előttünk, a nyugati ég peremén máglyatűzben roskado-
zott a nap, de én még mindig magam előtt láttam őket vonulni, ugyanazzal
az előremeredt tekintettel, középpütt a vállukon vitt ezüsttakarós koporsóval,
csak mintha az út egy cseppet fölmelegedett, fölkanyarodott volna rézsút a
levegőbe. Úgy mentek, haladtak tovább, az egyre halkabbá váló gyászzenétől
kísérve, míg el nem nyelte őket az éjszaka sötéten tátongó kapuja. De a kü-
lönös fájdalmas hangokat egy ideig még azután is hallottam, mint hallom
néha mostanában is, ha a rám szakadó éjszaka magányában megkörménykező
a mind jobban közeledő elmúlás.

ÁLOM

Hogy miért rohantunk, arra már nem emlékszem. Csak apám rohant
elől, én meg utána. Ő nem lehetett több negyvenöt évesnél, én tizen-
hat. Ő izmos volt, keménykötésű, ereje teljében, én magasranyúlt, hajlé-
kony, akár a mogyoróvessző. Csak álomban törheti át magát az ember
oly könnyen tüskön-bokron, ahogy mi tettük. Akár hegyek állták utunkat,
akár mélységberántó, agyagos szakadékok. Játszva csúsztunk le rajtuk,
csak úgy zuhogott utánunk a sok törmelék. Ha olykor mégis megtorpantam,
elég volt, ha apám kezét nyújtotta. Ilyenkor félelem nélkül vettem maga-
mat utána.

A hegyeket magunk mögött hagyva, egy hepehupás, fehéragyagos terü-
letre értünk. A kopár, kiégett talajt vizsgálgatva, lassítottam, úgyhogy
vagy negyven lépéssel elmaradtam apám mögött. Amikor fölpillantottam,
megleپődtem, hogy áll és beszélget egy hétévesnek látszó fiúval, akinek
előbb még se híre, se hamva sem volt.

Hogy miről beszélgettek, nem hallottam, de nem is figyeltem oda.
Bántott, hogy apámnak dolga lehet az idegen fiúval, s hogy ő, aki oly rit-
kán mutatta ki szeretetét, gyöngéden rátette kezét a fiú karjára. Ezért,
közelebb érve, türelmetlenül kiáltottam oda:

— Gyerünk, apám!

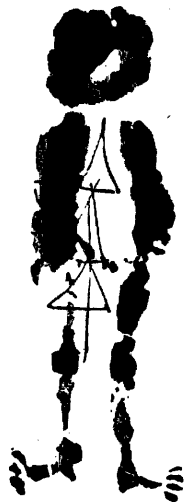
Hangomra felém fordult, s eleresztette a fiú karját. Az, mint aki el akar
menni, néhány lépést tett előre. Ebben a pillanatban teste elkezdett fosz-
lani, árnyszerű alakot ölteni. Ahogy lassan távolodott, már át lehetett rajta

látni, utóbb csak körvonalai lengtek, ingadoztak, majd azok is eltűntek, ellevegősödtek, s csupáncsak sejteni lehetett, hogy hol állt az előbb.

Apám ekkor fáradtan és szemrehányóan nézett reám.

— Miért zavartad el? — mondta. — Bátyád volt, kit hétéves kora óta nem láttam, amikor meghalt.

Szégyenkezve hajtottam le fejemet, hogy irigy voltam szegényre, aki oly régóta kóborol egymagában, szeretet nélkül, az örök szürkület országútján.

A FEKETE KUTYA

Ha puha fekete kárpitjaival leereszkedik az éjszaka, s a gyéren lakott táj kocsonyás csendbe süpped vagy száguldó szelek dúlt csataterévé válik, ő kidugja nagy, bozontos, fekete fejét szalmatőrekes, széljárta ládájából, s hosszú, seprős, fekete farkát zászlóként fölcsapva, nekivág éjszakai barangolásainak. Mert az a sorsa, hogy mialatt mások álomba fúrják fejüket, ő éberén virrasszon, őrködjék, figyelmeztessen, s ezt az éjszaka sivatagában messzire hallatszó ugatásával tudtára adja az álomba zuhant, süket világnak. Mindegy, hogy milyen az idő, hó szállong, pillézik-e vagy vékonyát jégkorbácsos fergeteg veri, vágja-e, ő csak megy, baktat tovább, orrát szimatolón kapkodva, szaglászva — figyelve, előrekémlelve. Vagy ott áll, ahol a messziről érkező utak összefutnak, egymásbaölelkeznek, s nagy, bozontos fejét fölkapva, távolba hallatszó mély öblös hangján hosszan belebeugat a gomolygó éjszakába. (Bizonyára évezredekkel előbb élt kutyaőseit utánozva, akik így hívták, szólongatták egymást csonttá fagyott éjszakákon az irdatlan rengetegben.) Ott áll mozdulatlanul, mint komor, fekete kőből kibaltázott szobra önmagának, megértő testvérválaszt várva és lesve valahonnan a pusztaságból, ahol álomsapkát húzva, az utolsó fénypillák is lehunyták szemüket. Ott áll percekig, figyelve a messzeségbe, azután bozontos farkát fölcsapva, újra előlről kezdi. Ám hiába száll tova panaszos ugatása, nem hallja, nem akarja hallani senki — s vágyva-vágyott testvérválaszt se jó a pusztaságból. Csak áll tovább, morcosan, rosszkedvűen, azután bosszúsán megrugdálja a lábatlankodó hógöröngyöket, és tovább indul

éjszakai barangolásaira. Félórával később fájdalmas ugatása már a puszták távolából hangzik. Hajnal felé ismét visszatér a keresztútra, s mielőtt a virradat opálosra festené a keleti ég alját, belefáradva a reménytelen éjszakai ugatásba, visszabaktat szalmatörekes vackára, s bozontos fejét behúzva, nyugtalan álomba merül.

Ne zavard, ne nézz be hozzá ilyenkor, ne mulass közönyverte, lompos nyomorúságán, mert napközben haragos, hirtelen, odakapó, kiszámíthatatlan — s megfélelkezve — egyszer fájdalmasan beléd mar.

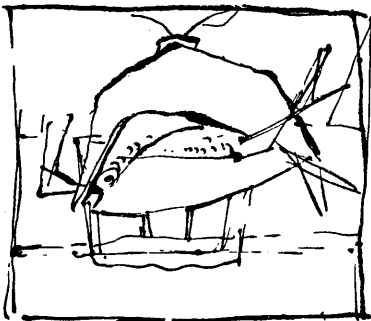
Illusztrálta: Dobó Tihamér

Parittyás csibész vagyok

Szántó és Deák

*Aszfaltba ragad a vágyad,
ha nem tudsz hajladozni
az érintetlen
gyümölcsök alatt.
Sáros homlokod
nem ér addig,
mint a parittyád gumija,
ha megfeszítéd...
És jobb is, hogy nem ér,
úgy, mereven szeretlek,
mint az istent;
jobb is, ha maradsz,
úgy hangtalan vergődj,
úgy méltó a múzsához
és a cselédhez.*

*Sáros homlokod
mily forró is,
mily szent is:
a lebukás hogy megkoronázott!
Ó, hol is vagyok én,
de hol vagyok én?*

Vonatok hozzák a havat

Szántó Zoltán

Halálraitélt tiszavirág hullott a vízbe
Pedig előbb
Még ott volt köztetek
A fáradt-magasságú fűzfacsúcsokon
Repedtfejú gyávák üldözték a bátorságot
Bár mindig lágyan visszahulltak
Az elemibe, de a tanítójuk
Messze behúzódott a sűrűségbe
Miért maradtak üresen
A fák a házak a szívek a puszták
Vonatok hozzák a havat
Távoli városokból és a
Megcsalt ők elött
Szélapítják a zúzmarákat
Unalmasan sűrűsödnek a szívdobogások
A másodpercmutatóval
S akit Csillája a kövön hagyott
Az hiába kapkod a fények után
A tűzijátékot csak tükrökből nézheti
Míg azt is el nem törik

Csilla, te megbocsátasz!

Szántó Zoltán

Csilla, te megbocsátasz
a jégdarabnak,
ha a hídlábnak zuhan és
sok piciny gyöngyben fogy bele a vízbe...
Megbocsátasz a fecskének,
ha egy reggel
titkon hazaröppen — bár álmaiddal
már rég fészkébe költöztél...
És megbocsátasz a zsenge lóherének,
ha tépve, taposva
üldözik benne a szerencsét.
Neki megbocsátasz!
Nekem ne bocsáss meg!
hídláb vagyok:
Ne bocsáss meg!
parittyás csibész vagyok:
Ne bocsáss meg!
Ünneprontó,
rügydermesztő tavaszi fagy vagyok.
Ember vagyok!!!

A Dada

A. B. Šimić

Hat évvel ezelőtt (1916-ban) mondták ki először ezt a szót és nem sokkal később már közismertté vált az úgynevezett civilizált világban. Ennek az írásnak az a feladata, hogy megmagyarázza, voltaképpen mi rejlik e kifejezés mögött.

Richard Huelsenbeck több ízben vallott a Dada születéséről.

Azokat a fiatal művészeket, akik enél az aktusnál jelen voltak, nagyjából a háború sodorta különböző európai országokból a semleges Svájcba. Így érkezett Zürichbe Hugo Ball is, megszököve Németországból, „ebből a hazafias bolondokházából, amelyben gonosztevők uralkodtak s a szamarak mazochista iáncot roptak körülöttük”. Zürichben kötött ki Hans Arp festőművész is (elzászi német), aki undorral hagyta ott a hirtelen megváltozott, nacionalizmustól tomboló Párizst. Zürichben tartózkodott abban az időben két román is: Tristan Tzara költő és Marcel Jancu festő. A többiek közül meg kell még említeni Emma Hennings nevét. Ezzel az Emma Hennings-szel, aki meglehetősen jól szavalta a maga és mások verseit, nyitotta meg Ball az

egyik kéteshírű zürichi utcában Voltaire Kabaréját. Munkatársai nagyjából ugyanazok voltak, akiket az imént felsoroltunk. Hozzájuk kell még csatolni Richard Huelsenbecket, aki akkortájt érkezett Zürichbe, szintén Németországból szököve. Ebben a kabaréban született meg a „Dada” szó. mégpedig úgy, hogy Ball és Huelsenbeck álnevet keresve az egyik kabaréénekesnőnek, egy francia-német szótárban bukkantak rá. Arról, hogy ezt az eredetileg álnévnek szánt szócskát ki használta először mai értelemben, Huelsenbeck följegyzései semmi határozottat nem mondanak. Francia dadaista lapok szerint ez Tzara volt. De bárki is volt, teljesen mindegy, hisz a dadaizmus roppant népszerűsége nem írható egyetlen dadaista személyes érdeméül sem és csak a kor lélektana adhat rá magyarázatot. Egyébként is, akkor még egyikük sem sejtette e szó lenyűgöző hatását: ez az agyalágyult szócska szinte csáberóvel hatott a közönségre és zsúfolásig megtöltötte a termeket, ahol a dadaisták fölléptek; három év alatt több, mint nyolcezeröttszáz cikk íródott a Dadáról. Persze, csak a pusztá szó terjedt el,

s azok közül, akik a százukra veszik, máig is vajmi kevesen ismerik valódi tartalmát.

Ami a legérdekesebb, maguk a dadaisták sem tulajdonítottak a Dadának, sem kezdetben, még kevésbé később, valami meghatározott tartalmat. Ezért aztán a Dadát nem is lehet megfogalmazni, definícióba kényszeríteni. Annál kevésbé, ha figyelembe vesszük mindazokat az átalakulásokat, amelyeken ez a mozgalom az utóbbi néhány év alatt végigment. A Dada története egyenlő módosulásainak történetével. És legfeljebb annyit lehet kimutatni, hogy mi mindenre használták fel az utóbbi években ezt a reklámszót. Eleinte, a Voltaire-Kabaré idején, mindezek a fiatal emberek gyűlöltek kormányaikát és általában a kormányokat, amelyekről csak azt tudják, hogy frázisok és díszpompá kíséretével vágóhídra terelik az embereket, persze, önző érdekből. Ám, mindamellett, hogy egytől-egyig a forradalomtól vártak menedéket és a radikális forradalmárokkal barátkoztak, egyiktük sem avatkozott be (még) közvetlenül a politikába, a művészetet tartották a legfontosabbnak és mindannyian valamelyik új művészeti mozgalomhoz tartoztak: Ball, Huelsenbeck, Hennings az expresszionizmushoz, a Párizsból érkező Arp a kubizmushoz, Tzara és Jancu pedig egyaránt jól ismerték a kubizmust és a futurizmust. Egyszóval, mindannyian az úgynevezett absztrakt művészetért szálltak síkra.

Mindezekben a művészeti törekvéseikben nem éppen volt szükségük új névre. s noha Tzara is, Huelsenbeck is bizonyítani próbálták, hogy zürichi társaik képei és szobrai többé már nem nevezhetők sem kubizmusnak, sem futurizmusnak, hanem valami újat, új művészetet képviselnek, később maga Huelsenbeck is beismerte, hogy mindez sokszor még alatta is maradt annak, ami egy közepes kubistától kitelhetett volna. Egyedül Hans Arp műveit tekintik kivételnek. Arp egyes munkáit magam is láttam, főleg a fametszeteket. Jóllehet Párizsban a kubisták közt mozgott, művei nem viselik magukon a kubizmus jellemvonásait, csupán az absztraktságuk közös. Ugyanannak a gyermeki érzésvilágnak a kifejezését látom bennük, mint lirájában, amely valóban lenyűgöző képet ad e művész rendkívüli képzelőerejéről. Csak egy példát ragadok ki Die Wolkenpumpe című könyvecskéjéből: „Jaj a mi jó

paprikajancsink meghalt — ki hord majd lángoló zászlót a hajában ki forgat cséphadarót ki csalogat mesebeli özet — a tengeren tisztára síkálta a hajókat azzal az egyetlen szóval hogy paraphuie és a szeleket a méhek atyjának nevezte — jaj jaj jaj a mi derék paprikajancsink meghalt szent bimbam a paprikajancsi meghalt ezért sóhajtozom szüntelenül paprikajancsi paprikajancsi paprikajancsi — miért lett belőled csillag vagy örvény a forró hóviharban vagy a fekete fényecseppek tögye — most aszik a tarkónk a talpunk és tündérek szénné váltak a máglyán — most a nap mögött fekete kuglipálya dörög és senki sem nyúl az iránytűhöz sem a koskikerékhez — ki eszik most patkányok társaságában az üres asztal mellett ki űz ördögöt ha lovakat csábít ki fejt meg a csillagok monogramját — mellszobra ott díszeleg majd minden valóban nemes férfiú kandallóján de ez gyenge vigasz semmi egy halott fejére”. — Ezeket a munkákat úgy kell szeretni, mint ahogy a gyermekek munkáit szeretjük. Arp nem is más, mint egy nagy gyerek, vegetatív temperamentum, igalább aszerint, ahogyan Otto Flacke Nem és igen című regényében leírja. Maga Huelsenbeck is, habár később sorra megtámadta egykori zürichi társait, övele kivélt tesz, mert a munkáit, mint mondja, egy rendkívüli kedélyű egyéniség vetületének tartja és nagyon szereti. Az is igaz, hogy habár a dadaisták a kubizmus gyermekei voltak s a futuristákra kevésbé hasonlítottak, mégis az absztrakt művészetért lelkesedtek; a futuristák túlságosan naturalisták voltak számukra; mégis átvették tőlük, mondja Huelsenbeck, a szimultánizmust és a bruitizmust.

Viszont egy valamit, ami iránt a kubisták és expresszionisták csupán rokonszenvvel viseltek. a dadaisták egy ideig programjuk középpontjába helyezték: a primitívséget a művészetben. A Voltaire-Kabarében néger zene, néger táncok voltak műsoron; a Dada képcsarnokában néger szobrok, gyermekrajzok. Tzara maga faragott holmi primitív verseket és úgy adta elő őket a közönségnek, mint eredeti néger költeményeket; Ball magas és mély hangokból értelmetlen szavakat kombinál s ezekből állítja össze verseit. Apáik inkább csak törekvéseik alátámasztását keresték az úgynevezett primitívek és gyermekek

művészetében s ha valamit tanultak is tőlük, mint mondjuk, Picasso, a néger fétisek a kubizmushoz vezettek, ez még mindig nagyon különbözött attól, amit a dadaisták kíséreltek meg, valóban naiv módon: mármint hogy maguk is primitívekké váljanak. Ebben már csakugyan csúcsához ért korunk jólismert hőbortja.

Ha csak ezt a sokaknál, különösen a német dadaistáknál, egészen múlt irányzatot tekintjük, akkor a Dada szó, amely franciául „vesszőparipát” jelent, valóban jelképezi a Dada mozgalmát. Különbözik nem is lehet a szó eredeti értelmével megmagyarázni a dadaizmust. A szó azt jelenti, amit használói akarnak tőle.

*

A DADA SZÓ. Elmondtuk, hogyan keletkezett, pontosabban, hogyan találták meg a Dada szót. Maga a kifejezés különböző nyelvekben mást-mást jelent — gyermekjátéktól téhen farkáig —, de ostobaság volna nyelvi jelentésében keresni azt a kapcsolatot, amely a később létrejött mozgalommal egybefűzi. Ebben az értelemben a Dada szó teljességgel tartalmatlan, azt jelenti, amire éppen mint címkét rábiggyesztek — tartalma tehát állandóan változik.

Ebben a szóban nagy reklámlehetőségek rejlenek. Kiválóan alkalmas arra, hogy világszerte elterjesztve befészkelje magát számtalan újságolvasó agyába. Ám, mint minden reklám, könnyen el is veszti ezt a hatását és lényegében semmit sem jelent, bárki felhasználhatja címkének arra, amire éppen akarja. Még egy újabb lehetőség arra, hogy valami, ami talán nem is volt család, azzá váljék s a szélhámosok álarc mögé rejthessék tehetetlenségüket. Természetesen, hozzásegítik ehhez a szerepéhez a hírterjesztés hihetetlenül megnövekedett lehetőségei. Hiszen még nálunk is tudomást szereztek a Dadáról alig néhány nappal első zürichi gyülekezeti után (és egyik érdemes költőnk, aki minél öregebb és okosabb, egyre kevesebbet dalol az ibolyákról és enyhe szellőkről s mind többet a királyokról és koronákról — amire egyébként az utóbbi években meglehetősen kezére játszanak az egymás után kipusztuló királyok —, megállított az utcán és azt mondta: „Ahá, most már tudom, maga dadaista”).

Amikor tehát a Dada szó ilyen váratlan mértékben bevált, a dadaisták hozzáláttak és még nagyobb reklámot csaptak ennek a szónak. A reklámcsinálásban leginkább Tzara tűnt ki — Zágoreban is láttam leveleit és ingyen szétküldött dadaista irodalmi termékeit.

*

Mi volt az a közös vonás, amely egybetartotta ezeket a fiatal embereket?

Mindenesetre: a gyűlölet az ember elálatiasodásával, a háborús barbársággal szemben. Tehát: gyűlölet minden iránt, a császártól vagy a köztársasági elnöktől az utolsó fegyőrig. Még rövidebben: a polgári életmód gyűlölete.

(Az a kor volt ez, amely minket is körülvevett börtönfalaival, a szabadulás reménye nélkül; az a kor, amikor folytonosan vizsgálatokra idéztek bennünket, méricskéltek — s még gyermekek voltunk, tapogattak és visszatartottak, vagy elbocsátottak a legközelebbi alkalomig — végül is nem ugyanígy van ma is? Egyébként... az ember az az állat, amelyik felejtani tud.)

Ez volt az a nemzedék, amely úgy állt a kubistákkal, futuristákkal, expresszionistákkal szemben, mint fiú az apjával szemben. A fiú, persze, apjának fia volt, de azt akarta, hogy ne legyen köze hozzá, megvetette, kigúnyolta, szidta az apját. És amikor új nevet talált magának, elhitte, hogy most már semmi köze az apjához.

Ha tehát a dadaizmust nem is nevezhetjük ki valamilyen új művészeti irányznak, annyit mégis elmondhatunk, hogy a Dada korában az úgynevezett absztrakt művészetet képviselte.

Még kevésbé kellett új név arra a festészetre és szobrászatra, amellyel később találkozhattunk a Dada képviselőiben — s ezt már a nevekből is megítélhetjük: Kandinszkij, Klee, Modigliani, De Chirico, Kokoschka és mások. (A dadaisták mutatták be Kokoschka Sphix und Strohmann című drámáját is, amely Tzara szerint a dadaista színpad kezdetét jelöli, Huelsenbecknek pedig visszataszító intellektuális hápogás, a legósdibb és legostobább fecsegés, amit csak elképzelni lehet.)

Most időrendben sommázhatjuk a dadaisták zürichi ténykedését, hogy aztán rátérjünk a későbbi Dadára, amelynek két központja volt: Párizs és Berlin.

1917-től kezdve a Dada főleg Tzara nevéhez fűződik. Az egyik fő alapító, Hugo Ball, összevezett Tzarával, teljesen hátat fordított a Dadának és Bernben valami politika könyveket kezdett kiadni. Ezeket a könyveket nem olvastam, de egy ismertetésből látom, hogy Szolovjev hívének szegődött, s ez már nem tartozik témánkhoz. Mindezt csak azért említettem, hogy éreztessem az ugrásokat: Ball, bölcselében Nietzsche tanítványa és a művészet rajongója, egyfajta katolicizmusba temetkezik és teljesen hátatfordít a művészetnek. Huelsenbeck szintén elhagyja Zürichet és Németországba megy. Tzara, mint mondtam, egyedül maradt a Dada három fő alapítója közül, és lankadatlanul tevékenykedik, azaz egymásután rendezti a kiállításokat, amelyek azokkal a nemzetközi nevekkel találkozunk, amelyekről nem lehet megfélekedni, valahányszor a modern festészetről és szobrászatról van szó; ezenkívül megindítja a Dada című lapot, amelyben megintcsak a korszerű irodalom nemzetközi neveit találjuk, előadásorozatokat tart, amelyek a közönség tombol. 1920 elején Párizsba költözik, s vele együtt a Dada is.

De most hagyjuk a párizsi Dadát, lássuk hogyan fejlődött ez a mozgalom Berlinben.

Ahhoz, hogy megértsük a berlini dadaizmust, ismernünk kell az elemi különbséget Németország és Svájc között, az adott pillanatban, amikor azok az urak, akik a háborút akarták és megrendezték, gondolkodni kezdtek az esetleges vereségről és megintogtak. Zürichben nem volt nélkülözés, közepesen gazdag volt az élet... Berlinben pedig komor és kétségbeesett. A passzív rezisztencia ideje ez amikor a kétségek kikezdték a hazafiasság és a monarchia igazságait... a kitörni készülő ingerlékenység fojtott és keserves kora. A Dadának ebben a légkörben egészen mássá kellett válnia, nem maradhatott meg az idilleknél, mint Zürichben.

Tzara később (1918-ban) kiáltványt adott ki, amelyben érződik az erőfeszí-

tés, hogy újat mondjon, de lényegében nincs sok új benne; voltaképpen összegezi mindazt, amit a dadaisták előzőleg is több helyütt megírtak. Azt azonban nem mondhatjuk róla, hogy nem őszinte; valójában igen őszinte: korunk fiatalemberének gondolkodását tükrözi, szinte tünetszerűen. Ez a kiadvány öszszehalmozza mindazokat a bizarrságokat, amelyek az utóbbi ötven-hatvan évben főleg Franciaországban jelentkeztek és Franciaországból világszerte elterjedtek: kikel a logika ellen, az érthetőség ellen, a magyaráztatás ellen; a műalkotás nem objektív, hanem csak szubjektív szép; a kritika éppen ezért csak szubjektív érvényű; téved az, aki hisz az egész emberiség egyetlen közös „lelki alapjában”; az elv, hogy „szerezd felebarátodat”, képmutatás; „ismerd meg önmagadat” utópia; minden elméletet tagad; a művészet haszontalan; az erkölcsöt hirdető írók nevelésgesek és nem ismerik az életet. osztályoznak, boncolnak, általánosítanak; van irodalom, amely nem jut el a falánk tömeghez. Ó, Tzara szétzúzza az agyak és intézmények koporsóládáit; nincs különös igazság; a tudomány, amint spekulatív redszerré válik, visszataszító és haszontalan — jóllehet a haszon is haszontalan, de legalább egyénilag elfogadható (?). Ó gyűlöli a harmóniát, nem tűr rendszereket, kivéve azt az egyet, hogy nincsenek rendszerek; az egyedüli, ami megmarad, a művészet, teljesen magánügy; a művész önmagának alkot stb... stb. Nagyon hasonlít mindez azokhoz az elvekhez, amelyeket a mi ifjaink is kifejtének olykor a kávéházi asztalok mellett; egy kiáltvány, amely semmiképpen sem vall új gondolatokra, sem erős intellektusra s amely csak arra képes, hogy felbőszítse a zürichi polgárt, aki magából kikelve, artikulátlán hangokat meneszt a szónok felé, csak azért, mert ezt még nem olvasta a párizsi magazinokban s mert még hisz istenben és a pénztárcájában.

Mondottam, hogy ez a kiáltvány nagyon őszinte (s ez egymagában persze nem jelent sokat). Azt az úgynevezett lelkiállapotot, amelynek ez a kiáltvány egyik megnyilvánulása. jómagam is ismerem, mondhatnám, saját tapasztalatomból.

De ha nem aszerint ítélek, amit szerzője elvárt ettől a kiáltványtól, ha tehát nem a szerző pretenzióival mértem, akkor a kiáltvány lényege — bizonyos

hazugságok felismerése, elégedetlenség, undor, rezignáció, a művészet istenítése, jobban mondva az a következtetés, hogy egyedül még a művészet ér valamit az életben — számomra is igen jól ismeretes. Csak ezért mondom, hogy ez a kiáltvány nincs híjával az őszinteségnek. Visszaemlékszem néhány év előtti önmagamra: arra a lelkiállapotra (ami minden más inkább, mint *állapot*), amikor az állandó gondolkodással és az olvasmányokkal gyötört egy szinte testi fájdalmat okoz. hogy meg kell örülnöd. — Előlről kezdem: legelőször a nevelés a családban, aztán az iskolában, aztán az úgynevezett környezet, — mindez így jön, ebben a sorrendben és nem egyidőben; ez a nevelés abból áll, hogy agyadba véssék és csontod velejéig beléd rögzítik az istenfélelmet. az engedelmességet szülők és általában idősebbek iránt, császár, ország, hatalom iránt; ezenkívül az iskolában kiváltképp sokat papolnak az igazságról, jóságról, szépségről stb. Egyszóval. idomítanak, mint a kutyát, hogy két lábon szolgáljon. A gyerek aláveti magát ennek az idomításnak, persze akarata ellen, de hát a kényszer — kényszer. Később, amikor mind erőteljesebben felbukkan benned az öntudat, az az öntudat, amely végső fokon megkülönböztet az állatoktól, akkor valami egészen más következik: a tudatos ellenállás. a lázadás. Attól, amit a család ültetett el a fejedben, könnyen megszabadulsz, mert ebben segítségére van az úgynevezett környezet, a társadalom — tehát a társadalom haladóbb a családnál. Így aztán megszabadulsz az istentől, nem kell hinned, benne; csupán ritka pillanatokban érzed úgy. mintha hinnél. Már sokkal nehezebb az eset, ha nem ismersz el valamilyen iskolában tanított igazságot, mert a társadalom és az iskola szoros kapcsolatban áll: egyik a másikhoz igazodik, egyik a másikat befolyásolja; főleg a társadalom az iskolát. mert ő fizeti a tanítókat és tudja is, hogy miért fizeti.

De még mielőtt sor kerülne erre az összeütközésre közted és a társadalom között, van még egy másik, sokkal erősebb összeütközés, amely olyan fájdalmat idéz elő, amilyent soha többé nem érzel. Ez az összeütközés (előző) önmagaddal. Agyad valóságos csatátér: régi lakói harcban állnak az újakkal, a régi eszméket kiszorítják az újak: egyetlen roppant átalakulás megy végbe. Ez az átmeneti állapot talán sohasem fejező-

dik be (kivéve az úgynevezett szilárd jellemeknél). de az első fájdalom, a törés, szakítás fájdalma a legerősebb. Mi sem természetesebb ekkor, mint egyszer s mindenkorra meggyűlölni észt, gondolkodást, szellemet, kultúrát. A szellem ebben az esetben egyfajta kínos betegségnek számít: csodálad az állapotok tiszta, zavartalan erejét, megnyugtatót keresel a vegetációban.

SZAKADÁS A DADÁK KÖZÖTT. Huelsenbeck 1917-ben hazatért Németországba. Vajon a legjobb barátságban vált-e el Tzarától, a Dadák fejétől. ebben az esetben mindegy; de az az élet, amellyel Németországban találkozott, összehasonlíthatatlan volt nemcsak azzal, amit Zürichben otthagytott, hanem azzal is, amit néhány évvel előztől magában Németországban ismert. Berlin egy olyan inséges telet vészelt át, hogy a kenyerét majdhogynem szalmából gyúrta. Az emberek érdeklődésének fő tárgya a tehénrépa volt, vadul, minden gátlástól szabadultan folyt az üzérkedés, eltűnt minden erkölcsi felelősségérzet; az utcákon vadállatok gyanánt üvöltöttek az emberek, tízezrek pusztultak éhen. Deformált fejű és beesett mellű, eltompult, szennyes fehérműtől bűzlő típusok, a test és szellem rachitikusai jutottak hatalomhoz. fertőztek színházat, sajtót, közvéleményt. S közben tovább folyt a hivatalos háborús hókuszpókusz. katonavonatok szállították az embereket és a disznóhúst a frontok felé. miközben II. Vilmos, a nagy gonosztevő és képmutató, rendületlenül tartotta beszédeit népéhez.

Ez volt Németország, ahová Huelsenbeck, a dadavezér hazaérkezett a svájci idillből. Mihez lehetett itt kezdeni? Az egész 1917-es esztendő a Dada nélkül telt el. Huelsenbeck csak 1918 elején jelentette be egy előadásában a Dada feltámadását. Ebből a dadaisták almanachjában megjelent előadásból még nem látszik, hogy a dadák kettéváltak volna. Huelsenbeck még emlékszik a zürichi napokra. A Dada még mindig csak művészeti irányt és egy nagy nemzetközi művészeti mozgalom összefüggő frontját építi. Csakhogy már kevésbé lelkesedik az absztrakt művészet iránt: mind több helyet kapnak a reális tények. Egy későbbi kiáltványban ez a távolodás az absztrakt művésztől, amelyet Németországban expresszionizmusnak neveznek, már élesen kifejezésre jut. Támadják az expresszionistákat,

mert gyávák és félénkek a valódi élettől; a korszerű életet általában az életet keresik a művészetben.

Noha ezt az első német kiáltványt sok nemzetközi név mellett aláírták a zürichi dadaisták is, tartalmilag már nemcsak különbözik, hanem ellenkezik a zürichi felfogásokkal. Tzara és Arp voltaképpen az önnön törekvéseik fölötti ítéletet írták alá. Huelsenbeck mellett itt találkozunk a német dadaisták nevével: Paul Hausmann, Franz Jung, Walter Mehring, Wiland Herzfelde, s Georg Grosz, a festő.

A német dadaisták nemcsak kiadványaikban kezdték meg a harcot ezekért az eszmékért, hanem a különböző német városokban tartott előadásaikban is. Ezek az előadások majdnem kivétel nélkül botrányba fulladtak, ahogyan ezt (1918 elején) a német újságok felfigyelték. (Még a mi újságainkba is, amelyek sokat és rosszul fordítanak németből, az úgynevezett hazai politika mellé bekerült egy-egy hír ezekből a botrányokból.) Az újsághírek beszámolnak holmi bozontos dadaista ifjakról, akik meg akarják semmisíteni a német kultúrát, nem ismerik el magát Goethét sem. A felbőszült tömeg rárontott a dadákra. A dadák szidalmaznak mindent, ami szent: Hindenburgtól Schillerig. Ismerjük ezt az írásmódot, amikor az újságíró védelmébe veszi a kultúrát; jóllehet a kultúra efféle őreinek éppen annyi közük a kultúrához, mint munkaadójuknak, aki, mondjuk, Iphigenia tündéri jelensége vagy Kant Ding an Sich-je védelmében habozás nélkül beveri egy-két dadaista fejét, vagy legalábbis szétszaggatja kabátját. Az egész rendszerint verekedéssel végződött, amelyből a dadaisták ritkán menekültek ép bőrrel. A burzsujok megvédték az isteni Iphigeniát és a Ding an Sich-et, ugyanazt, mit állítólag a frontokon öldökölve is védelmezték. Viszont az is igaz, hogy a német polgár, a kultúra hazug őre szerepében, mégsem tette ezt a dadaistákkal, kultúrájának támadóival, amit megtett Liebknechtrel és Rosa Luxemburggal, akik valami egészen mástól, számukra sokkal fontosabbtól akarták megfosztani.

Persze, mindez lehetett céltalan bősztés is. Blöff. Hiszen nem olyan könnyű bebizonyítani egy osztálynak, hogy közelebb áll a sertéshez, mint Iphigeniához és hogy kultúrája, világnézete hazugság.

A német dadaisták tevékenysége tehát ebben az időben kultúraellenes volt. Ez a tény felszines ítéletre csá-bíthat. De ha egy osztály úgy akarja magát feltüntetni, mintha a kultúra megvédéséért harcolna, pedig valójában egészen másért harcol, akkor mindenesetre rokonszenvesek azok, akik ennek az osztálynak a szemébe mondják igazi mibenlétét, azt, hogy milyen az igazi viszonya ehhez a kultúrához, és milyen a kultúrája.

Huelsenbeck tehát eltávolodott zürichi eszményeitől: az absztrakt művésztől és általában a művésztől. Így aztán érthető, hogy a dadaizmus neve alatt Németországban folytatott tevékenység egészen más, mint az a csaknem tisztára művészeti mozgalom, amelynek az élén Tzara állt Zürichben, míg át nem tette székhelyét Párizsba.

A dadaisták német csoportjához kezdetben Huelsenbeck mellett Raul Hausmann, Georg Grosz, Franz Jung, Wiland, Herzfelde és John Hartfield tartozott. Az utóbbi kettőről, különösen Hartfieldről, keveset tudok. Hausmann olyan koponya, amelyen sokféle filozófia vonult át, mégsem veszítette el kapcsolatait a valósággal, az élettel, a mindennapokkal. Úgy érzem, éppen az ő érdeme Huelsenbeck átalakulása. Hausmann talán a legelsőek egyike volt a német fiatalok között, akik ennyi gyilkos gúnnyal léptek föl az absztrakt művészet ellen. Georg Grosz ismert festő, aki „az uralkodó osztályt” rajzolja. De csak az utóbbi időben lett azzá, ami; még emlékszem néhány évvel ezelőtti rajzaira.

Különösen Raul Hausmann, a „dada-soph” tette gúny tárgyává az absztrakt művészetet, mint például abban az írásában, amelyben maró gúnnyal, Nietzsche mintájára, azzal magyarázza az ember eszméit, ami a bendőjébe kerül. Szerinte a németek azért hajlamosak az absztrakt művészet ápolására és általában a misztikumra, mert nem határozott, egyszerű, hanem össze-vissza elegyített ételeket és nehéz söröket fogyasztanak. Az absztraktok behunyják a szemüket a világ előtt és azt hiszik, hogy ezzel átvészelték. „Egy kifejezett, egyenes nemzet fia szereti a világosságot, az általánosat s nem a sötét gyöngélméjűség különcködéseit. Igyekszik igazi mivoltukban felfogni a dolgokat s nem elégszik meg kivonatokkal vagy klisékkel, a természetnek azzal a darabkájával, amelyet a vérmérséklet

színez... Nem tartja teljesnek egy ember portréját, megfélekedve a bendőjéről.”

Azt, amit Hausmann és a többi német dadaista akart, nem szabad összevetészení Zola naturalizmusával. Amikor majd a továbbiakban külön-külön beszélek a dadaisták egyes műveiről, látni fogjuk, hogy ez egészen más, mint a néhány évtizeddel előbbi naturalizmus.

Azért említettem ezt meg, mert az utóbbi időben egyesek, akik mégsem vetkőzték le a naturalizmust, az expresszionizmussal való szembeszegülésben látják azt az utat, amelyet megjártak. Ezeknek a dadaistáknak a művészet legtöbbször egy cinikus, satirikus világképben csúcsosodik ki, ez pedig a Dada egyetemes ellenzékiességéből, romboló szándékából harciasságából ered.

A dadaista a polgári frónak körülbelül ugyanaz, mint a bolsevik a polgárnak: ijesztő veszedelem. A polgár nyilvánosan megveti, kineveti, közönyt színlel előtte, de titokban fél tőle, nyugtalan a lelkiismerete. A Dada németellenes jellegében is tipikusan német. Éppen azért, hogy németellenes: majdnem azt mondhatnám, hogy a legjobb németek a németiség ellen voltak (Schopenhauer, Nietzsche és mások); a német ön maga számára probléma, harcolni kell önmagával — gyűlöli, megveti önmagát (németiségét). Harc saját magam ellen; ez a tulajdonság a franciáknál úgy szölván ismeretlen.

Azt, amit a németek képesek megírni önmaguk ellen, illetve az úgynevezett német jellem ellen (legújabbban Otto Flacke), egyetlen európai kultúrát nép sem tudná megtenni. Ám, ezt az ítéletet a németek ellen csak maguk a németek mondhatják ki, írhatják alá; más népeknek, mondjuk, a franciáknak, nincs joguk rá.

Ha azonban teljesen meg akarjuk érteni a Dada harcát az expresszionizmus ellen, röviden mégis el kell mondani, mi rejlik e szó mögött. Egy alkalommal írtam Franz Werfelről, aki igaz, csak az expresszionisták egyik részét jellemzi — különösen ha figyelembe vesszük, hogy az expresszionizmus rendkívül tágítható fogalom és a legkülönfélébb megnyilatkozásokat jelölheti —, de mégis ez a költő testesíti meg a legtokéletesebben azt az ide-

ológiát, amellyel a Dada birokra kelt. Ez az ideológia a legjobban kiolvasható Werfel reprezentatív verséből, amelynek címe: Lächeln Atmen Schreiten: A világ az emberben s az ember által kezdődik; a nap nem világoosság, csak az ember arcán születik a fény, mósoly képőben; az ember lélegzete az isteni lélegzet igazi léte, s elszáll az ember ajkáról, hogy megváltoztassa a világot; az ember lépte többet jelent, mint csillagszférák mozgása az űrben.

Számomra teljesen érthető, hogy vannak, akiknek ez a filozófia elfogadhatatlan. Ezek az emberek, attól eltekintve, hogy saját magukat is kozmikus költőknek nevezik, valóban elvesztették kapcsolatukat az emberi dolgokkal. Ha ellene vagy Vilmosnak, Hindenburgnak és a többi őrmesternek, főlöszleg ilyesformán abszolutizálnod az embert; hisz végső fokon ez az őrmester is beletartozik az ember fogalmába. Ha pedig ebből a fogalomból kirekeszted az őrmestert és amikor embert mondasz, csak a jóság és szeretet, az emberieség képletét érted, ez a képlet sem, mint ahogy az őrmester sem lehet minden dolgok mértéke, a kozmosz központja; sőt a föld sem lehet, bármennyire is akarná (s ha látszólag egyszer az is volt), a kozmosz központja.

Teljesen egyetérték a Dadával, amikor szembeszegül ezzel a lényegében üres lirizmussal. Az indokolás, hogy ez emberies művészet, mitsem ér, nemcsak azért, mert leggyakrabban s éppen Werfelnél, rossz művészet, hanem azért sem, mert gyakran túlbecsülik ennek az emberies művészetnek a hatását. És mindennek tetejében, hadd éljünk Otto Flacke szavaival, akinek senki sem veheti szemére az emberieség hiányát, — „előfordul, hogy valaki a legemberibb érzéseket, a jóságot, gyöngédséget, szerénységet, vigaszt és reményt tolmácsolva, személyében teljesen elmentés mindezzel, fondorkodó hízeltő, szemtelen, mint valami kereskedelmi ügynök”.

Én is ismerek nálunk egy alakot, aki a költészetében valóságos emberföltti ember; de ott látom az utcai menetekben, amint a többiekkel együtt, jobban mondva a többiek előtt, teli torokkal harsogja az ismert utcai nacionalista jelszavakat.

De térjünk vissza a Dadához. Ennek az írásomnak egyáltalán nem célja, hogy dicsérje vagy megvédje a Dadát,

nincs szándékomban semmiféle dada-
dicea (Hausmann), hanem egy jelenség
bemutatása, mégis hiszem, az olvasó
máris meggyőződött arról, hogy a Dada
nem azonos holmi csecsemő gőiczélés-
sel. A dadaisták filozófusabb koponyák,
mint az úgynevezett expresszionisták,
akik nálunk is találhatóak szép számmal,
elhalmozva minden elismeréssel. Ná-
lunk az expresszionizmus behatolt min-
denüvé, különösen a színházba, ahol
szecessziós festők expresszionista dísz-
letekkel kísérleteznek, amelyekről val-
óban elmondhatjuk, hogy a legkevésbé
expresszionisták és semmi mással nem
hasonlíthatók össze, mint önmagukkal.

Ebben az egyben mindenestől egyet-
érttek a Dadával; nem szavalni kell a
jóságáról és testvériségről, az embersze-
retéről, hanem bemutatni a világot
olyannak, amilyen: kereskedővel és
újságíróval, detektívjeivel és minisz-
tereivel, papjaival és katonáival együtt.

Az egyik legtevékenyebb dadaista,
legalábbis német részről; a né-
hányszor már említett Richard Huel-
senbeck: nem mindennapi publicisztika-
i, vitázó tehetség, propagandista, aki
már kitudt a Dada első svájci napjai-
ban és később, némi szünet után né-
metországai előadássorozatain, a feldü-
hődött tömeg előtt. Csak 1920-ban, sok
más írás mellett két füzetet adott ki a
Dadáról (Dada seigt, An avant Dada, és
Dada-almanach). Ezek a füzetek ma-
gukban foglalják a dadaizmus történetét
és egyben leszámolnak az egykori tár-
sakkal és a szerző első dadaista szaka-
szával egyaránt. Ezek a könnyvecskék,
amint már mondtam, kiváló közíró-
nak mutatják be Huelsenbecket; talán
még túlságosan is familiáris bennük,
nem feledkeznek meg semmilyen apró-
ságokról. A legapróbb részletéig le-
írja a Voltaire-Kabarét, a gazdát, a
többi lakót stb. Vagy amikor elbeszéli,
hogy George Grosz-szal egy egész éven
át burgundit ivott és semmi mást nem
csinált, ez természetesen nagyon szép,
de mi közünk nekünk hozzá. Vagy a-
mikor előadja veszekedését egy előadó-
terem tulajdonosával, aki feldühödött,
mert Huelsenbecket dohányozni látta,
ebből csak az a tanulság, hogy a szer-
ző kiváló érzékkel rendelkezik a vaió-
ság iránt, reális ember, még ha, lám,
fölösleges dolgokról is fecseg néha.
Mindenesetre, inkább elhisszük Huel-

senbecknek, hogy állandóan részeg volt
és egész éven át burgundit ivott, mint
ha nálunk valami álmisztikus arról pró-
bál meggyőzni bennünket, hogy egész
idejét a kocsmában és kávéházban is-
tettel töltötte.

Huelsenbeck regényt is írt: „Doktor
Billing a végén”. Azt hihetné valaki,
hogy ez a regény semmi más, mint sza-
vak káosza, értelem és összefüggés nél-
kül egymásra hányt mondatok tömege,
csupa fölkiáltás, sikoly, tratatata. Sem-
mi az egészből szerencsére. A regény
— ahogy mondani szokás — reális.
Georg Grosz illusztrálta.

Billing a bölcsészet doktora. A gaz-
daasszony, ha valakit doktornak nevez,
számításból teszi, a koldus is számítás-
ból, a hivatalos személyek ostobaság-
ból, az emberek szokásból. „Kérem egy
pillanatra, doktor úr!”, Billing hátrafor-
dul. Voltaképpen „egy nyomorék szó-
lított egy másik nyomorékot. Ezek gyű-
lölnek az életet, de a cím kiegyenesíti a
derekukat, kigazítja léptüket. A cím
a szenvedélyük és a bordélyuk — kitöl-
ti idejüket, asszonyukat helyettesíti”.

Billing unatkozik, nem tudja, mihez
kezdjen, de az Anna név a konvhai nap-
tárban eszébe juttatja a gazdaasszony
leányát és egyik barátjának karcáját,
amelyik épp aznap fut a versenven. Ka-
landos utazás következik a földalattin
és Billing kiut a löversenyterre. Együtt
gyönyörködik Kallins barátjával a kar-
cában. Hirtelen úgy érzi, mintha egész
virágoskert illatozna fel valahol a kö-
zelben. De nem, ez a bőr szaga, izzad-
ság szaga, valami animális, parfümös
fehérenemű. Ah, Margot! kiált föl Kal-
lins. Ki ez az asszony, kérdi később
Billing Kallinstól. A szeretője volt, de
nem mondhat el mindent róla, mert ha
az ember birtokába vett egy nőt, köte-
lessége elhallgatni róla az intimitáso-
kat. Billinget egészen megszédítette a
nő. Mire észbekap, már el is tűnt, de
megjelenik előtte, mint egy látvány.
Ezuttal valami kis kövér ember, von
Brenner őrnagy társaságában. Billing
nyer a fogadáson. „Parancsoljon”, mutat
Margot egy ragyogó gépkocsira, a so-
főr — katoná. A lakásban aztán Mar-
got megkérdezi: „Comment est-ce que
tu t'appelles?” — „Hol vagyok?”, kér-
di szorongva és csodálkozva a bölcsészet
doktora. „Nálam, gyermekem” — „Mit
csinál most Kallins?” — „Kallins? — a
titkárom? Je ne sais pas”. Billingnek

boldogságában és szorongásában telik el az éjszakája.

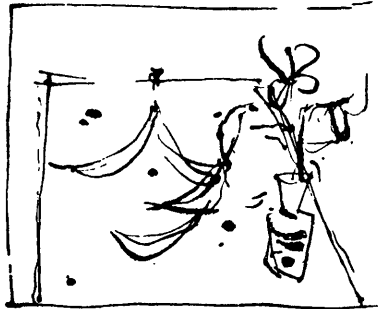
Huelsenbeck 1921-ben kiadott egy almanachot: mindenfajta dadaista irodalmi művek gyűjteményét, amellyel be akarja bizonyítani, hogy a Dadának semmi köze az örülethez. Azért, hogy a Dadát összetévesztik az örülettel, mondja egy másik cikk ebben az almanachban, leginkább valami Bader felelős, aki önkényesen Oberdadának nevezte ki magát és már 1896-ban Jézus Krisztus földi képében jelentkezett.

A Dada, viszonylagossá téve mindent, természetesen viszonylagossá tette önmagát is. A dadaisták a legkevésbé hisznek a Dada abszolút érvényében. És semmi sem jellegzetesebb erre a mozgalomra, mint Georg Grosz híres mondása: Ki tudja, hogyan gondolkodom majd holnap?...

Ezeket a változásokat, illetve a véleményváltoztatásra formált jogot nem szabad összetéveszteni azzal az emberi szokással, hogy valakiről ma így, mondjuk jól nyilatkozunk, de holnap már rosszat gondolunk róla, mert közben összevesztünk vagy beláttuk, hogy az illető nem tisztel, nem becsül eléggé. Ebben az esetben egészen másfajta változásra, olyan lényegbevágó véleményváltoztatásra gondolok, amely mentes az egyéni érdektől; s ha így van, akkor a korábbi vélemény fenntartása hazugság, rosszul értelmezett következetesség volna; végül is: a hiú törekvés „következetes lenni” fogyatékos intelligenciára vall. Bátornak kell lenni és beismerni az igazat, azaz a változást s inkább büszkének lenni rá, mintsem szégyenlenni.

(1922)

Ács Károly fordítása

A művészet és az élet kettőssége

Sveta Lukić

Gyakorlatilag arra vagyunk utalva, hogy értekezzünk a művészet elvi értékéről. Általában nem szokás közelebbről vizsgálgatni ezt a kérdést, mert a művészet akkor is magától értetődő, kétségtelen marad, ha megnyilvánulási formái komolyan veszélyeztetik létét. Úgy is föl lehet fogni a dolgot, hogy a művészet létét már az a tény is kellőképpen indokolja, hogy évszázadok óta fennáll, sőt megújhódik, és — „minden, ami való, értelmes” és jelentős.

Elsősorban is az irodalom szemszögéből nézzük majd a dolgokat, mert legkönnyebben ezen a területen kísérhetjük figyelemmel az élet és a művészet bonyolult kapcsolatait.

Ebben a vonatkozásban életen elsősorban társadalmi életet értünk a szó tágabb értelmében: nagyméretű szociális megmozdulásokat, az emberiség politikai, gazdasági és műszaki történetének tartalmát. Szűkebb értelemben: magukat az embereket a nagy élet-praxis szolgálatában, szenvedélyeikkel és eszméikkel együtt. De ide tartozik még az is, hogy az ember mutatja a tettek eszményét, elkeveredik a dolgokkal, tárgyakat készít, találkozik és összeütközik az anyagi világgal, ujját a világ ütőerén tartja.

Az igazi alkotás a maga materiális teljességében olyan jellegzetességeket juttat kifejezésre, amelyeket egyébként akkor tulajdonítunk a művészi termékeknek, ha szabad, korlátozatlan játékot fejeznek ki. Így hát nemcsak valakinek tetszetős cselekedeteiről beszélhetünk, szó lehet valamilyen szép eseményről is, például egy megnyert ütközetről. Egy szép tett azonban túlonként sok áldozatot követelhet attól, aki végrehajtja. Vagy pedig — háborúban — valamilyen esztétikai elv kedvéért a parancsnokló tiszt egyetlen mozdulattal száz meg száz, ezer meg ezer ember, élő ember halálát idézheti elő, nem bábokét és színészekét, nem papíron, nem úgy, mint

a cowboy-filmeken. S ha túlzásokra ragadtatnánk magunkat... Az életben, természetesen, más tényezők is hatnak, az életet nemcsak esztétikai játékok, más törvények is szabályozzák. Az erkölcs határozza meg a legmagasztosabban az ember helyzetét a társadalomban, olyan szabályokkal, amelyek — mert figyelembe veszik az egyént — jóval a semleges és az egyén iránt közömbös jogi normák fölé emelkednek, mégis reálisan korlátozzák az ember tevékenységét. Tovább: az általános történelmi irányelvek, a gazdasági érdekektől, az osztályhelyezettől és a kor szellemétől való függés szintén ráütik a bélyegüket az életre, mert — Marxot idézzük — „minden kor csak azt teszi, amit tehet”, továbbá: „az emberiség csak olyan feladatokat tűz maga elé, amelyeket meg tud oldani, mert ha közelebbről megtekintjük, a föladatokat kizárólag ott merülnek föl, ahol a megoldásukhoz szükséges anyagi feltételek már kialakultak vagy keletkezöben vannak”. Végül, van ebben az egész szövevényben egy mozzanat, amit a lét okának és értelmének szemszögéből joggal nevezhetünk emberi rettenetességnek. Olyan mozzanat, ami nagyon távol áll minden játékoságtól és esztétikától, sőt talán horrorkegyenest ellenkező mind a kettővel.

De ne szaporítsuk a szót: az élet legalább két alkotó elemből, a játékból és a komolyságból tevődik össze, de egyik sem jutott el a teljességig.

Mondhatnánk azt is, hogy az élet, illetve az élet szükségszerűségének hiányos esztétikuma, alárendeltsége különféle imperatívuszoknak, amelyeket a klasszikus esztétikusok a művészettől idegeneknek vélték, s amelyek teljesebb értelemben valójában kötöttségeinket fejezik ki (kötöttségek, ha valójában még oly elkerülhetetlenek is) —, mindez a művészethez vezet, a művészet kivételes indokoltóságának zálogát alkotja. Nagyjából így kell értelmezni Bergsonnak azt a mondását is, hogy a művészet — mint közvetítő, sőt mint kárpótlás — mindaddag él, amíg az ember vissza nem tér a dolgokhoz és egybe nem olvad velük.

A probléma azonban nem olyan egyszerű, amilyenek látszik. A művészet ősidőktől fogva — sajnos nagyon is gyakran ott kezdődött, illetve ott várták, hogy kezdődjék, ahol az élet elérte az esztétikai tökélyt: a Termophilei szorosban, az olimpiai játékokon, a Szutjeszka kanyonjában, a mun-kaakciókon — azokban a pillanatokban, amikor a legköltségesebbnek, legdrámaibb- nak, legszabadabbnak, legféltelenebbnek látszott. Az élet még akkor és ott sem elégítette ki önmagát, ahol és amikor kikristályosodtak legértékesebb erői, ahol és amikor elérte a legnagyobb teljességet.

Az embert tehát az aktuális élet még akkor sem elégíti ki, ha a szellemi és testi lét szoros összefonódása teljesen betölti lényét. Főleg a régi görögök s rómaiak rettenetek, hogy a való élet tagadhatatlan intenzitása nem segít a lét mulandóságán. A kétségek között a mulandóság gyakran kiegyenlítődik az átmenetivel. Megindul hát egy tartósabb rögzítés lehetőségének keresése a kép, a hang megörökítése köben, festékekkel, hogy így lendüljenek át a korlátokon, így nyújtsák meg a tartamot. „Nemes hiúság ez, amelynek az a célja, hogy nyomot hagyjunk magunk után.” Kezdetől fogva egészen napjainkig túlbecsülték a művészet félelmet eloszlató, a halál-félelmet, a semmitől való rettenetést feloldó szerepét.

Ma már — talán — elég érettek vagyunk ahhoz, hogy föl vessük a kérdést: mi a lényege a halhatatlanság iránti vágy ilyen indulatosan tételesített megfogalmazásának.

Először is a halhatatlanság hazug vagy legalábbis nagyon relatív fogalom. Nemcsak mi halunk meg, idővel a leghatalmasabb épületek is véglegesen elpusztulnak, csak a puszta váz marad meg belőlük, ezt is a tehetetlenség tartja össze. Ugyanez a törvény vonatkozik a művészi csúcsteljesítményekre is, idővel elapadnak, szétforgácsolódnak, üressé válnak. Ha a történelem fölé emelkedve nézzük is a dolgokat, láthatjuk, hogy a művészet a látszólagos öröklét és az elképzelt valóság elvont, hogy úgy mondjam,

hibás szintézisét adja. (Ez esetben nyugodtan támaszkodhatunk Hegelre, nyelvezetének minden homályossága ellenére is.) Nincs „menekülés”...

Ha a követelményeket józanabb mértékre szállítjuk le, félreérthetetlenül kiderül, hogy az ember a művészet-nyújtotta felfrissüléssel némileg meglassítja az elmúlás folyamatát, léte és küzdelme tovább fejlődik, szerteágazik, elmélyül és — a maga módján — megszilárdul. Nem lekiicsinylendő eredmény ez: kitartani az abszurdum mellett, elragadni valamicskét a mulandóságtól, s ugyanakkor lehetőleg megőrizni az élet lényegét, közvetlen voltát.

És még valami: az élet művészi tolmácsolása csalás vagy legalábbis meghamisítása azoknak a kereteknek, amelyeket éppen az élet szabott meg. Cselekvés helyett — ez volt a kiinduló pont — a művészet szemlélődést, elmélkedést nyújt. Az élet dinamikájának nagyjából megfogalmazott lényege: harcolunk, tanulunk, alkotunk, játszunk — létezőnk tehát, s ennek van értelme. A művészettel megújítjuk az életet, igazoljuk értelmét, biztosítjuk jövőjét. A művészet azonban észrevétlenül is nyíltabban tette föl a kérdést: miért és hogyan élünk, harcolunk, tanulunk, alkotunk, stb.? Különféle formában — a kialakulatlan, zavaros sejtelmektől kezdve a végleges megfogalmazásig — tevődik föl a kérdés: Mire való a születés és a halál közötti rövid életút?

A művészet a himnuszokban is és akkor is gondokba merült és aggódó, amikor az érzések játékával igyekszik elkendőzni ezt a döntő kérdést. Husból és vérből nőtt ki ez a kérdés, s az élet metafizikai komolyságát — érdemének megfelelően — a legmagasabb fokra emelte, nem törődve a kézzelfogható célokkal, inkább távolabbi, egyetemes célokra törve. A művészet — inkább az élet szuggesztív hatása alatt, mintsem holmi határozott megoldásokkal — segíti az embert, hogy közelebb kerüljön a legfőbb rejtély megoldalához: ez adja meg a művészet létének legmeggyőzőbb indokolását.

Ennek a kegyes csalásnak — természetesen — megvan a fonákja is. Az esztétikai elmélkedés falat emelt közénk és az élet közé, sokkal magasabb válaszfalat, mint amekkorára — tekintettel a művészet forrásaira — számíthatunk, úgyhogy, végeredményben, a tett nyit bizonytalan kiutat az ember számára a művészetből. Túlzás ez, ha elkerülhetetlen is!

A művészet azonban nem zárkózik elefántcsont toronyba, nem lehet az élet ellensége, csak az fordulhat elő, hogy nem közvetlenül szolgálja az életet. De akkor is a gyakorlat és az élet megszervezésének közvetett eszköze, ha nem tekintjük egyszerűen célnak, hanem inkább eszköznek. Lehetetlen a művészetet újra az életre vezetni — ez esetben a tükrözéseméletnek nem sok keresnivalója van. Ez viszont egyáltalán nem gátolja a művészetet, hogy meggyőző erővel rácsafoljon a játékok és formák esztétikájára, közben azonban egy pillanatra sem leplezi, hogy az élet bemocskolta.

Nem túlzás, ha azt mondjuk a művészetről, hogy két összetevőből ered. A felsorolt és még sok másféle kettősségből táplálkozik, belőlük él.

Bodrits István fordítása

A munkáról az időtöltésről

Ivan Ivanji

Miért ne valljam be? Ennek az elme-futtatásnak egész láncreakciója azzal kezdődött, hogy egy szó sem jutott eszembe. Annyira távol állott mindennapi szótáramtól, hogy utána kellett nézнем a szótárban. Egy német szövegben találkoztam vele. Németül „die Musse”. Értettem. De hogy mondják ezt szerbül? Valósággal dühbe gurultam. Amint mondani szokás, a nyelvem hegyén volt, de sehogy se tudtam rájönni a szóra. Tanácsot kértem Ristić és Kangrga vastag könyvétől s megállapítottam, hogy szerbül dokolica, vagyis időtöltés, semmittevés.

Vajon csak nem nekünk tűnik-e úgy, vagy valóban kicsit „szégyen” ma a semmittevésről beszélni? Talán ezért is felejtettem el ezt a szót. Talán nincs is olyan ember, aki elismerné, hogy ő nem tesz semmit. Ellenőriztem a szót Karadžićnál is. Azt mondja, hogy a semmittevéssel rokonértelmű kifejezés a munkátlanság. Márpedig mi mindig munkálkodunk. A kávéházban a nótákról beszélgetünk, a stadionban klubunkért szurkolunk, a bárban új erőt gyűjtünk a holnapi munkához, ugyebár? De nem. Arisztotelész mondotta: „dolgozzunk, hogy eljussunk a semmittevés-

hez”. Nem fordítva. Úgy tűnik, hogy ezt a mondatot már egyáltalán nem is értjük.

Hogy ehhez a problémához — mely úgy látszik, mégiscsak felvetődött — közelebb juthassunk, jó lenne meg-egyeznünk abban, hogy mit értünk semmittevésen. Alighanem olyasvalamit, ami a munkának az ellentéte, vagy ha nem is a munkáé, akkor a munka túlbecsülése. Először tehát meg kellene vizsgálni, hogy mit értünk munkán. „Délután dolgoznom kell!” — mondjuk sóhajtozva. Mi ez? A munka mint szó, legalábbis három különböző fogalmat jelöl. Először tevékenységet, valami ténykedést. Másodsor olyasmit, ami megerőltető, ami kínos, ami kellemetlen. Harmadszor, jelent minden társadalmilag hasznos tevékenységet. Ha azt mondjuk, hogy munka, akkor rendszerint mind a három fogalomra gondolunk valamelyest. És mind a hármat hajlandók vagyunk túlbecsülni.

Először is a mi időnk túlbecsül minden tevékenységet. Egyáltalán megengedheti-e a XX. század embere, hogy valami az ő részvétele nélkül történjék? Vagy pedig már túlságosan egy gépezet fogaskerekévé vált, melyet minden

szomszédos kerék mozdulata mozgásba hoz? Vajon nem azt érezzük-e mindnyájan, ha csupán ültünk, ha még csak nem is beszélgetünk, nem hallgatunk rádiót, nem eszünk, nem olvassuk legalább a „Képes Politikát” vagy valamilyen bűnügyi regényt, hogy valamit elvesztettünk? Vagy pedig — ha még tudunk időt találni a semmittevéésre — ugyan nem szégyeljük-e magunkat utána? Hiszen még az évi pihenőre is fészült idegekkel, azzal a szilárd elhatározással megyünk, hogy „alaposan kipihenjük magunkat”, és valóban olyan nagyon igyekszünk semmit sem dolgozni, hogy a végén már ez maga is fárasztóvá lesz. Németország két végső ellentétét idézhetnénk itt. Az első ezt mondotta: „A mindennapon való tevékenység végül is mindig összeomláshoz vezet”. A másik ezt: „Minden tevékenységnek, még a gonosztettnek is van értelme. Ezzel ellentétben minden passzivitás értelmetlen”. Az egyiket Johann Wolfgang von Goethének hívták, a másikat Adolf Hitlernek. Félek azonban, korunk nemcsak azt értékeli túl, ami tevékenység, hanem mindazt is, ami kínos, ami nehéz. A korszerű Davičó-regények minden pozitív hőse: Mita Resavac, és Vuk Vasić is valahogyan eszményinek tekintik, hogy olyasmit csináljanak, ami kellemetlen, és kispolgári dolognak, hogy olyasmivel foglalkozzanak, ami kellemes. Azt hiszem Davičó eltalálta: szkojista ideálunk meglehetősen mennyiségű mártírságot tartalmaz. De ez a felfoás nem a mi találmányunk. Schiller még ironizált Kant rovására: „Szívesen szolgálnék barátaim javára, sajnos azonban ez jól esnék nekem. Ezért néha-néha felvetem a kérdést, vajon erkölcsös vagyok-e egyáltalán?” Talán így van ez már a keresztény civilizáció kezdete óta. Az összes keresztény moralistáknál az erkölcs szorosan össze van kapcsolva a kellemetlennel, a lemondással. A nagy görögöknél Platónnál és Arisztotelesznél ez ellenkezőleg volt. Ők azt tartották, hogy éppen az az erkölcsös, amit könnyű megtenni, mivel hitték, hogy a természet önmagától fogva jó. Vagy induljunk egy más mellékúton ugyanazon cél felé. Az alkotó művészek igen gyakran nem azokat a műveiket tartják legjobbaknak, amellyekkel a legnagyobb szintre emelkedtek. Rendszerint azokat a műveiket értékelik, melyek a legtöbb idejükbe, gondjukba és álmatlan éjszakájukba kerültek. Pedig rendszerint nem ezek a legsikerültebb műveik. Az igazi művé-

szeknél mégis úgy látszik, hogy a nagy eszmék — legalábbis néha-néha — egy pillanatnyi inspiráció felvillanásával, nehézségek nélkül születnek meg, ezért maguk a művészek, hogy becsületesek maradjanak önmaguk iránt, a természetnek ezt az „ajándékát” nem nevezik munkának. A probléma talán valóban egyik-másik emberi természetnek a büszkeségében rejlik, mely semmit sem akar „ajándékba” elfogadni. Vagy talán az emberek, akiknek az egyházak teológusai — és az ateista világnézet teológusai is — gyakran a szemükre hányják, hogy túlságosan áhítóznak az élet örömei után, tulajdonképpen jórészt mazochisták is, akik éppen azt élvezik, ami nehezükre esik.

Ugy tűnik nekem, hogy a mai világban nálunk is, nyugaton is, és keleten is a társadalmi funkciókat gyakran még túlértékelik, illetőleg — összezavarják a sürgősség sorrendjét, mert az eszköz célá válik. Mindenütt a tervek nyomulnak előtérbe. Mindent megterveznek, még az egyéni szabad időt is. A keleti országok tervszerűen előírnyozzák a színház- és múzeumlátogatások számát. A szakszervezetek, a tömegszervezetek és az iskolák valamennyien törődnek azzal az idővel is, ami túl van a munka- vagy iskolai időn. A munka már nem eszköz ahhoz, hogy élhessünk. Ellenkezőleg, minden más csak lehetőséggé válik ahhoz, hogy jobban és vidámabban dolgozzunk. De nyugaton sem más a helyzet. Munka után a film, a rádió és a televízió, az egész úgynevezett kulturális ipar veszi az embert kézbe, s az ember boldogan, hogy ismét csak egy kis csavar a gépezetben, átengedi magát a képek és hangok szédítő váltakozásainak, holott milyen messze van ez attól, amit őszintén időtöltésnek mondhatnánk. Nálunk, azt hiszem, az egyik is, a másik is előfordul. Gyakran jóindulatúan azt hiszik, hogy az emberen „segíteni kell”, hogy megtalálja a maga szórakozási módját és ráerőszakolnak holmi „tevékeny szórakozást”, ami tulajdonképpen idegen a számára, ami fárasztja. De sikerült meggyőzni, hogy így jobb lesz neki, kultúraltabbá, érdemesebbé válik, ha aláveti magát valamilyen művészet torturájának, amelyet nem ért, mert vagy nincs meg hozzá a képzettsége, vagy érzeke nincs hozzá. Másrészt a kultúrirodák reklámgépezete és a mind ügyesebbé váló rádió meg a televízió ott leselkedik a küszöbön és tor-

konragadja a polgárt. Nem ismerek olyan belgrádit, aki ne verekedett volna, hogy megnézhesse a Hamletet, az Old Week színház előadásában, tekintet nélkül arra, hogy olvasta-e, szereti-e Shakespeare-t és hogy tud-e angolul. A régi népek „artes liberales”-ről és „artes serviles”-ről, szabad tevékenységekről és szolgálattevő tevékenységekről beszéltek. Lebecsülték azokat a tevékenységeket, melyeknek valami hasznos céljuk volt. Csak azt tekintették szabad emberhez méltónak, ami kizárólag „önmagában” érték.

Kissé megrettenve veszem észre, hogy habár a legjobb szándékkal lépkedek a tények mérföldköveivel övezett úton, vagyis — ahogyan hittem — materialista úton, mégis odaértem egy kapu elé, mely a „l'art pour l'art” feliratot hordozza, sőt kis híja, hogy be nem lértem ebbe a kertbe. Most gyorsan Marxtól kellene idéznem valamit, Plechanovon és Leninén át, egészen a „revizionista” Lukácsig. De nem. Nem kell bemenünk a kertbe, noha elismerem, hogy egy-két virág — ha más nem, Baudelaire rossz virágai — itt is csábítóan ilatognak. Nem a művészetről van szó, hanem a semmittevésről, Márpedig a semmittevésről — szerencsére vagy sajnos — a nagy tekintélyek nem írtak. Lenin imádtá a cirkuszt, ez fel van jegyezve. Szolgáljon ez most itt citátum helyett.

Pieper német protestáns teológus és bölcsész egy elmefuttatást írt az időtöltésről, melyben arra a következményekre jutott, hogy az igazi és egyedüli szent időtöltést a mindenhatóban és nevének dicséretében lehet megtalálni, noha előbb nagyon értelmesen bizonygatta, hogy a mai időkben túlbecsülik a munkát. Természetesen a legkönnyebb az, ha a matematikai egyenlet sehogy sem sikerül, hogy belerakunk egy nagy X-et, fiastul, szentlelkestül. Aki becsületes akar maradni, az bevallja, hogy ez az X nem isten, hanem csak egy ismeretlen. Annyira jutottunk, hogy a semmittevést szembe kell állítani a munkával, mert a munka csak eszköz. Ha azonban a semmittevés olyasvalami, aminek az ember céljává kell válnia, akkor bele kell nyugodnunk abba, hogy az ember mindig — vagy legalább eddig mindig, amióta a történelem figyelemmel tudja kísérni fejlődését — minden tevékenységét céltudatosította. Még futballt sem játszhatunk gólok nélkül, és ha kártyázunk — mert mi jellemeznék jobban

a semmittevést, az időtöltést? —, pénzben játszunk. Nem azért, mert jóbarátunkat ki akarjuk fosztani vagy mert meg akarunk gazdagodni, hanem azért, hogy ennek a tevékenységünknek is legyen valami célja. Ma ez kétségkívül így van. Azt mondják, hogy az embert a munka tette emberré. Mások viszont azt, hogy a nevetés vagy hogy a játék tette lehetővé az ember számára azt a lépést, amely aztán elkülönítette az állatvilágtól. A hódok, a méhek és a hangyák dolgoznak. Az ügyes filmkamera oly közel lopezott az állatokhoz, hogy azok is játszanak, noha nem gólokra és nem beszélnek meg, hogy mennyi legyen a tét a pókerben. Mindezek miatt alighanem úgy áll a dolog, hogy az ember tevékenységének a titka a munka és a semmittevés szintézisében, az értelmetlen játék céltudatosításában rejlik.

Ernst Stuhlinger tanár, a német származású amerikai tudós, aki Alabamában él mint az amerikai hadsereg ballisztikai intézetének igazgatója, egy dolgozatot írt a világűr utazás tudományos feltételeiről. Megmagyarázta az űrhajók üzembentartásának lehetőségeit és a világűrben érvényes fizikai törvényeket. Számolt a meteoritoktól várható veszedelmekkel is és leírt mindent, amit eddig a rádióaktív és kozmikus sugárzásokról tudunk, hiszen az égítetek között az utasokat ilyen sugarak is érhetik. Végül fölvetette a kérdést, hogyan bírják ki az emberek pszichikailag azt a sok-sok hónapot az aránylag szűk kabinban. Stuhlinger ugyanis feltételezi, hogy az első Mars-expedíciónak körülbelül két esztendő kell töltenie a világűrűrhajóban. Ez aztán a semmittevés! — mondhatnánk. De a rakétákkal foglalkozó tudós nem így vélekedik. „Minden világűrű utas specialista lesz. Az effajta embereknek van valami közös vonásuk. Földi életükben sohasem volt idejük foglalkozni azzal a számtalan gondolattal és problémával, amellyel napról napra találkoztak. Számukra az a két évi zavar-talanul tanulmányozó munka, életüknek talán a legtermékenyebb és legboldogabb ideje lesz.”

Ez azt jelenti, hogy az „effajta emberek számára” a semmittevés valóban veszteség és soha meg nem érthető dolog. Viszont a világűrben sem öli majd meg őket az unalom.

Hornyik János fordítása

Jelenet a *Stradija*-ból

Legördült a függöny

Gondolatok a IV. Sterija Játékokról

Németh P. István

A noviszádi Szerb Népszínház előtti árbocokról már régen bevonták az ünnepi játékokat hirdető zászlókat, de a modern hazai dráma és a jugoszláv színművészeti szemle feladatairól megkezdett vita még mindig tart. A szakemberek vitatják, boncolgatják a látottakat, de sehogyan sem tudnak közös nevezőre jutni: A IV. Sterija Játékokról nagyon eltérők a vélemények.

Mi idézte elő ezt a heves vitát?

A válasz látszólag egyszerű: A Sterija Játékok válsága.

Könnyű kimondani a szót: válság. De ha tovább szövődik a gondolat és felvetődik a kérdés, hogy mi okozta ezt a válságot, akkor bizony megtorpanunk: nehezen tudunk rátapintani az igazságra. Erre a kérdésre nem könnyű a felelet.

Egy azonban bizonyos: már az első héten kialakult az az egyöntetű vélemény, hogy az idei Sterija Játékok termése gyenge. Ezzel mindenki egyetért. De a válságot előidéző okok tekintetében már eltérnek a vélemények.

Jelenet a *Haláltusa*-ból

Jelenet a *Prometheus*-ból

Egyesek a válogatóbizottságokat hibáztatják, hogy néhány jólsikerült hazai drámát nem hozott el a fesztiválra, mások viszont a versenyszabályokat kifogásolják. Van aki a színházakat vádolja, hogy kevés darabot tűznek műsorra, mások az írókat támadják, hogy elefántcsonttoronyba vonultak és kevés darabot írnak. Egyesek azt kifogásolják, hogy a válogatóbizottságnak nincs egységes kritériuma, mások viszont a játékok vezetőségét róják meg, hogy megfeledezett a fesztivál eredeti céljáról és a műsorkeret meghatározásában nagyon is visszatért a múltba.

Többen azt állítják, hogy a drámairodalom és a színjátszás világszerte válságot él át, és ez tükröződik vissza a Sterija Játékokon is. Sőt, azt is mondják, hogy ez a válság már tavaly is lappangott, de csak az idén tört ki teljes erővel.

Mindenesetre nehéz volna pontosan megállapítani, kinek van igaza. Az igazság kiderítése ebben az esetben nehéz és bonyolult feladat, elmélyültebb boncolást, több időt, sőt: időbeli távolságot követel.

De ha csak megközelítően pontos választ szeretnénk kapni a kérdésre hogy mi idézte elő a jugoszláv színművészeti játékok válságát, akkor néhány szóban idéznünk kell azokat a gondolatokat, amelyek a noviszádi ünnepi játékokat életre hívták, emlékeztetnünk kell a Sterija Játékok jellegére, céljaira és feladataira.

A Sterija Játékokat a mai jugoszláv színművészet és a modern hazai dráma fejlesztésének gondolata hívta életre, ez tehát nem a legjobb színházaknak vagy színjátszó együtteseknek, hanem a jugoszláv hivatalos színjátszó együttesek csupán hazai művekben nyújtott legjobb előadásainak szemléje.

Hazai dráma nélkül nincs sajátos színházi kultúra. Az ünnepi játékok kezdeményezői bizonyára ezt tartották szem előtt, amikor kimondták, hogy a Sterija Játékok olyan egyetemes jugoszláv színművészeti fesztivál, amelynek alapvető feladata: sajátos jugoszláv színművészet kialakítása, új színpadi kifejezés keresése, a hazai drámairodalom és a modern dramaturgia fejlesztése. Más szóval: a Sterija Játékok egyetemes jugoszláv színházi és kultúrmanifesztáció, színpadi irodalmunk és színművészetünk egy meghatározott szakaszának reprezentatív szemléje.

E kiváló kultúrintézményünk jellegének meghatározásakor külön hangsúlyozták, hogy a Sterija Játékok nem a legjobb és legkiemelkedőbb színművészeti teljesítmények reprezentatív szemléje, nem is lehet az, mert kimagasló előadásokat nemcsak hazai színművekkel, hanem külföldi darabokkal is lehet adni, tehát olyan művekkel, amelyekkel nem lehet a szemlén versenyezni. De meghívásra persze részt vehet a játékokon olyan együttes is, amely színvonalas játékaival — ha nem háború utáni hazai drámát ad is elő — méltón képviseli a jugoszláv színművészetet.

Még valamit a Sterija Játékok céljáról.

Az alapszabály szerint a választmány, az eddig említett kereten belül, a versenyteltételekben közelebről is meghatározhatja a játékok műsorát, és a színpadi alkotást ezzel olyan irányban terelheti, amely serkentőleg hat színművészetünk és színpadi kultúránk fejlesztésére. Sőt, a műsorkeret közelebbi meghatározásával a választmány nemcsak egy-egy jelentősebb drámaírónk évfordulójára hívhatja fel a figyelmet, hanem a drámairodalom és a színművészet bizonyos műfajaira is, (vígjáték, tragédia, ifjúsági színművek stb.).

De a Sterija Játékok alapvető jellege és lényege mégis az a hangsúlyozott követelmény maradt, hogy a versenyző együttesek hazai drámával lépjenek fel és csupán ilyen művekkel versenyezzenek.

Kétségtelen, hogy a játékok első három évének mérlege biztató:

Elsősorban is bebizonyította, hogy egy ilyen jellegű országos kultúrintézményre szükség van. Felkeltette az érdeklődést a jugoszláv drámairodalmi alkotások iránt, serkentőleg hatott a játékszínvonal emelésére, alkotásra ösztönözte a drámaírókat és kedvezően hatott a színházak játékkrendjének kialakítására. Minden eddigi fesztivál újabb lépés volt új színpadi kifejezés keresésében is. Egyszóval: az elmúlt három év alatt ez a színművészeti fesztivál sokat tett a jugoszláv dráma és a modern dramaturgia népszerűsítésére.

A második fesztivál ebben az értelemben rendkívül gazdag termést hozott: kilenc új drámát. A harmadik játékokon is a modern jugoszláv dráma volt túlsúlyban: akkor is kilenc új színművet mutattak be.

És mi az idej mérleg?

Jelenet a *Pokol mégis pokol-ból*

Jelenet *Az élet öröme-ből*

A bemutatott tíz darab közül csak négy versenyezhetett a legjobb hazai drámának járó díjért. Ezek: Marijan Matković *Prometheus* című történelmi drámája és három szlovén író műve: Josip Tavčar: *A pokol mégis pokol*, Ferdo Kozak: *Fruska* és Jože Javoršek: *Az élet öröme* című avangardista színműve. Ezenkívül három Držić művet láttunk, továbbá Krleža *Haláltusáját*, egy dramatizációt, Radoje Domanović *Stradija-ját* és egy színpadi adaptációt: Joakim Vujić *Színházát*.

A közönség és azok a kultúr munkások, akik már évek óta szívükön viselik a Sterija Játékok ügyét, ezek után joggal tették fel a kérdést: Mi történt a jugoszláv drámairodalommal? Mi van a jugoszláv színművészeti fesztivál jellegével?

Vajon indokoltak-e ezek a kérdések?

De mennyire! A közönség okkal csalódott, mert a fesztivál szervezői az idén is hangsúlyozták, hogy a IV. Sterija Játékokat a hazai dráma fejlesztésének és Marin Držić reneszánsz-korabeli vígjátékíróinak 450. születésnapja megünneplésének jegyében szervezték meg. A hangsúly tehát továbbra is a mai jugoszláv drámairodalom és színművészet népszerűsítésén volt. Hogy mindebből mi valósult meg, azt már az előbb szemléltettük.

Ilyen gyenge aratás után nem kell csodálkozni, hogy egyesek úgy vélik a Sterija Játékok válságba jutottak.

Tegyük fel tehát mi is a kérdést: mi idézte elő ezt a válságot?

Mindenekelőtt talán az, hogy az ideai szemle műsora túlságosan visszanyúlt a múltba. Mondani sem kell, hogy ez a mai darabok rovására történt. Teljesen érthető, hogy az idén nagy figyelmet szenteltek Marin Držić műveinek. Ilyen országos jellegű színművészeti fesztiválnak méltó kegyelettel kellett adóznia a jugoszláv drámairodalom megteremtője és egyik legkiválóbb alkotója emlékének.

Az ideai játékokon három Držić művet is láttunk: a *Dundo Maroje*-t, a *Ti-rea*-t és a *Skup*-ot. De Držić művei mellett még két régi darabot mutattak be (Stradija és Joakim Vujić: Színház), ami természetesen megbontotta a játékkrendben a régi és a mai darabok három éven át alkalmazott arányát. A IV. Sterija Játékokon öt klasszikus és négy modern drámát mutattak be. (A *Haláltusát* versenyen kívül vitték színpadra).

A kritikusok jórésze az idén élesen bírálta a válogatóbizottságok munkáját. Tegyük mindjárt hozzá, hogy joggal. Mert a két művészeti bizottság a bejelentett huszonnyolc mai darab közül mindössze négyet tartott érdemesnek a fesztiválon való bemutatásra. A bejelentett tíz klasszikus darab közül viszont ötöt hozott el a játékokra. A válogató bizottságok mulasztásának tudható be az is, hogy mai drámával négy köztársaságunkból (Szerbia, Horvátország, Crnagora és Bosznia-Hercegovina) mindössze egy társulat jelentkezett, a rijekai Ivan Zajec színház, méghozzá igen gyenge darabbal: Matković *Prometheus* című drámájával. Pedig az említett huszonnyolc darab közül huszonkettőt ezek az országrészek jelentettek be a fesztiválra.

Kétségtelen, hogy a válogatás nem volt könnyű feladat, de az sem vitás, hogy a válogató bizottságoknak nem volt egységes kritériumuk. Az az érzésünk, hogy szem elől tévesztették a játékok eredeti célját és jellegét. Ha a bejelentett előadások között kevés volt is a színvonalas mai darab, néhányat mégis elhozhattak volna a szemlére. Mert bizony nem mindegy, hogy néhány darab — Jure Kaštelan drámája, a *Hab és homok* a Zágrebi Drámai Színház, Grozdana Olujić *Kirándulás az égbe* című regényének színpadi változata a Beográdi Drámai Színház, Dušan Roksandić *Bábel tornya és Milan Tutorov Ketten a szejgeten* című műve a Noviszádi Szerb Népszínház előadásában — a gyenge színvonal miatt vagy a válogató bizottság hibájából maradt-e ki az ideai játékok műsorából. Ha ezek a darabok valóban nincsenek olyan színvonalon, mint mondjuk a *Prometheus*, akkor nincs más hátra, mint jobb időkre várni, de ha a válogatási rendszer az oka annak, hogy nem kerültek műsorra, akkor ezen érdemes elgondolkozni.

De bármennyire hibáztatjuk is a válogató bizottságokat és kifogásoljuk a versenyszabályokat, az ideai játékok válságának fő okát a színházban kell keresni. Tény és való, hogy színházaink a hazai drámát még mindig háttérbe szorítják, és játékkrendjüket még mindig külföldi művekre építik. Tény az is, hogy a színházakhoz sok új kézirat érkezik, de a dramaturgok úgyszólván semmit sem tesznek, hogy ezeket a műveket színpadra vigyék.

Szerintünk helyes az a megállapítás, hogy a Sterija Játékok válsága nem a jugoszláv drámairodalom, hanem a színházak válsága. Színházainkban már két éve érezhető bizonyos nyomasztó légkör. Ennek persze több oka van. A többi között az is, hogy a drámairodalom valóban világszerte válságot él át, és ez bizonyos mértékben a mi színházaink működésén is visszatükröződik. De a nálunk érezhető válságot főleg társadalmi okok idézik elő. Elsősorban is az, hogy a színházak társadalmi igazgatása még nincs azon a fokon, hogy fellendítene a munkát. Már tavaly beszéltünk arról, hogy a színházak háború utáni fejlődésükben már elérték a legmagasabb fokot, és azóta panganak, mert a jelenlegi szervezeti felépítés gátolja fejlődésüket.

Az ideai válság magyarázatát továbbá a színházak és drámaírók helytelen viszonyában is kell keresni. Abban, hogy az írók és színházak között nincs termékeny együttműködés. (Példa erre ismert drámaírónk Pero Budak legújabb művének sorsa: jelentéktelen technikai okok miatt nem jutott el a fesztiválra). A színházak csak elvéve hajlandók együttműködni a szerzővel a közepes értékű darabok átdolgozásában, s csak akkor hajlandók jugoszláv darabot műsorra tűzni, ha az igazán reprezentatív.

A színházak állandóan panaszkodnak, hogy nincs olyan hazai dráma, amely a mai ember lelkiületének és életének művészi tükröképét adja. Miért? Egyesek ezt az írók komformizmusával magyarázzák, mások viszont azt állítják, hogy nem érdemes drámát írni, mert a színpadi művek után járó tiszteletdíj bizony nem hat serkentőleg az íróra. Feltehető, hogy mindkét állításban van némi igazság.

A Sterija Játékok válságának itt felsorolt minden kérdéséről külön tanulmányt lehetne és kellene írni, hiszen kulturális életünk néhány igen érzékeny problémájáról van szó. De persze már túlhaladja az ismertetés keretét. Maradjunk meg tehát a látottak ismertetésénél és az ideai játékok körüli vita összefoglalásánál.

Az ideai játékokon történt mulasztásokról még vitáznak, de a tekintetek már előre vetődnek: az V. Sterija Játékok felé. Mi történik akkor, ha a következő játékok is ilyenek lesznek? Mit kell tenni a Sterija Játékok megcsonkított tekintélyének helyreállítására?

Sok mindent. Elsősorban is be kell tölteni azt az űrt, ami az idén a jugoszláv drámairodalom fejlődésének (vagy hanyatlásának) következtében jelentkezett. A Sterija Játékok jellegének megőrzéséhez és alapvető feladatainak megvalósításához a mai drámairodalom folytonos követésére van szükség. Az idén elkövetett néhány mulasztás elég volt ahhoz, hogy jugoszláv író tollából a IV. Sterija Játékokon úgyszólván egyetlen értékesebb mai darabot sem láttunk, de ez a hiba mégsem olyan súlyos, hogy a következő játékokon ne lehetne kijavítani. Az illetékesek már a szemle idején beszéltek arról, hogy jövőre változtatni kell a versenyszabályokon. Ez helyes is. Mert azzal mindenki egyetért, hogy a klasszikus drámairodalom bemutatását a modern jugoszláv dráma és színművészet szemlén nem kell túlméretezni. A következő játékokon Laza Kostićot ünnepeljük. Kostić a jugoszláv irodalom jelentős költője. Evfordulóját feltétlenül meg kell ünnepelni. De úgy véljük, hogy egy művének bemutatásával is méltó kegyelettel adózhatunk emlékének.

Úgy hírlik, hogy jövőre a válogatás rendszerét is megváltoztatják. Továbbra is két bizottság működik majd, de a vitás előadásokat egy harmadik bizottság is végignézi, és ez dönt azután a kérdéses darab vagy előadás sorsáról. Biztosra vehetjük, hogy a színházak örömmel üdvözlik majd ezt a változást, mert kétségtelenül jobb és tárgyilagosabb mérlegelésű műsort eredményezhet.

Továbbá nem ártana újból megvitatni a Sterija Játékok jellegét és elemezni az elmúlt szemle műsorát. Az ideai játékokon észlelhető esés után erre feltétlenül szükség van. Ezenfelül több gondot kell fordítani a következő játékok előkészületeire és a szervezést már most meg kell kezdeni.

Nagyon hasznos lenne az is, ha a következő szemlén munkajelleget adnának. Eddig ugyanis az volt a gyakorlat, hogy a bemutató előtti napon a szerző vagy a rendező beszélt a darabról, ismertette koncepcióját. Ezeket a színházi délutánokat néha vitával is egybekötötték. Az eddigi tapasztalat azt bizonyítja, hogy az ilyen meghitt jellegű értekezésekre és vitákra szükség van, de talán sokkal hasznosabb lenne, ha ezeket a vitákat az előadások után szerveznék meg. Feltehető, hogy az ilyen vitadélutánok iránt nagyobb volna az érdeklődés.

A játékok Szabad Tribünjén az idén elhangzott az a javaslat is, hogy a következő szemléig elő kell szedni a színházi fiókokban heverő kéziratokat. Ezt az ötletet, ha kicsit szokatlan is, meg kell szívlelni. Ebből kiindulva persze nem ártana újra fontolóra venni egy színműpályázat kiírását is.

Visszatérve a válogatás kérdésére, meg kell említeni még egy javaslatot: azt ugyanis, hogy a színházak küldjék be a szemlére javasolt darabok kéziratát, hogy a válogató bizottság — még mielőtt megkezdené munkáját — tanulmányozhassa. Ez mindenestre sokban megkönnyítené a műsor összeállításának bonyolult feladatát.

A Sterija Játékok jeletős jugoszláv kulturális intézmény, de a jugoszláv drámairodalom és színművészet fejlődésében vállalt szerepét csak akkor töltheti be sikerrel, ha szervezeten belül meg erősödik. Ez persze nemcsak azok gondja és kötelessége, akik különben is a vállukon hordják a fesztivál legnagyobb terhét, a szervezést, hanem azoké is, akik eddig bizony vajmi keveset támogatták ezt a jelentős kulturális intézményt.

Végül még valamit: reméljük, hogy az ideai példa arra készíteti a színházakat, hogy komolyabban kutassanak tehetséges fiatal drámaírók és új darabok után.

Mindezek után pedig tegyük fel a kérdést: Milyen eredménnyel zárult a IV. jugoszláv színművészeti szemle? Egyáltalán beszélhetünk-e eredményről és ha igen, miben nyilvánult meg?

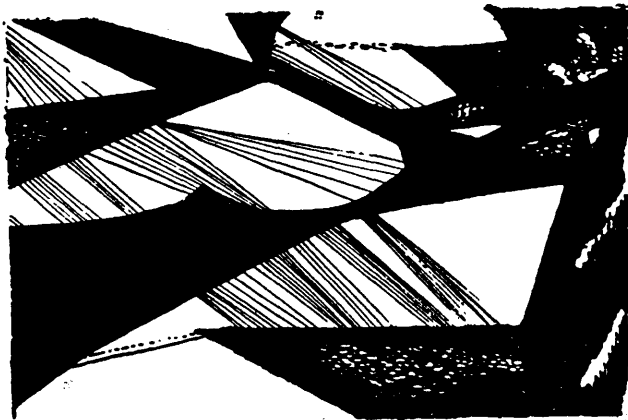
A IV. Sterija Játékok eredménye elsősorban is abban nyilvánult meg, hogy szinte kirobbantotta a már több mint két éve lappangó problémákat.

Továbbá: ezeken a játékokon mégis láttunk néhány olyan darabot és előadást, amelyek bemutatták, mi történik drámairodalmunkban és színművészetünkben. Meg kell mondani, hogy az ideai szemle gyenge színvonala ellenére is láttunk néhány jólsikerült, egy kitűnő és egy remekbeszabott előadást (*Dundo Maroje és Stradija*) egy érdekes felújítást (*Joakim Vujić: Színház*), egy meglepően érdekes és nagyon tehetséges avantgardista kísérletet (*Az élet öröme*), néhány kitűnő és egy ragyogó alakítást, Pero Kvrđić Pometjét, egy nagyszerű és egy zseniális rendezést Mladen Skilijánét és Jovan Putnikét.

Azt is bebizonyították az ideai játékok, hogy vannak kitűnő színészeink, tehetséges rendezőink és ötletes díszlettervezőink. Valóban elmondhatjuk, hogy az előadások színvonalával meg lehetünk elégedve.

Továbbá: szép eredmény a modern színpadi kifejezés népszerűsítése is, mert ennek a kifejezési módnak keresése nemcsak a négy új dráma bemutatásában nyilvánult meg, hanem a régi darabok felújításában, sőt Držić műveinek előadásában is.

Mindent összevetve: Az ideai játékok gyenge eredménye ellenére továbbra is hi szünk a Sterija Játékok szükségességében.

A film-válság újabb mérföldköve

A cannesi fesztivál margójára

Lányi István

Aprilis 30-ától május 15-éig harminc nemzet zászlaját lengette ismét a földközi-tengeri szél Cannes-ban, a Croisette sugárúton lévő Film-palota homlokzatán. Tizenöt napig újra zsufolva volt minden szálló és panzió ebben az Azúr-parti városkában (ahol az idény egyébként csak június elején kezdődik), a kávéházak, snack-bárok és a strandok megteltek a világot minden tájáról idesereglett sztárokkal és bájaikat fitogtató „reménységekkel”, excentrikusan öltözött filmesekkel, fel-alá száguldó újságírókkal, gavaléros cocktail-partykat rendező üzletemberekkel és pénzes sznobokkal, akik semmi áron se maradnának le egy ilyen eseményről. Ez alatt a tizenöt nap alatt, amikor Cannes-ban nem lehet keresztülvergődni a Carlton és Martinez előtt órák hosszat ácsorgó, kedvenceit váró tömeg és a folyamként hömpölygő gépkocsik és szkuterek szakadatlan láncán, a Côte d'Azur jótékony nap melegére idesereglett köszvényes pihenni vágyó aggok, akik egyébként ott sütkéreznek minden délelőtt a kávéházak és bisztrók teraszán, eltűnnek, és helyüket egy elképzelhetetlenül lármás, tarka bábeli tömeg foglalja el, sáskamódra elrekesztve a riviérai élet minden porúsát.

Ennek a zsidvásárnak a kulminációját a Palais des Festivals-ban, ebben a csontszínű márvánnyal borított, hűvös egyszerűséggel és célszerűséggel megépített Filmpalotában találja a látogató. A Palota hatalmas előcsarnokában recepció, postahivatal, repülő- és vasúti jegyiroda, újságkioszk, könyvesbolt, fényképészügynökség és fesztiváli jegypénztár. De a csarnok intim sarkaiban, az öblös plüss fotójokban gyülekeznek a fesztivál unatkozó részvevői is, s így elképzelhető, mekkora a lárma, csődület, futkározás...

És alig húsz méterrel odébb, egy 1200 személyes vetítőterem bűvös félhomályában peregnék a szemle filmjei, egy emelettel feljebb pedig meghitt csendű és izléssel berendezett sajtóértekezlet- és konferencia-terem, amelyet széttolható, hullámos könnyűfém-ajtó választ el az újságírók tébolydájától, amelyben reggel-este harminc írógép és két teleprinter kopog, riporterek loholnak rejtelmes okoktól hajtva ide-oda, hogy olykor-olykor helyet adjanak a fesztivál-bizottság roppant csinos és nyájasmodorú főtitkárnőjének vagy egész sereg még csinosabb segítőtársnőjének. Ha pedig kilépsz ebből a bolondokházából az erkélyre, hirtelen megcsap a tenger és az Azúrparti ég hatalmas nyugalma és kéksége...

Ebben a bizarr és furcsa környezetben zajlott le az idén immár hagyományos cannes-i fesztiválok közül a tizenkettedik. A szigetek felől hatalmas rakétaüstökösök csaptak a gyémántcsillagokkal díszített feketebárony riviérai ég felé április 30-án este, és a Croisette-en, amelynek csak egyik oldalán sorakoznak a paloták, a másik oldala maga a tenger, sokezeres tömeg köszöntötte az egybegyűlt hírességeket és a fesztivált. Az indulás — amely egyetlen egyszer volt csupán igazi nagy attrakció, amikor Mike Todd *80 nap alatt a Föld körül* c. filmjét mutatta itt be, oroszlanokat és feleségét, Liz Taylort vonultatta fel —, igen langyosan zajlott le az idén. A *Polykarpos* c. olasz film-komédiát, amelyben Renato Rascel játszotta a főszerepet, fanyar mosolygással könyvelte el a fásultságáról jólismert fesztiváli közönség.

Cannes-ban (és az ilyenfajta rendezvényeken általában) csak patinás nevű nagymesterek műveihez nem kell nagyobb reklámot csapni, s ha valaki szerény akar maradni, akkor vagy nagyon jó dolgot hozzon ide, vagy nyugodiék bele, hogy észre se veszik.

Orson Welles ezt nagyon jól tudta. A *Kényszer*, amelynek főszerepét játszotta, nem különösebb film. Mondjuk ki nyíltan: nem lépi át a szolid technikájú amerikai bűnügyi filmek kereteit, noha — látszatra — mondani-valója is van. Két unatkozó gazdag ficsúr megöl valakit és élvezi, hogy büntetett olyan „tökéllvel” követte el, hogy orránál fogva vezetheti a rendőrséget. Ez volna a „felsőbb tízezer” számlájára elhangzott „kritika”. De Welles ebből önmaga számára akart hasznot húzni. Szolid, de tőle már sokszor látott játékkal formálta meg a jóbeszédű védőügyvédet. Mégis ő lett az első fesztiváli napok fénypontja. A rendező nevét senki se jegyezte meg, de Wellest ünnepelték. És gyorsan — ott helyben — még két filmre kötött üzenetet.

A fesztiválra aztán csendesen, de annál nagyobb feltűnést keltve bevonult François Truffaud, André Basin kommunista-gondolkozású francia filmesztéta nevelt fia, aki tavaly még mint újságíró vett részt ezen a szemlén. *Négy száz ütés* c. filmje lázba hozta a galambszürke plüss szőllyékben terpeszkedő cinikusokat. Egy csapásra kiugrott! Műve kicsit önleletrajz is, hiszen maga is olyan rideg árvaházi és javítóintézeti környezetben nőtt fel, amilyenben filmjének hőse, a kis Antonie növekedik emberré. Ez a film, amelyen tagadhatatlanul érzik Bresson hatása, inkább dokumentum, de minden képe annyira át meg át van itatva humanizmussal és költészettel, hogy habár a látszólagos ridegség minden nézőben erős önvádat kelt, a film összehatása csak meleg emberszeretet érzését oltja a néző szívébe.

És mégse Truffaud-é lett a diadal. Honfitársa, Marcel Camus nyerte el az aranypalmát *Néger Orpheus* c. filmjével. Ez érthető is, ha tekintetbe vesszük a cannes-i fesztivál hagyományos törekvését, hogy „apolitikus” maradjon, vagyis hogy egyetlen olyan filmet se részesítsen előnyben, amelynek dfiazása egyben állásfoglalást is jelentene bizonyos politikai vagy társadalmi kérdésekben. Valójában persze nagyon is politikai álláspont ez, az apolitikum palástja alatt. Ezért maradt díj nélkül eddig egész sereg komolyértékű film, és a cannes-i zsüri (bármilyen összetételű volt is) mindig csak

a „semleges humanizmust” és a filmek művészi értékeit jutalmazta... Nem mintha Camus *Orpheusa* mentes volna a társadalmi mondanivalótól — hiszen, ez teljességgel lehetetlen is, mert nincs téren és időn kívül álló mű —, de ezt a mondanivalót annyira elvont köntösben és annyira a költői szimbólizmus nyelvezetével tolmácsolta Camus, hogy nyugodtan rá lehet nyomni filmjére a „semleges humanizmus” címkéjét és így átcsúszhatott a cannes-i embargón...

Es ez, amit Camus filmjével kapcsolatban elmondtunk, egyben a legjellemzőbb vonása az Azúr-parti fesztiválnak, tavaly a *Szállnak a darvak*, tavalyelőtt Wyler *Baráti meggyőzése* nyerte a nagydíjat, ugyanakkor *A negyvenegyedik*, *Csatorna*, *Aknek meg kell halnia* és sok más értékes és érdekes film csak alig hogy fennakadt a rostán. Mostanában már csak ilyen jellegű filmeket is kudenek Cannes-ba, tudva hogy ez a legjobb dzeva a döntőbe jutáshoz. S hogy ez az apolitikus irányzat más szemlékre is kiterjedt, arra legjobb példa Minelli *Gigi* c. zenés-komédiájának óriási Oscar-sikere vagy a tavalyi velencei fesztivál. A harcosabb tartalmú filmeket ma már csupán Karlovy Varyba lehet elküldeni, de persze ott is van bizonyos „iaeológiai mérce”...

Nem kell hát csodálkoznunk, hogy Camus kapta az idén Cannes-ban az aranypálmát, s hogy Luiz Bunuel, az egyébként kiváló spanyol származású mexikói rendező épp *A Nazarénus* c. filmjéért kapott különdíjat, jól lehet a megelőző években sokkal jobb és sokkal bátrabbhangú filmeket is készített. Tavaly Barden egy semmitmondó filmmel *versenyezett* (*A vérbosszú*), míg *Egy kerékpáros halála* c. filmjéről alig vetek (hivatalosan) tudomást annak idején a Palais des Festivals-ban!

Ennek a semlegeséget tükrözte a többi film is, s ezért volt a XII. fesztiválnak is oly unalmas a légköre, mint általában az utóbbi cannes-i szemléknek. Nem is várt senki különösebb meglepetést. A fesztivál egyetlen meglepetése az a vita-értekezlet lett volna, amelyet Jean Cocteau kezdeményezésére a film világválságáról készültek megtartani a fesztivál keretében, de ebből a roppant izgalmasnak ígérkező beszélgetésből nem lett semmi. Ugyancsak a „semleges humanizmus” érdekében...

Ennek az áldozata lett az idén Renato Castellani *A nagyváros pokla* c. filmje Anna Magnanival és Giulietta Masinaval, Delbert Mann (a *Mary* alkotója) *Ejjeli órák* c. műve (amelyhez Chaieffsky írta a forgatókönyvet) és ez volt az oka annak is, hogy az oroszok nagy lárma nélkül visszavontak *Idegen gyermekek* c. erősen irány-izú filmjüket a műsorról.

Hazánk elég szépen szerepelt. *Utazás menetrend nélkül* c. filmünk meleg fogadtatásban részesült, s ha nem propagálta volna néhol nagyon is szólamosan politikai rendszerünket, bizonyosan kapott volna valamilyen díjat is. Így is meg lehetünk elégedve, mert a nagyobb hagyományú országok filmjei sokkal hűvösebb fogadtatásban részesültek.

Mindent összevetve, ha valamilyen mérlegfélét akarnánk felállítani, meg kellene állapítanunk, hogy az idej cannes-i fesztivál csak pontos tükre volt annak a tartalmi válságnak, amely a legnagyobb fejfájást okozza a világ filmeseinek (beleértve a keleti országokat is). És megmutatta azt is, hogy tisztán artisztikus fogásokkal ezt a válságot legfeljebb elodázni lehet, megoldani nem.

A költészet átformálódása

Jegyzet A. B. Šimić lírájáról

Petar Popović

Előfordulhat, hogy a paradoxonok kedvelője, amikor a költésze-tről van szó, váratlanul a nőkről kezd beszélni. Mandhatná, hogy a nőknek két csoportjuk van. Az egyikbe tartoznak a szépek; a másik — a többség. Az előbbie-
nek nincs szükségük piperére, az utóbbiaknak viszont nagy segítség, hogy szé-
pnek tűnjenek, de arra már nem elég, hogy valóban azok is legyenek. Így van ez
a versekkel is. Ha már a maguk egyszerűségében nem szépek, akkor olyanok,
mint a jánosbogár. Szeretnének legalább felcsillanni valami ragyogó dísszel,
hiszen önmogukban nem jelentenek semmit. A. B. Šimić a nők közül azokat a
mesterkéletleneket, „a megtettesült fehér vágyódásokat” imádvá, a költészetben
is ugyanazt kereste: az egyszerűséget és mindenekfelett magát a költészetet.
Mint húsz éves ifjú a következőket írja:

„El kell már egyszer vetnünk ezt az egész hazugságot, előkelősködést, díszes-
séget... El kell dobnunk a szóképeket, a figurákat, a metonimiákat, alliteráció-
kat, asszonáncokat klimaxokat — mindent, ami ékszer, ami dísz, ami retorika és
szépe!gés. Szóval mindent, ami fölösleges.”

A bíráló e szavait a költő műve követte. Vagy talán fordítva? A költő tapasztalata kényszerítette ezeket a szavakat a kritikusra? Mindegy, de hogy ezek nem közönséges szavak és Šimić egyéni ügye, ezt igazolta úgyszóván minden jelentős dolog, amit ezután a horvát lírikusok megírtak.

Soha egyetlen nemzedéknek sem volt egységes felfogása a költésze-tről. A horvát költők legfiatalabb, háború utáni generációja is olyan egyénekből áll, akik jelentősen különböznek egymástól, de ezek a költők egyéniséggé válásuk köz-
ben egyúttal mind közelebb jutnak egymáshoz abban az alapfelfogásban — sőt meggyőződésben —, hogy útott a végórájuk a hangzatos és képletes díszeknek, amelyek a múlt poétikájának szükségese-
sek voltak, de a poézisnek fölöslege-
sek, ma inkább, mint valaha. Megvalósult tehát A. B. Šimić előrelátása, aki hitte, hogy „jön majd egy díszek és szépelgés nélküli ifjúság, amelynek lesz mondani-
valója, és azt meg is mondhatja”.

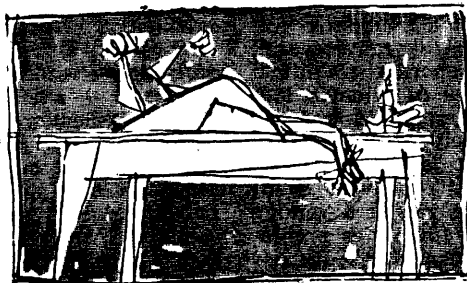
A régi költészet — és a régi jó költészet — meg az új — és a sikertelen modern — közötti határt ott kell keresni, ahol annak idején változni kezdett a kifejezés módja, ahol a versek veszíteni kezdték ének-jellegüket és kezdtek beszédformát ölteni. Logikus tehát, hogy a szabad vers a korszerű költői beszéd legmegfelelőbb, leghasználatosabb — de nem egyetlen lehetséges — kifejezési módja. Beszéd, nem pedig ének. Verlaine és Baudelaire is — még mindig ének. De Rimbaud, Whitman, Majakovszkij, sőt Lorca és A. B. Šimić — már elmondás. A. B. Šimić nem azért jelentős, mert költő, hiszen előtte is, utána is voltak nagy, sőt nálánál nagyobb költőink. Hanem azért, ahogyan a költői kifejezésekről vélekedett, mert e tekintetben a maga idejében nálunk majdnem magános jelenség volt. Ma már a többségnek is kell ismernie, hogy ő volt a kezdeményezője, az előhírnöke a „disz- és retorika-mentes költészetnek”. A költői kifejezésre vonatkozó tapasztalata és felfogása mindinkább tért hódít és alkotó módon — noha nem mindig az ő hatása alatt — teljesen át is formálódik. Mind-ebben a legfontosabb az átformálódás, amiben a legtöbb érdeme éppen a költői kifejezési mód eme átformálójának van. (Egyik megrázó, gyönyörű költeményének címe: „A zenész” vagy „A hangok átformálódása”!)

A verstechnikáról írva Šimić tulajdonképpen sikraszáll minden ellen, ami pusztán technika, ami kész sablonok gépies felhasználása a vers felépítésében. A kaptafaszerűen előírt verslábak szabályos váltakozásában kifejezésre jutó gépies ritmussal szembeállítja a tartalomnak megfelelő expresszív ritmust. Ezért véleménye szerint valósággal elviselhetetlen, ha a költők csak úgy gondolomra hol az egyik, hol a másik formát használják, és terelik az egyhangú kvartinákká meg szonettekbe rendezett tizenegy, tizenkét, tíz vagy nyolc szótagos sorok vége-láthatatlan csordáját, de úgy, hogy se a ritmusnak, se a versszakaszok rendjének, sem pedig a szavak csengésének nincs mélyebb kifejező szerepük. Ezt mondja:

„Nem való minden ritmus minden témához... A szó igazi művésze nem ugyanazzal a ritmussal fejezi ki a táncot és a nyugalmat, a sebességet és a hallgatást, hanem arra törekszik, hogy maga a ritmus fejezze ki a dolgot, hogy a ritmus az expresszív eleme is legyen... Ha a ritmusnak expresszívnek és nem gépiesnek kell lennie, akkor teljesen indokolatlan minden olyan követelmény, hogy a ritmus (mindig) melódikus, zeneti legyen. Minek ott a gördülékenység, ahol éppen érdesség kell, a könnyedség, ahol súlyra van szükség?... Mindaz, amit a ritmusról mondok, magára a szavak zenéjére, ugyanazon szó magánhangzójának és mássalhangzójának csengésére is érvényes. Az expresszív ritmusnak legjobban a szabadvers felel meg... A szabályszerű vers... egy kicsit ellensége az őszinteségnek, az egyszerűségnek, a gazdaságosságnak...”

Šimić a rímek tekintetében is határozott nézetet vallott. Karl Kraus ismételte: „Annak kell rímelnie, ami rímel”. Vagyis: a szavaknak csak akkor szabad rímelnük, ha rímelnek a dolgok is, ha a szavakat belső értelem köti össze, mint a hangot meg a visszhangot. Csak az ilyen rímnek van kifejező értéke. A verssorok végső szavainak szokásos, gépies, véletlen összecsendülése, ha ezek a szavak nem domborítanak ki semmi lényegeset, teljesen elhibázott dolog. Az ilyen rímek kiütőköznek a versből, mint idegen, szükségtelen, üres hangok.

Hornyik János fordítása

Irodalmunk ma

Mira Alečković

Veselinov elvtárs beszámolójában és az ebben a bizottságban be-
terjesztett beszámolóban is szó volt kul-
túrpolitikánkról. Pártunk már ismert ál-
laspontja értelmében és a művészi al-
kotás szabadságának elve újabb meg-
erősítést kapott, nemkülönben az is,
hogy a művészre senki se ró napi fel-
adatokat.

A kongresszuson felvetődtek a JKSz
programjából fakadó, a művészek szá-
mára annyira vonzó gondolatok, ame-
lyek múlhatatlanul magukhoz fűzték a
művészeket, mert mélységesen alkotó
jellegűek, mert kulturális és művészeti
életünk mind szélesebbkörű demokrati-
zálására vezetnek.

A legutóbbi kongresszus óta igen
élénken hullámoztak a felfogások kul-
túránk, irodalmunk és művészetünk
kérdéseiről, és írócsoportok alakultak.
Ez nagyon jellegzetes és jelentős idő-
szak és termékeny, rendkívül kedvező
az a folyamat, amely vélemény-
harc néven zajlott le. A vélemény-
harc természetesen sok kedvező és új
jelenséget hozott magával, de ugyanúgy
sok hátrányos kísérő tünetet és problé-
mát is, amelyet minden növekedés ön-
magától fogva előidéz.

Ennek a növekedésnek és fejlődésnek
szellemében természetes volt, hogy a
különböző felfogások harcának folya-
matában bizonyos szélsőséges jelenségek
is bekövetkeztek, és ezeket az első pilla-
natban helytelenül és felületesen iro-
dalmi életünk általános gyengeségének
tulajdonították.

E szélsőséges hátrányos jelenségek
közé tartozott bizonyos csoportoknak
monopolizmusra való törek-
vése. Ez olykor rendkívül hangzatos
jelszavakban, olykor mondva csinált el-
méleti szólamokban nyilvánult meg,
amelyek, habár ellentmondók voltak,
külön-külön haladóknak és meggyőzők-
nek tűntek. Több részről voltak ilyen
jelenségek. Közéjük tartoznak a karri-
erizmus, a furcsa kizárólagos személyi
viszonyok, a kéz-kezet-mos bírálatig
süllyedő elvszerűtlenség, a személyes
érdekharc — amelyek a hasznos és ter-
mékeny véleményharcot kísérték.

Még egyszer bebizonyult, mennyire
indokolt a Kommunista Szövetség ál-
laspontja, hogy nem avatkozik a formák
és kifejezések irodalmi és művészi prob-
lémáiba, mert a harcban nagyon kiüle-
ződött a csoportosulás, és voltaképpen
minden csoport bizonyítani akarta, hogy

az ő álláspontja haladóbb és szociális-tább. Ezzel párhuzamban bizonyos eszmei eltérések is megnyilvánultak, amelyeket még nem mértek fel marxista bírálattal.

Nem vagyok bizonyos abban, hogy korábbi közbelépés használt volna-e, amikor a harc gyakran nem irigylendő helyzetbe hozta a fiatal írókat, „szurkolók” sorsára szorítva őket, csatlakozást követelve tőlük és megnehezítve érvényesülésüket. Valószínűleg megmaradtak volna a csoportok és csoportocskák, abban a meggyőződésben, hogy csakis nekik van igazuk, így pedig kiderült, hogy egyik fél, egyik kizárólagos csoport sem győztes, se nem vesztes ebben a harcban, hanem a harc eredményeképpen új művészi értékek jelentkeznek, kiderült, hogy a realistákra és modernistákra való felosztás már régen elavult — és egymás-közötti harcuk új irodalmi és művészi kifejezésért való harccá vált, új, tágabb látókört teremtett, formákban és tartalomban gazdagított, kivezetett a szűk népművészeti, vidékies, nemzetiromantikus keretektől, szélesebb, általános emberi vágányra terelt és bevezetett bennünket a minden ország és minden nép, általában minden mai ember számára közös, de forradalmunk alapjából fakadt problémakörbe.

A gyakorlat megmutatta, hogy alapjában véve nincs jobb vagy rosszabb módszer, sem jobb vagy rosszabb kifejezés, habár még sok lándzsát törnek ekörül — hanem gazdagabb, mélyebb és változatosabb művek születnek. Az idő megerősítette a Kommunista Szövetség álláspontját kulturális és művészeti téren.

Ebben a rövid fejtegetésben nem szállhatok vitába irodalmi felebarátainkkal a világ bármelyik részéből, de vannak tények, amelyek minden deklarációnál meggyőzőbben beszélnek. Nem hiszem, hogy fölfedeztük Amerikát, még kevésbé, hogy meglettük azt a formát, hogyan kell szocialista országban írni. Nem is keressük, mert tudjuk, hogy ilyen nincs. Azt hiszem, éppen azzal büszkélkedhetünk, hogy művészeink nem kénytelenek bárkinél is kérdezősködni, hogyan kell írni és festeni és utasítást vagy jóváhagyást fejbőlintást várni, és arra sem kényszerülnek, hogy művészi eszméiket kész kaptafára húzzák. Ha egykor történt is nálunk valami hasonló, az kivételes eset és kihaló jelenség. Bizonyos tehetetlenség és elavult

szokások folytán megtörtént nálunk, hogy politikuskokhoz fordultak, hogy közbelépjenek a művészi alkotás egyes lényegtelen kérdéseiben, azzal a szándékkal, hogy egyik vagy másik csoportosulás hívének nyerjék meg őket, de ez csak kivétel és egyéni kívánság maradt. Ez nem vonatkozik a Kommunista Szövetség mindenkor szívesen fogadott közbelépésére a kultúrpolitika lényeges kérdéseiben, vagyis a Kommunista Szövetség segítségére bizonyos eszmei-művészeti problémák megoldását kereső komoly vitában, sem a haladó szellemű bírálat mozgósítására a felfogásokban megnyilatkozó maradiság vagy irányvesztettség és sötétrefestés, mint minden mélyebb alapot nélkülöző divat elleni harcban. Ez a sötétrefestés egy adott pillanatban talán természetes visszahatás volt a rózsaszínűre, ma viszont olykor közönséges kaptafa, és mint minden kaptafa, romlásra van ítélve.

Ma elmúlt a kulturális és művészeti élet bürokratikus igazgatásának ideje. A művészi alkotás kinyilvánított szabadsága a gyakorlatban, életünk demokratizálódásának folyamatában valósgos szabadsággá vált. Az idegen szempontok utánczását elméletileg már réggesrég eltöröltük, ám gyengeségeinket és annyira dús és változatos, sem fekete, sem fehér, sem rózsaszínű — de művészi alkotásra méltó — életünk kifejezéséhez szükséges erőnk hiányát olykor még ma is idegen s gyakran szűk ruhába bújtatjuk. Bizonyos — többnyire már túlélt — nyugati kísérletek bírálat nélküli elfogadása semmivel sem kevésbé ártalmas, mint a keleti kaptafa. Az egyik élettelen, a másik halvaszületett és sem az egyiknek, sem a másiknak nincs helye életünkben, amely megérdemli, hogy tiszteletben tartsák, tiszteljék és művészi módon kifejezzék, mert olyan elmaradt környezetből, amilyen a miénk volt, ellentmondások és szülési fájdalmak közepette sajátos humanizmusunk felé halad, amelytől ő maga is a leghumánusabb formákat kapja.

És ezért érezzük fokozott szükségét az alapos és elvszerű bírálatnak, hogy a művészi alkotások közelebb kerüljenek a dolgozó néphez.

Az imént megemlítettem a feketére festés kaptafáját. Háború utáni irodalmunkban a fekete-fehére festés visszahatásaként egyes fiatal írónkban a feketére festés modora alakult ki, ami-

ről a tegnapi beszámolóban is szó volt; előtérbe hozzák múlt és jelen valóságunk sötétebb színeit, kedvezőtlen jelenségeket hangsúlyoznak, anélkül hogy átfogóbban és többoldalúan, szélesebb-körű folyamatok keretében, a nemcsak ilyen hátrányos jelenségekből álló élettel kapcsolatban ábrázolnák, — azonkívül bizonyos kriticismus is, amely olykor nem eszmei álláspontjainkból indul ki, és még mindig koloncként vonzolja magával az anarchista és kispolgári felfogást erről az összeütközésekkel, ellentétekkel, lelkesedéssel és ingadozásokkal, sikerekkel, de napról napra leküzdött gyengeségekkel is telt viharos forradalmi áramlásról. A marxista bíráló nevelő munkája még itt is alig kezdődött meg.

Az új keresések közben egyes fiatal írók pusztá formalizmusba, üres kísérletezésbe, szójátékokba sodródtak. Elhanyagolják a tartalmat, és az élő valóságtól elszigetelten alkotnak, pedig a valóság minden általános emberinek, humanusnak és haladónak szilárd alapja a művészetben. Ez is az új, friss formakeresés egyik multhatatlan gyengesége, nem gyakori, sem aggasztó jelenség, de szintén a marxista bíráló értékelésére vár.

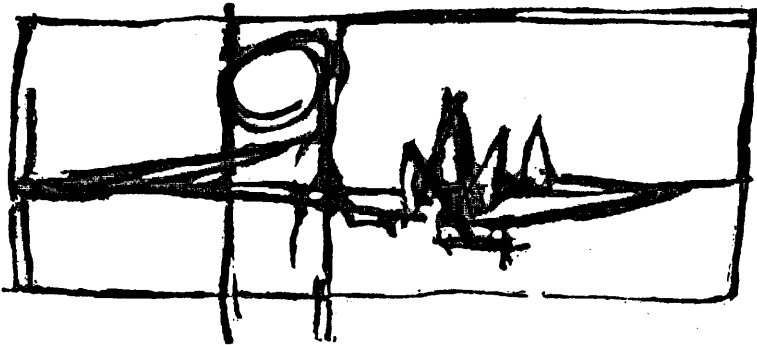
Irodalmunk friss és harcoss légkörében még egy formában kísért a múlt, a régi típusú bohémeskedésben, de ez nem tud mélyebb gyökeret verni és ma már feltűnik a fiatal író uralkodó és szembe-tűnő típusa, aki szorgalmasan és rendszeresen képzi magát, olvas, nyelveket tanul, érdeklődik a kultúra és a társadalom iránt. A fiatal író ez új típusának megvilágítására megemlítem a fiatalok fellépését az íróegyesület köz-

gyűlésén, amely, ha mellőzünk holmi hetvenkedő ifjonti ítéleteket, azt az örvendetes kívánságot fejezte ki, hogy a fiatalok, kötelezettségeiktől sem visszariadva, aktivizálódni kívánnak társadalmi és politikai téren, és nem akarnak semmiféle irodalmi csoportnak a fülajtajai lenni, hogy annak a révén érvényesüljenek, hanem a művészeti, társadalmi, kulturális és politikai életbe való bekapcsolódásukkal akarják ezt elérni.

A gyors és könnyű sekerek és érvényesülések ideje a múltba vész. Az éles alkotó versengésbe elhullik minden, ami felületes, utánzó és nem átéli.

Időben eltávolodtunk az illegális és fegyveres harc korától, a forradalom és az építés örökében született nemzedékek következnek. A közéleti munkásra, politikusra, kultúrmunkásra komoly feladat vár: alkotó jellegű érintkezést kell találnia ezekkel a nemzedékekkel és kapcsolatot kell teremtenie velük.

Végezetül pedig szeretnénk megismételni egy nálunk közismert tényt: a szocialista építés, a forradalom, ennek az országnak jelene és jövője és általános kulturális törekvései kérdéseiben sohasem volt semmilyen eltérés vagy kéttség az írók körében. Az írók, mélységesen ragaszkodva a Jugoszláv Kommunista Szövetség programjában nyilvánított elvekhez, már azért is, mert mint szabad emberek és nem mint engedelmes alattvalók megválaszthatják művészi kifejezésüket — de nemcsak azért —, folytatják csupán társadalmi ellenőrzés alatt álló úgynevezett „önigazgatásuknak” kulturális életünk növekvő demokratizálódása egyik megnyilatkozási formájának kiterjesztését.

A szovjet írószövetség kongresszusa

* * *

Végtelenül fárasztó egy írókongresszus anyagát végigolvasni, ha a jókora paksamétára menő lapokon csak beláthatatlan szóáraddal találkozik az olvasó, s csupán elvétve bukkan egy-egy újnak mondható gondolatra, szempont-ra. A szovjet írószövetség harmadik kongresszusának anyagával jártunk így. Ezt a kongresszust május végén tartották Moszkvában, épp huszonöt esztendővel az első kongresszus után, s ez a mostani is az időszerűségért és a pozitív hőért folytatott harc jegyében folyt le, tehát, mint gondoltuk, a kongresszus felett ezúttal is az árny lebegett, ami a szovjet irodalomra olyan perdöntően rányomta a bélyegét már azoktól a napoktól kezdve, amikor Maxim Gorkij kifejtette saját írói alkátának bizonyára megfelelő irodalmi krédóját — melyben egyebek mellett szó volt a pozitív hőökről és az időszerűségről is —, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy homályosan körvonalozott nézeteivel új irodalmi irányzatot teremtsen, s nem kis bátorsággal és önhitességgel ezt az irányzatot szocialista realizmusnak nevezte. A sztalini kornak nagyon kopóra jött egy olyan művészeti hitvallás, melynek hézagai s belső ellentmondásai, nemkevesébe

kiforgatása, félremagyarázása és „kifejlesztése” nagyszerűen lehetővé tette a valóságos élet tükrözésének elkendőzését a művészetben, Pegazus befogását vül álló dogmaival kiteljesedett, s a elmélet, mely Zsdánov esztétikán kívül álló dogmaival kitejlesedett, s a sztalini módszer uravnilovkájával minden író számára kötelezővé tétetett, jó kaptafául szolgált művek ezreihez.

Hat napig tartott ez a kongresszus, több száz író részvételével. Hosszú-hosszú órákon át — legálábbis a kongresszus anyagából úgy látszik — a vita csak nagy ritkán zökkent a megszokott mederből, abból a mederből, amit már az első napon is ismert, előre megfogalmazott, s az utolsó napon felolvasóti határozatok szabnak meg. S a határozatok, valóban, ezúttal sem hoztak semmi váratlant, semmi újat.

Egy író sajnálatát fejezte ki, hogy a szovjet írószövetség első titkárja, Alexej Szurkov beszámoló helyett nem ír inkább több verset, főlrőva neki, hogy „A szovjet irodalom feladatai a kommunizmus építésében” című beszámolója végtelenül unalmas. Ennek a beszámolóknak kellett megszabnia az „irányvonalat” az irodalomban a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXI.

kongresszusa után, amelyen — köztudomású — „elhatározták”, hogy áttérnek a kommunista társadalmi rendszer „építésére” a Szovjetunióban. Hogy Szurkov szóbanforgó referátuma unalmas-e vagy sem, az igazán ízlés és felfogás dolga, annyi azonban bizonyos, hogy semmi újat nem tartalmaz. Amit Szurkov mondott, elhangzott már más hasonló kongresszusokon és összejöveteleken is, de közismert volt azokban a napokban is, évek hosszú során, amikor ehhez hasonló kongresszusokat — az írókét — a Szovjetunióban egyáltalán nem szerveztek.

Nem szándékunk a beszámolót és a vitát részletesen ismertetni, inkább csak egy-egy érdekesebb, jellemzőbb megállapítást ragadunk ki. Alexej Szurkov például ezt állítja: „E kongresszust megelőzően az írók összejövetelein, a köztársasági kongresszusokon ez a szó szabta meg az írók tevékenységének irányvonalát: időszerezés. A kommunizmus építésének témái felé való fordulással az írók legnagyobb tartozásukat róják le — a nép hatalmas alkotásainak krónikásaivá kell válniuk, a kommunizmus eszméinek aktív propágandói”. Szurkov szerint ez a legfőbb feladatuk, s éppen az ő feladatuk ez. Ezzel kapcsolatban Szurkov beszélt „az időköz elméletéről”, természetesen, idézőjelben, s mint várható volt, erőlyesen elítélte.

„Nekünk igen sok igaz és tehetségesen megírt könyvünk van a nép életéről”, hangoztatta Szurkov. „De amint az első években is, továbbra is időszerezés annak a nagy írónak tíz évvel ezelőtt elhangzott szavai, melyek szerint irodalmunknak nagy hiányossága, hogy nem tud szórnyrakapni. Valóban, mintha székelyellenék költőivé tenni napjaink embereit, mintha székelyellenék erőteljesen és kifejezően felmutatni a bennük születő új, kommunista tulajdonságokat.”

„Lehetetlen megbékülnünk azzal — mondotta továbbá Szurkov —, hogy azokat a témákat, melyek minedennapjainkhoz fűződnek, sekélyesen alapozzuk meg, szükre szabott megoldást adjunk, s mindent a famózus „háromszög”-re vezessünk le, amikor is a szerelmi konfliktusokban elvész az igazság, az emberek társadalmi élete”.

A szovjet írószövetség első titkára szerint „az író a szovjet emberek egymásközi viszonyában, a közösséghez és a munkához való viszonyulásában találhatja meg legjellemzőbben azt, ami

a szovjet embereket a kizsákmányoló kapitalista társadalmi berendezésű országokban élő emberek fölé emeli”. Ezzel aztán Szurkov félreérthetetlenül kifejezte azt is, hogy a szovjet ember eleve felsőbbrendű, mint a kapitalista országokban élő emberek, s ezzel világosan megadta az útbaigazítást az íróknak, arról sem feledkezve meg, hogy egy felkiáltó mondatban tömören elárulja, hogyan kell most már a világ felsőbbrendű embereiről felsőbbrendű műveket is írni: „Elsőnek lenni a világon nemcsak a tartalom gazdagságában, hanem művészi mesterségben is!”

A vitában részvevő írók mondókáját olvasva az ember gyakran nem tudja, vajon még mindig az előző szónok szavait olvassa-e vagy pedig már egy újabbét, úgyhogy az a néhány felszólalás, amely elüt az általános hangnemtől, igazi felfrissülés. Szemjon Kirszanov például elmondta, hogy a művészi mesterség javításában két körülmény vet gáncot a szovjet íróknak: az egyik az, hogy agyabafőbe dicsérik a rossz és általános műveket, a tipizált regényeket, novellákat és verseket, a másik gátló körülmény pedig azoknak az íróknak a mellőzése és megtagadása, „akik a szürke színben kívüli használni kívánják a spektrum többi színeit is. Ezeket az írókat hol a naturalisták, hol a formalisták közé sorolják. Erre minékünk sok-sok változtatott terminusunk van” — mondotta. Így juto't el Szemjon Kirszanov a szovjet irodalmi kritika egyik lényeges problémájához, s kifejezte azt a kívánságát, hogy az íróknak lehessenek „különböző kézírataik”.

A témabavágó fejtegetések közül a legszámottevőbb mégis Konsztantin Pausztovszki író cikke, mely a Lityeraturnejaja gazetéban látott napvilágot, a kongresszuson elhangzott vitához adalékul. A kongresszusi vitáról s a szovjet irodalomról ír, tehát ugyanazokkal a kérdésekkel foglalkozik, melyekkel a kongresszus is, de egészen más eredményre jut.

„Nem szokás nálunk”, írja Pausztovszki, „a hibákról és a fogyatékoságokról írni — bármilyen károsak legyenek is azok társadalmunkra —, hogy ugyanakkor el ne rebegjünk egy-egy bocsánatkérő bókot, fölserolva hatalmas eredményeinket. Es olyan állhatatos kitartással rebegjük ezeket a bókokat, mintha minden egyes szovjet polgárnak bizonygatnunk kellene, mintha meg kellene győznünk őket társadalmunk előnyeiről a kapitalista társadalommal

szemben (mégpedig negyvenkét évvel társadalmi rendszerünk megalapulása után), mintha csak mi magunk is kételkednénk ebben, és valami csodának látnánk. Szükségtelen és nyomasztó tradíció ez. A másik káros tradíció az, hogy senki sem akar írni a szenvedésről, sőt a szomorúságnak még a sejtetésétől is félnek, mintha életünk csak annyiból állna, hogy tejben-vajban fürdünk, s közben „harcias” férfiak és nők, biztató, bátorító mosollyal vesznek körül bennünket.”

Majd ezt írja: „Számítatlan művészi alkotásban, de még fényképeken is (különösen a közismert mézes-mázás, családi idillt ábrázoló fényképeken, a vékony képesújságok szembetűnő oldalain), csupa nyílegyenesen odaállított primitív embert látunk. Ezek az emberek az írók alkotói kegyelméből megvannak fosztva attól, hogy önállóan gondolkozzanak... Ezek az emberek sohasem ingadoznak és sohasem tévednek... Bizonyos írók elképzelése szerint ilyenek a mi emberünk ideáljai”.

Pausztovszki végül erre a következményre jut: „Talán azért lármázunk annyit az igazságról az irodalomban, mert éppen az hiányzik nekünk... Én mélyen meg vagyok győződve róla, hogy a korszerűt és időszerűt az irodalomban és a művészetben általában mindannak az összessége adja, amit a kommunista társadalom emberére szabunk; mindaz, ami formálódását és növekedését szolgálja. Ez kristálytisztá meghatározás. Ezzel a mindent felölelő meghatározással szemben áll az a felfogás, mely szerint korszerűnek csak azt mondhatjuk, amit a mai naphoz s e nap feladataihoz köthetünk, tehát csakis az, ami szó szerint véve időszerű”.

Az épp lezajlott kongresszusról s a szovjet irodalomról elhangzott vitákról szólva Pausztovszki megállapítja: „Fel kell már végre hagynunk azzal, hogy ellenségünknek nevezzük barátainkat csak azért, mert elmondják a kellemetlen igazságot, mert nem képmutatószkodnak, s azért, mert — népünkhöz és hazájukhoz végtelenül hívek lévén — nem tulajdonítják maguknak a monopóliumot a hűségre, s nem kívánnak ezért semmiféle jutalmat sem”.

Jegyzetünk nem lenne teljes, ha nem említenénk meg, hogy a szovjet írószövetség kongresszusán beszélt Nikita Hruscsov is, elmondta esztétikai nézeteit a mai szovjet irodalomról és az írókról, s felvázolta azokat a feladatokot is, melyek előttük állnak. Terjedelmes beszédében egy sereg fentiekhez fűződő problémával foglalkozott, s egyebek között kifejezte ezt a nézetét is: „Én egyáltalán nem gondolok arra, hogy védjem azokat az embereket, akik alkotásaikban olyan színben tüntetik fel a jelenségeket, hogy azok elszakadnak a valóságtól. Nézzétek csak például azokat a könyveket, melyekben az életet olyan simán mutatták be, hogy az nem felelt meg a valóságnak. Az ilyen alkotások aligha lehetnek hasznosak. De én mégis a valami miatt 'lakkozóknak' neveztem az írók mellé akarok állni, mert azok alkotásaik alapjául pozitív hősöket választanak... A példa ereje, nagy dolog, elvtársak...” — mondotta Nikita Hruscsov. „Ezért én azon írók mellett foglalom állást, akik az új élet erejét mutatják be, az új győzelmét a régi felett”.

Valóban, semmi új, semmi váratlan ezen a kongresszuson nem történt.

Játék az álom és a valóság mezsgyéjén

Vukovics Géza

HERCEG JÁNOS: ÉG ÉS FÖLD, FÖRUM-KIADÁS, NOVISZÁD, 1959.

Teli tüdőből fújunk bele papírtrombitánkba és csapunk egy kis zajt magunk körül. Kékfedelű, bohócrajzos könyv érkezett „falunkba”, méghozzá a szépróza rangidős műfajából. Regény — honi magyar író tollából. Már ezért sem lehetünk közömbösek. Nem úgy, mint a párizsiak, akik szemtanúi annak, hogy naponta átlag tíz új regényt dobnak a könyvpiacra, s legalább tízszer annyit visszautasítanak. Nem úgy, mint az átlag-amerikaiak, akik a másfélkilós újságzörnyek betűgarmadájától annyira fásultak lettek az frott szó iránt, hogy a remekműveket kétszer-háromszor átpaszírozzák számukra, s mint a gyümölcslét, koncentrátumként adagolják; így zsugorodik, mondjuk, a *Háború és béke* egy velős mondatá: Napóleon seregével az oroszokra tört, ám Kutuzov birkatürellemmel kivárta, míg a franciáknak mindenük elfogyott, és aztán az éhinség és a tél megette a magátét...

Nem hűt le bennünket Shaw élcelődése sem: Ne örülj a könyvnek, mert ha tetszik — falhoz állít, ha nem tetszik — segíteni akar rajtad. Sartre borúlátása sem hangol le: Minden könyv későn kerül az olvasóhoz, akkor amikor már a valóság szétozlatla az író papírra vetett álmait. Inkább hitelt adunk Arthur Millernek: A jó könyvben az író őszintén vall az életről, hogy érthetőbbé tegye maga és mások számára...

S mivel az *Ég és föld* szerzőjének eddigi írói magatartása és megnyilatkozása alapján nyugodtan előlegezhetjük neki az őszinteséget, a fair play, azaz becsületes játék arra kötelez, hogy a részünkről is meglegyen a jószándék, és Plechanov szavaival élve, nyíltan felfedjük aloposságra kötelező módszerünket, melynek első szubjektív színezetű része a műalkotás sajátosságának szemlélése; második, tárgyilagos tájékozási része pedig esztétikai értékeinek taglalása. Nyilvánvaló, hogy a művészi alkotás sajátosságainak kutatásakor nem lehetünk hidegvérűen közömbösek. Arra kényszerülünk, hogy az al-

kotó élményvilágába hatoljunk, társadalmi tudatát, életszemléletét vigyük terfítékre. S ebben számottevő szerepet játszik a vizsgálódás szubjektív része, illetve, főleg azok a szempontok érvényesülnek, amelyek megkövetelik a nyílt állásfoglalást a mű iránt. Az esztétikai, elvek tekintetében „józanabak” lehetünk, előtérbe juthat az elemzői tárgyilagosság. Az első (szubjektív) elemzési rész feltételezi a „belemagyarázást”, a bővítést. Azaz, ha helyesen fogjuk meg a dolgot, sikerül kihámozni a mélyebb értelmet, az annál többet, mint amennyit a művész mondani szándékozott. A másik (objektív) elemzési rész pedig magával hozza az elvonást, szűkítést, azaz a szépnak, az esztétikai mércével művészibbnek talált elemek kiemelését, a kevésbé művésziek rováására. Az elemzésben ez a két szempont nyilván nem elkülönülten, hanem együvé tartozóan, egymást kiegészítve szerez magának érvényt.

Ez a nyilvános nekikészülődés némi viszonzás az alkotással járó izgalmakért, hiányos felmérése annak, hogy mennyi munkába, szenvedésbe és lelki gyötrelembe kerül, amíg egyetlen fejezetet kidolgoz a művész.

Amikor aztán sor kerül a módszer alkalmazására, akkor derül ki, hogy a méltató szempontjai szerteágaznak (ennek így kell lennie, ha teljességre törekszik és az író műbe plántált érzésvilágának hullámgörbéjét legalább nagy vonalakban rögzíteni akarja); s száz útor indul el (így kell tennie, mert az igazi regényíró alakjait sokfelé menezeti, mindamerre saját élete is fejlődhetett volna); s számtalan kérdésbe ütközik. Az adott esetben is rengeteg fő- és mellékkérdés útvesztője vezet a könyvhöz, melynek fő alakja egy álmodozó bohóc, ki elvágyik a cirkuszból, hol nemesebb művészi törekvései nem teljesülhetnek, s az élet álomkergető valóságától elriaszítva visszamenekül az olyan-amilyen cirkuszba, amelyen a elégedetlen is vele, mégis bizonyos értelmet ad egzisztenciájának. S máris sorakoznak a kákán csomót kereső kételkedő kortárs szubjektív vallató kérdései: kulcsregény vagy jellemrajz? Szatíra vagy romantikus lírai vallomás? Hihetően tükrözi-e az életet? Kispolgári menekülés vagy értelemkereső elmélkedés? Nem hullik-e egymástól különböző életképekké? Egységes-e kompozíciója és meseszövése? Egyáltalán megfelel-e a regényírás követelményeinek? Milyen mértékben szabad az író ke-

resni könyvében? Mi benne a lényeg és mi a sallang? Van-e mélyebb értelme a jelképeknek? Mond-e valami lényegeset mai életünkről? Stb, stb.

Minderre választ kapunk, ha legalább olyan türelmesen, mint ahogy az író vezette hősét, mi is követjük a két-százvalahány oldalon kanyargó útján.

Az író nem késlekedik hősenek bemutatásával. Már a cirkusz csinnadrattás bevonulásakor exponálja Gerardot, tiszteljük ezúttal becsületen nevének a bohóchóstit. Azonnal feltárja Gerard három belső jellem-jegyét, három sajátos tulajdonságát, melyek a külsőhöz, a valóságához sűrűlődv, akár a véső élébe ütődő s formát öltő kötőmb, alakká csiszolódnak, megadják jellemét. E három egyedi sajátosság: a többit akarástól szított, de tettig soha el nem jutó *hol igényesség*, *hol elégedetlenség*; a teljesebb jövő ígérő *multidézés*, s az álom és a valóság mezsgyéjén reményvesztetten botorkáló ember menedékkeresése, az eget földre hozó és a földet égbe emelő *látzat-játékban*.

De lássuk csak a három jellemtulajdonságot, ahogy ezt az író megfogalmazta: „Nem szerette az olcsó reklámot, az otromba vicceket, az izléstelen lármát az utcán, aminek valóban nem volt más értelme, csak az, hogy felhívja magukra a figyelmet. Mindig úgy érezte ilyenkor, mintha önmagának hazudna, mintha az egész csakugyan nem volna egyéb közönséges csalánsál, olcsó komédiánál, amihez lárma kell, csinnadratta, ostoba és megalázó bahóckodás, ahogyan a nép, a közönség, a beavatatlan látja a művészetet, s csak ilyennek hajlandó elfogadni a cirkuszt... Mert volt úgy, hogy merőben értelmetlennek és céltalannak találta mindazt, amit csinál s úgy érezte, hogy az elmúlt húsz év minden álmatlan éjszakája és minden éber álma, ami művészetét időnként tündöklő fénybe, majd a szenvedés komor színeibe vonta, hazugság és önámítás volt csupán...” S tovább: „Gerard azonban most nem gondol ilyesmire. Hatalmas hullámokban zengett a tavaszi délután csendje, a fákról és a fűszálakról nehéz szagok szálltak, s neki furcsa, régi emlékek motoztak a szívében, mint amikor valaki hosszú idő után végre hazatér... Mert Gerardnak volt egy veleszületett hajlama, visszaidézni a múltat. Nemcsak a maga megélt idejét és emlékeit, de másokét is, akik vele emberi vagy érzelmi közelségbe kerültek. A szemét

sem kellett lehunynia, mint más embernek, hogy a képzelet szárnyán ringatóddzék..." S végül: „Gerard egyre érdekesebbnek találja a játékot... Az asszonyka dőcögve, fuldokolva nevelt, mert sok bolond embert látott már, de ilyet még nem. S ahogyan ez ágált előtte és esküdözött égnék emelt kézzel, kifordult szemmel, kicsit rekedten és lobogó pár szál hajával, azon már nem is lehetett eléggé nevetni... Micsoda? — kiáltotta a bohóc. — Hát maga azt hiszi, hogy a játék az semmi? Maga mindig biztos benne, hogy mikor mond igazat és mikor hazudik? Maga határozottan tudja, hogy melyik a fekete és melyik a fehér?”

S így ellátva hősét, az egyenként bemutatott három egyedi tulajdonsággal az író az élet forgatagába taszítja, hogy a környezetével való kölcsönhatásaiban váljon érdekessé, tipussá. Persze, szakavatott alkotóként mondanivalójának tárgyát és hősét nem azért köti a valósághoz, mert anyagi médiumra van szüksége. Mélyebb vonatkozásban van a valóságra utalva, onnan kell a mese-szöveg témáját meríteni, róla kell beszélni, azt kell magyarázni. S a valóságról (Gerardról és lelkivilágáról, az életben felbukkanó emberekről, tárgyakról) beszélve és azt magyarázva, valósággá avatja (a művészi, mondjuk, az irodalmi élet cirkusszá szimbolizálódik, a környezet, a közönség pedig faluvá zsugorodik), megteremti hősének új világát, a művészi alkotás létrehozta valóságot, és ez a valóságadta új valóság (a cirkusz és a falu) magyarázza azt a valóságot (művészet és közönség), amelyből létrejött.

Az író hőseit és tulajdonságaikat, illetve, a valóság elemeit állandóan új helyzetbe hozza. Kísérletezik velük, hogy új valóság látszatát keltse a művészi-cirkuszi és a vidéki-falusi helyzetképekben. S a valóságba áttranszponált cirkusz-valóság kevésbé valószínű, mint a falu-valóság. A cirkusz-valóság helyzetképe kevésbé érezteti a jellemformáló kölcsönhatást. Ez az elégedetlenség, többet-akarás jegyében visszatükrözött valóság lényegileg változatlan, nem emelkedik teljesen új törvényű, új vonatkozású művészi valósággá, s eredetisége csak abban a mélységben nyilatkozik meg, amilyen mértékben sikerült behatolni az életből kölcsönvett valóságba. Tudniillik itt a szerző eljutott a hegeli „rossz képig”, amikor is

túlságosan önmagát mutatja, nem általánosít, nem transzponál, hanem kész helyzetképet vesz át az életből, s ezért a részért vállalja a „kulcsregény” látszatát. Ezen a helyen, a cirkuszi valóságban, amely nem visszatükröződése, hanem leginkább csak pusztá mása az életnek. Az elégedetlenség jegyében felbukkanó típusok ugyanis nem azért veszik fel a jellegzetesség látszatát, mert a kölcsönhatás avatta őket ilyenekké, hanem mert a beavatott olvasó ilyennek tudja őket az életből. Így aztán a járatlanok előtt ezek a típusok kissé elszürkülnek, nem olyan jellegzetesek, mint azok előtt, akik sajtát ismereteikkel színezik ki őket. Fizionómiájukat nem a valóság alapján formálta az író, hanem kölcsönvette a valóságból. Így válik ebben a részben a művészi-síkú elégedetlenség valóság-síkú elégedetlenséggé, nincs dimenzió-változás. Gerard mögül szembetűnően előlép életrekel-tője. Ezért itt az író önmagáért, saját valóságképzetéért magyarázkodik, s nem a külön valóságba helyezett alakjai társalognak, nem a viszonyokban van a hangsúly. hanem magukon a dolgokon. Ennek többszöri ismétlése csak megerősíti ezt a feltevést: „Gerard hozzászokott már, hogy időnként összehívták vele ezt a pár embert, s akkor a direktor unalmas előadásokat tartott a művészi igényességről, am'hez neki semmi köze sem volt. S mivel képtelen volt felmérni a produkciókkal járó izgalmakat és fogalma sem volt, mennyi munkába, szenvedésbe és lelki evőtrelembe kerül, amíg egyetlen mozdulatot kidolgoznak az artisták, csak felelőtlenül járt a szája.” Majd kissé tovább: „Gerard már oda se hallgatott a fenekező szónoklatokra, az öntelt fecsegésre a művészetéről, amellyel ennek a kis vidéki cirkusznak ambiciózus tagjai igyekeztek ünnepelni önmagukat és gáncsot vetni egymásnak. Tulajdonképpen ellene irányult minden, s ezen egy csöppet se csodálkozott. Minden ember életében elérkezik egyszer egy időszak, amikor szeretnék kitűrni a műhelyből, a családból, baráti köréből, a cirkuszból.” S másutt: „Felágaskodott az alacsony termetű illuzionista, ökölbe szorított két kézzel a magasba lökte, s úgy mutatta Gerardnak a bátorság korszerű pózát, de ő most már csak mosolyogni tudott rajta, mert a frázisok mindig magához térítették önfeléd tőprenségéből.”

Ilyen fiktív igényesség, hogy ne mondjuk elégedetlenség, hozza magával a kevésbé indokolt váratlan fordulatot: Gerard elzarándokolását az életbe. Az író nagyvonalúságának és hozzáértésének tudható be, hogy a parlagi volóságba zökkent történet elfogadhatóan átlendül a művészi valóságba, a regény legkifejezőbb fejezetébe, amikor Gerard „álom” és „játék” jellemtulajdonságai kibontakozásának jegyében olyan keményen súrlódik a visszatükrözött élethez, hogy teljesen kibontakozik énje, belső világa, szemlélete. Itt Gerard töprengésein keresztül szereznek maguknak érvényt az író életértelmetlenné feszegető tépelődései; nem a szemetszűrő írói beavatkozás révén, hanem azáltal, ahogyan Gerard a külső hatásokra reagál. Itt kap teljes értelmet az emlékidéző szabad képzettársítás, mégpedig nem mint pusztá írói technika, hanem mint kifejező, belső vetületű formája a környezetéhez illeszkedni akaró ember cselekvésének.

Az álmok, az elképzelt lehetőségek szubjektíve, illetve elvontan nézve mindig gazdagabbak a valóságnál. Ezer és ezer lehetőség kínálkozik az ember számára, de ennek csak egy kis hányada valósul meg. Ám az élet váratlanul sok elképzelt, álmodt valósággá formálhat, azaz megeshet, hogy a hős választás elé kerül és ilyenkor egyénisége igazi mivoltában mutatkozik meg. A konkrét lehetőségek jelentkezése ugyanis leplezi az absztraktozt. Az álmodozó Gerard is játszik a lehetőségekkel, amikor visszatér rég elhagyott szülőföldjére, amikor a kocsmá melege és a kocsmárosné asszonyi marasztalása ábrándozásra készíti. S íme, a váratlan fordulat (fiktív, áthidaló jellegéről már szóltunk), a megnyugvásról szőtt álmok előtt kitérülnek a megvalósulás lehetőségének kapui. Ezt a megvalósulást remek előkészítés vezet be, a cirkuszi jelen sivárrá válik: „Az emlékezés az utóbbi években lágyította meg Gerard szívét. Főleg a kétség pillanataiban, amikor úgy érezte, hogy megöregedett, és nem bírja már sokáig a munkát. Volt úgy, hogy egészen váratlanul és csakugyan a leghetetlenebb helyzetben fogta el a kishitűség nyomorult érzése... Oly értelmetlennek érezte az egésztest s magát oly száználmas figurának tartotta, hogy sírni szeretett volna... Sokszor arra gondolt, hogy talán mégsem a magánossága, az árvasága, a

társtalansága az oka, hogy ilyen üres körülötte a világ, és ő ennyire feleslegesnek érzi magát benne.”

Nyilvánvalóan tér nyílik a régi vágyak megvalósulásának, kilátásba helyeződik annak a múltnak állandóan felderengő ígéretnek beteljesülése, amely valami többel, valami kézzelfoghatóval az elérésével kecsegtette a vágyait kergető s minduntalan helyét, létének értelmét kereső embert. Gerard mondja: „Ki kellett volna tartanom a gyalupad mellett. Akkor legalább maradt volna valami utánam. Egy szép szekrény, amelyben levendulával telezsúrt fehérneműt őriznek, egy bölcső, melyben legalább három nemzedéket ringatnak emberré... A kézzelfogható munkát sajnálom, az anyagot, amelyet én formáltam, alakítottam, hogy a semmiből valami legyen.”

De úgy érzi, hogy az élet hétköznapi normáihoz való igazodás, az álomteljesítő szerepvállás csak megalkuvás, vagy a legjobb esetben megegyezés a komoly, vészes időben fennmaradásért küzdő társadalommal, amely bizonyos szereplést vár el tőle. A társadalom megköveteli, hogy az egyén a rábizott szerepet minél tökéletesebben játssza. Ám még ha legjobban alakít is, fennáll a veszély, hogy nem értik meg, félreanyagazzák. Ezért ölt álarcot. Az álarcöltés velejárója a játék. Készakarva, másnak mutatja magát, hogy elrejtse igazi természetét. Embertársainak kezében csak a játékmáskot hagyja, ami nem ő. Ám a játék által találja meg saját magát, a játék arra volt jó, hogy mások szemtükreben meglássa igazi énjét, mások gondolataiban felfedje saját tépelődéseit. És ez az igazi énje: magárataltság, a magánosság, melynek hű kísérője a régi emlékek közül is állandóan egyet előtérbe helyező, egy lányképet felidéző álmodozás: „Én is olyan magános vagyok, mint a fák. S hiába vannak a végtelen erdők, a fa mégis magában növekedik és egyedül pusztul el... Csak egy sóhaj szállt el szájáról, de éppen elég ahhoz, hogy gondolatban ismét messze járjon, a kántáló koldusok között siető kislánynál, az apácák közelében, ott az erdőszélen, annál a feketehajfonatos kislánynál...”

S a magányérzet abból a tudatból születik, hogy feladatvállalását az életben, gyökéresztő kísérletét minduntalan megakasztja az, hogy a sivár való-

ságban valami többet keres, az életet és megnyilvánulásait állhatatosan meg akarja szépíteni képzelete által: „Ő egy emberöltőn át arra figyelt, milyen nő-tákat dalol a tüzes vas fájdalmában a kovács üllőjén, és azt is látta, hogy a felhők elátkozott leányok, akik virágot szednek az égen; ha kisüt a nap, vagy kiterítik rengeteg szoknyájukat a világ fölé, ha elered az eső, s mindez művészetének erejét szolgálta. Ezzel győzte le a valóság unalmát és a leselkedő iszonyt az emberben, hogy egyszer mindez véget ér.”

S nyilvánvalóan sor kerül a keserű csalódásra, a rádöbbenésre, hogy ez a kor nem a romantikus ábrándozásé, hisz az ábrándozás ellen van a pap és a felügyelő, a két szembenálló világ képviselője egyaránt. A művész nem engedheti meg magának azt a fényűzést, hogy szépítő idealizáló metaforákban találja az igazságot. Már a minimális konkrét igazság is túlhaladja a legdúsabb képzeletet. Túl sokat tudunk saját magunkról, semhogy hinni tudnánk a csalóka ábrándokban. Ezért aztán így fakadt ki erről a túl reális, túl röghöz kötött valóságról: „Én a magam részéről mindent elkövettem, hozzáadtam álmaimat és ezzel elébe vág-tam a fejlődésnek. Azt hiszem, itt volt a hiba. Az emberek nem tudtak követni, a reális erők lehúzták őket... Egyszerűen képtelenek voltak bejárni a távolságot ég és föld között.”

Felismerése ez annak, hogy napjainkban félelmetes, hatalmas erők alakítják, formálják, gyalulják az életet, a lírai hangulatú képzelődés kiszakadt a tudatból, szinte nevetséges, mondjuk, az othelloi téma vagy Romeo és Julia enyelgése, amikor a valóság létfenyegetően, ezerszeres súllyal nehezedik az emberre, s ilyenkor az ég nagyon messze kerül a földtől. Gerard, s vele együtt az író is, rádöbben, hogy most már nem az ember egyedi létének ilyen vagy olyan formájáról, örömről, szenvedéséről, életéről, haláláról, vagy hasonlókra van szó, hanem magáról a pusztá létről, az egész emberiség fennmaradásáról, mert az élet fenyegető erői kérdésessé tették magát az emberi egzisztenciát. Az forog kockán, hogy egyáltalán megmarad-e az ember fogalma, ezért a tárgyak ijesztő konkrétumukban, zaklató anyagiasságukban jelennek meg. Ezt az író is látja és felfogja, ám ábrándozlató rádöbbenését nem Gerard szájába adja, mert nehéz annak megszabadulnia a múlt álmaitól,

aki kemény küzdelmek árán és szép ígéretek ígézetében a múltból nőtt a mába, mással mondatja el a Gerard-hoz intézett félremagyarázhatatlan ténymegállapítást: „Mégsem a valóságban van a hiba, hanem benned. Viszonyodban a valósághoz. Mert úgy közeledsz a dolgokhoz, hogy nem azt mondd: ez egy vasdarab, hanem azt átkot látod benne, amit a kovácsoknak és lakatosoknak kell felszabadítani, miközben harsány dalaidból tűzleányok kelnek életre légius táncot lejtve”.

Itt találunk magyarázatot az elégedetlenkedő, álomidéző, játékvállaló Gerard magánykeresésére. Ám ez nem sartré-i vagy beckett-i örökérvényű magány, hanem egy meghatározott személy átmeneti helyzete, jellemének, gondolkodásmódjának, társadalmi állásfoglalásának, romantikus énjének következményeként. Ez külön társadalmi egyedi sors, nem egzisztencialista, dekadens, hogy ne mondjuk maradi, elvonatkoztatott condition humaine.

Magány, amely a múltban gyökerezik, tépelődés, amely nem öncélú megoldást keres, hanem olyan társadalomnak a szükségét érzi, amelyben meg tud nyugodni az az ember, akit emlékei ugyan a múltba szólítanak, ám élete a jelenhez köti, vágyai pedig a jövőbe révednek.

Miben kell hinni, hogy tovább élhessünk? Ez lehetne talán a mottója annak a szimbolikus, mély értelmet kereső, de csak homályos magyarázatot adó jelenetnek, amikor Gerardot visszaküldik a cirkuszba, ahonnan szintén fiktív fordulattal próbatételre indult a mindennapi életbe. Ehhez fűződik még egy észrevétel: az átállítás a cirkusból az életbe, az életből vissza a cirkuszba azért bizonytalan, hogy ne mondjuk hiányosan valószínűtlen, mert lényegében nem egyik „világból” a „másikba” történik a transzponálás, miként azt a játékos ábrándozó, elégedetlen Gerard véli, hanem ugyanaz a világ volt a fiktív átlényegítés színhelye, hisz a cirkuszt és a terepet egy világ foglalja magában és Gerard életéből is eltűnnek a képzelt korlátok, ha észreveszi, hogy a szükségtelenül kettéválasztott, s lényegében egyívű tartozó valóságban biztató távlat nyílik mindenki, még Gerard előtt is, azokkal a törvényekkel összhangban, melyek az álmodozókat és a józanokat, a magabiztosokat és a kételkedőket emberré emelték.

Már annak idején Hegel kijelentette, hogy „a művészet elhal”, mert elveszti

szépségtolmácsoló értelmét. Marx azt is leszögezi, hogy a modern (tökés) termelés ellensége a művészetnek és a költészetnek, a borúlátó Spengler pedig már az egész nyugati kultúra és civilizáció végpusztulásáról beszél. Ám mindebből csak azt fogadhatjuk el, hogy korunk, akárcsak a régebbi korok, a művészet „váltfajai” között válogatva többet elmarasztal. (Így, mondjuk, a festészet nem formai és tartalmi fejlesztésének útján halad, hanem saját kifejezési lényegétől, a vizuális ábrándozástól elválva raison d'être-jét, fennmaradásának lehetőségét keresi s elanyagiatlanosodik, szemben a szintén életjogát igazolni akaró zenével, mely saját értelmét keresve anyagivá válik, értelmetlenül konkrét akar lenni.) Korunkban a zaklatott emberi problémák tolmácsolásában nagy előnye van az írott szónak. Ám itt is a líra, a költészet háttérbe szorul a próza mögött. Korunk a prózáé, jobbanmondva a regényé. Az új követelmények és viszonyok közepette a lenni vagy nem lenni örök hamleti kérdés nem egyedi, hanem az egész emberiségre kiterjedő kétely, és ezt a legkifejezőbben a legátfogóbban a szó szoros értelmében „elprózaisodó”, széttagolódó, részekre hulló próza képviseli. A siető, mindig fontosabb dolgokat találó, az olvasást gyakran félbeszakító ember figyelmét inkább lekötözi az a próza, amely szinte önálló részekre oszlik, önmagától átmegy novellákba. Ezeket a részeket csak a formális szerkesztés köti egybe. Ugyanakkor elűnik a művész közvetlensége az élmény feldolgozásában, tolmácsolásában, értelmezésében, közvetítőként szerepet kapnak a reflexiók, fogalmak, gondolatok. Ennek a prózának nem az a célja és rendeltetése, hogy elvontan „szép” legyen, hanem hogy az érzőeknek felfedje és kifejtse a való igazságát. Az új regényben tehát a lírai, elbeszélő közvetlenség helyét a közbevetett gondolat foglalja el. Ilyen szemszögből nézve megállapítható, hogy az *Ég és föld* inkább a lírai, mint a gondolatai elem felé hajlik, tehát kifejezőmódját tekintve, javarészt közvetlen viszonyt teremt a valósággal, közösséget vállal vele, ellentétben a legújabb törekvésekkel, amelyeknek célja a tárgyak, a dolgok iránti közvetett viszony, az elidegenítés.

Ez a gyakran költői magaslatoakra emelkedő líra az *Ég és földben* bizonyos mértékben új minőséget nyer azért, hogy lüktető stílusban ágyazva nem

puszta tetszésre tart igényt, hanem a valóság elemeit tartalmazva, tömör leírást is ad. Ennek szemléltetésére elegendő, ha csak taláalomra kiragadunk egy-két mondatot, mondjuk a regény legelejéről: „A cirkusz délután érkezett a faluba. De mivel tavasz volt, s a hosszú esős idő után végre kisütött a napsugár, úgyhogy a házak opálos fényben álltak a talajról felszálló pára vattás felhőiben, s a parasztok kint voltak a földeken, alig néhány öregasszony lézengett az utcán...” Vagy kissé tovább: „Arcát szomorú grimaszba torzítva, halkan fújni kezdte a hangokat, a vidéki cigány hegedűjét utánözva, amint cincogva hívja a függönyhöz a lányt, hogy meggyújtsa már a gyertyát, amíg a gavallér repedt hangján búsan belesírja panaszát a cikcakkos tremolóba, aztán a szerelmes diák gitárját követte a kései trubadúrok stílusában, hol öblösen, hol édeskésen, ellágyulva és látni lehetett a holdat a feje fölött és érezni lehetett, hogy ez a férfi még valóban tud szeretni...”

A szabadon hömpölygő, magával ragadó tényállásrögzítő, leírásra tömörülő lírikus próza hatni tud a még teljesen el nem satnyult lírai szépségérzetre, mégpedig oly hatásosan, hogy az olvasó csak filológiai éberséggel felfegyverezve veheti észre az itt-ott elszórt szépséghibákat, mondjuk azt, hogy „kisütött a napsugár”, a „nap” helyett. Ha a lírai hangolású próza a régikelléktár közvetlenségére alapozott érényeit csillogtatja is, a szerkesztet korszerűen laza, talán azért, hogy az író epizódról epizódra újra és újra beleélte magát főhősének szerepébe, minden új „játékát” külön dolgozza fel, ahogy az alkalom hozta. Tehát a regény részekre tagolódik, azaz a korszerű regény külső formai jegyeit veszi fel, novellákra bomlik és ebből a szemszögből nézve ez nem hibája, hanem erénye: az írói ösztönt dicséri, mely formailag szinte adekvát megoldást talál a már jellemezett tépelődések rögzítésére.

Végül, ha nyíltan felvetődik a kérdés: milyen életjoga van a regénynek, legyen a válasz Croceé: Csak a jó alkotás bírja el a szerteszórt elemzés súlyát, csak az őszinte művészi teljesítmény mérhető fel a valóság iránti viszonyban...

S a regénynek erénye, hogy a játékon, álomidézésen, igényességgel elégedett elégedetlenségen túl őszintén felveti a nemcsak az írókat szorongató, ha-

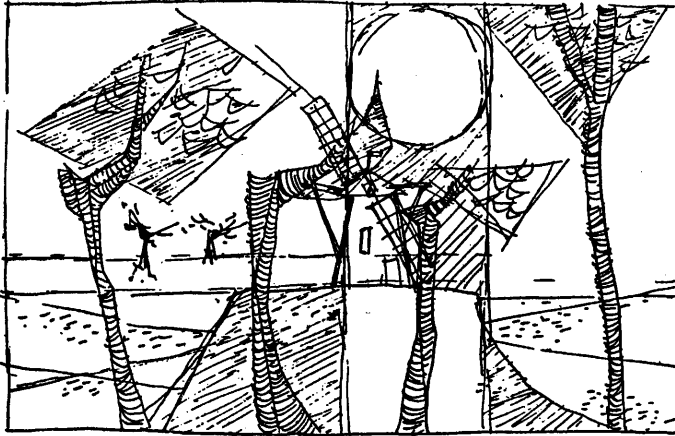
nem a ma emberét általában is érintő kérdéseket: Hogyan álmódhat ma az ember? Mennyi joga van elmerengeni a múlton? Hogyan találja meg a helyét, hogy ne kelljen tettető játékot produkálnia az ég és föld mezsgyéjén?

A könyv értékét dicséri, hogy ennyi gondolatot kiváltott, túlnőtt keretein, és élvezésen kívül alkalmat adott sok miniket érintő kérdés tisztázására.

Tűnjék bár a legkönnyebb megoldásnak, tanácsoztó jelszónak vagy oktondiságnak, mégis úgy érezzük, hogy ide éppen megfelel egy idézet Progra-

munkból: „A tudomány és a művészet annál jobban megfelel a haladás tényleges érdekeinek, minél merészebben lát hozzá, mindegyik a maga módján és a maga eszközeivel, hogy fölfedje és megismerje az igazságot a természetről és a társadalomról, az emberről, mint társadalmi lényről, az ember viszonyáról a természet és az emberi társadalom bonyolult problémái iránt és egész szellemi alkatában magának az embernek problémái iránt...”

A válasz tehát értendő: mindenki a maga módján, csak őszintén.

Földben, sárban, napfényben

Tomán László

Emlékszünk még azokra az évekre, amikor egymás után jelentek meg a jugoszláviai magyar költők könyvei? Én akkor elkeseredetten láttam, hogy fiataljaink, diákjaink nem forgatják, nem hordják zsebükben, nem tartják ágyuk mellett költőink verseit. Részben azonban igazat adtam nekik, mert nem is volt értelme annyit forgatni ezeket a könyveket. Ha most visszatekintünk, mit is találunk bennük? Valami maradandót? Valamit, ami hatalmába kerít? Igazi költészetet? Egyetlen példát tudok csak: Debreczeni első könyve lelkesíteni is tudott bennünket.

Nagyon hiányzik irodalmunkból az az ember — fiatalnak és merésznek kell lennie, mentesnek minden irodalmi lekötelezettségtől, előítélettől —, aki felméri, újraértékeli a jugoszláviai magyar írók műveit, mondjuk, 1950-ig, s megmondja: 1959-ben vagy 1960-ban ennyit meg ennyit ér vagy nem ér az, amit ránk hagytak. Akkor kissé józanabban néznénk múltunkra, maimagunkra. De annak a fiatalembernek a lelkére kell kötnünk már most, hogy minden egyes szavát úgy mondja ki, úgy írja le, hogy helyt is állhasson érte, mert nagy időkről, nagy vállalkozásokról szól. Olyan

évekről, amikor talán senki sem láthatta önmagát elég tárgyilagosan, elég messziről — eléggé a jövőből. És gondolja meg azt is, hogy, szerencsére, semmit sem lehet megismételni.

Ha ez az újjáértékelés megtörténik, akkor fogjuk csak igazán látni, mennyit ért 1953-ban — irodalmunk új korszakának második évében — Fehér Ferenc *Jobbágyok unokái* és mint jelentett 1954-ben Zákány Antal *Fönt és alant* című kötete, milyen eredményeket és tapasztalatokat hozott 1956-ban Fehér *Alom a dűlőutak szélén* c. könyve. Lehet, hogy ennek a két embernek a költészetére csak a mi számunkra jelentős, lehet, hogy egy másik, magasabb szempontból se újat, se értékeset nem hozott. Esetleg erőtlenséget is megállapíthat róla valaki, de én meg vagyok győződve, hogy Zákány és Fehér (s velük Ács, Gál az utóbbi években és Pap) minálunk a legjobbat jelenti, ami lehetséges ma és itt; de az, aki értéktelenségüket kimutatná, mondjuk, európai arányokban, épp azt téveszteni szem elől, hol és honnan, mikor és miből indult el ez a költészet. Kevés hagyomány, még kevesebb előd; népek, nyelvek, ideológiák és irodalmak kereszteződésében, hatások el-

háríthatatlan tűzében; a múlt terhei, aktív irodalmi élet hiánya: mindez kétségtelenül befolyásolta a mi irodalmunkat, amely, ha mindezt tekintetbe vesszük, ezen a rónán eddig sohasem látott, emberileg és művészileg taposatlan utat jár. Mi tudjuk, hogy ez milyen csekélység, mennyire kezdetleges irodalmunk az európai nemzetek szellemi alkotásaihoz mérten. De arról sohasem mondtunk le, hogy felnőjünk, megerősödjünk. Most már van alapunk, melyet nem kell szégyellnünk, s vagy azok, akik már elindultak, vagy akiket mi indítunk el, valaki innen eljut azok közé, akiknek a nevét határokon túl is emlegetik.

Most, amikor Fehér Ferencnek és Zákány Antalnak új könyve jelent meg — ébredező könyvkiadásunk termékei ezek —, nem térhetünk ki az elől a kötelességünk elől, hogy elmondjuk, mit gondolunk róluk. Hogy az ő útjukat, költészetüket megérthessük, beszélnünk kell a múlttól, nem szabad elfelejtenünk azt, ami előbb volt. Fehérnek ez már harmadik, Zákánynak második kötete, a jugoszláviai magyar költészetnek nem tudom hányadik; nem tudom, mert jobb nem tudni. Ha a többiekét nem is, de Fehér és Zákány könyveit (és még egy-két költőt) számon kell tartanunk, figyelnünk, mert ideális költészet nincs ugyan, de a fényhez, a költészet pompás sugarainak gyűjtőpontjához mindig közelebb kerülhetünk. Épp velük.

Arról már Fehér második könyvével kapcsolatban írtam, hogy nálunk még nem alakult ki a költészet modern színvonalra, iskolája; talán azért van ez így, mert a művészi nézetek is különböznek egymástól, mert az életből levont költői konzekvenciák eltérők, és költőinket céljuk is elválasztja. Talán az irodalmi csoportosulások hiánya is egyike az okoknak. S most, amíg Fehér és Zákány új könyvével foglalkozom, ugyanezre a megállapításra jutok: ezt a két költőt nemcsak költészetük, stílusuk, ízlésük választja el, hanem egész világok, csillagok, ködök állnak közöttük. Nem tudom, ezt aligha lehet megítélni, talán nem is egészen egészséges ez a jelenleg, hogy nekünk, ezen a talpalatnyi földön, egyazon szellemi éghajlat alatt, egymástól ennyire elütő költőink vannak. Csak a felületes szemlélő nem látja, mondjuk, a két háború közötti magyar költészetben a közös vonásokat; akár az Ady-hatásra, akár bizonyos szellemi érdeklődésre, vonzalmakra, akár tematika vagy stílushajlamokra

gondolunk, bizonyos domináns vonásokat találhatunk a kor költőinél. A legnagyobbaknál is. Vagy a mai jugoszláv költészetben ki ne venné észre azt a kapcsolatot, amely a Popa-Pavlović nemzedéket, vagy a Slobodan Marković-Branko V. Kadićević vonalat összetartja, a legfiatalabbakról nem is szólva, mert náluk a bálványok szemmel láthatóan elnyomják az egyéniséget, az utánzás pedig az eredeti út keresését. Nem akarok itt költészetünk szövevényes fejlődéséről beszélni, egy irodalomtörténeti hely-meghatározástól még nagyon messze vagyunk, de mind Fehér, mind pedig Zákány költészetének elfogadásához, jelentőségük felismeréséhez tudnunk kell, hogy ők semmilyen irányhoz vagy csoportosulásához nem tartoznak: olyanok, mint a síkságon álló, viharokban meg-meghajló, de mindig újból felegyenesedő jegenyék, amelynek az ágaira estéknként rátelepszene a mecsék és álmok hollói.

Nem véletlen az, hogy mindkét kötet címében a földről van szó. Költőink mélyen átérzik, sorsszerűnek tartják azokat a köteteket, amelyek ehhez a földhöz kötik őket. Fehér kissé idilli, Zákány tragikusabb hangon szól erről, s az előbbinél sokkal nagyobb mértékben hatja át a verseket a szülőföld szeretete. Ez valószínűleg Fehér lelkiállatából következik, mert ő érzékenyebb Zákánynál. Fehér melankólikus, Zákány talán kolerikus, de abban a vágyukban, hogy megeremtsék költői világukat, szerencsésen egyesítették a realistát az irreálissal, avval a különbséggel, hogy Fehérnél az előbbin, Zákánynál az utóbbin van a hangsúly. Fehér szomorú szavaival mindig közel marad a földhöz, elszakadni tőle nem tud és nem is akar, mint szerető fiú anyját, simogatja; Zákány felemelkedik, mint láng és füst, az égre tör, a csillagok felé, ahol minden áttetsző, tiszta, és ahol légiéseknek tűnnek fel a földi harcok és keservek.

Van Fehérnek egy verse, az a címe *Korszerű kép, lágy színekkel*. Én most nem is mondhatnék találhatóbb jellemzést az ő költészetéről, mint ez a cím. Kép, amely a mátt mutatja, olyannek, amilyennek Fehér látja és láthatja, amilyennek festheti, és lágy színekkel festi, egyetlen bántó, dissonáns, elütő, ríktó szín nélkül. Zákány meg azt írta egy verse fölé: *Játék a tűzzel*, s mintha egész könyvét jellemezte volna vele; a játék ugyan kevés benne, annál több

a tűz. A mi költészetünk eléggé szemérmes, csak a legfiatalabbak visznek bele több erobikumot, amely, sajnos, oly sokszor határos az ízléstelenséggel. Zákány költészete teljesen a szexus jegyében áll, legalábbis, ami szerelmes verseit illeti. Az ő színei, ennek megfelelően, leginkább sötétek, forrók, témáinak megrajzolása Rouault-ra emlékeztet; s ha már a képzőművészeti képzettségű társnál tartunk, hadd mondjuk el, hogy Zákány nem egy verse Henri Rousseaút juttatja eszünkbe egyszerűségének gazdagságával; ragyogó, káprázatos képei a szürrealistákat és absztraktokat idézik. Fehérnél kevesebb a képzőművészeti hasonlóság, még tájai is inkább irodalmiak, s legfeljebb egy idilli realizmusról lehet beszélni.

Az utak, tájak ellenállhatatlanul vonzzák Fehér Ferencet, s az utazásokon szerzett benyomások természetesen versein is nyomot hagynak. Akárhányszor csak úton van, keresi a költői motívumokat, emlékeket, a táj színeit és formáit, levegőjét, az emberek arcát és szívét. Mindenütt talál valamit, ami hasonlít órá, amiben ő van, s amit saját magában is felfedezhet. Ezért szől annyi verse utazásairól — Horgostól Brácsig, Zentától az Isonzóiig. Igaz, őt elsősorban nem a táj szépsége ragadja meg. Aki elolvassa ezeket a verseket, nemcsak egy ország természeti csodáit ismeri meg, hanem a föld és az emberek lelkét is. Zákány a szobában, az emberekben, apró tárgyokban találja meg kalandját. Ennyivel intrevevertáltabb ő Fehérnél. Ha táj jelenik meg verseiben, akkor a vers szépségét nem a tájtól kapta, hanem a tájat varázsolta széppé Zákány költészete. Ha ihletet talál a természetben, nem a külsőségekről énekel, hanem a dolog belsejébe hatol: átszellemíti őket.

A kor emberét mindkét költő versébe foglalja; mindketten a humánus hangján szólnak róla, készek megvédeni is. De Zákány itt is külön utakra tér: ő a világban a romlottságot látja. ettől óvja az embert, habár — valamilyen sorsszerűségnek tekintti, úgy látszik, a világ rendjét — hisz a történések megváltoztathatatlanságában. Ezért olyan cinikus, csúfolkodó, amikor a civilizált világ életformáiról szól; Fehér minderről csak elmélázva beszél. Néha változik csak keménnyé hangja, néha jelenik meg verseiben a harcias kiállás, bátor szókimondás.

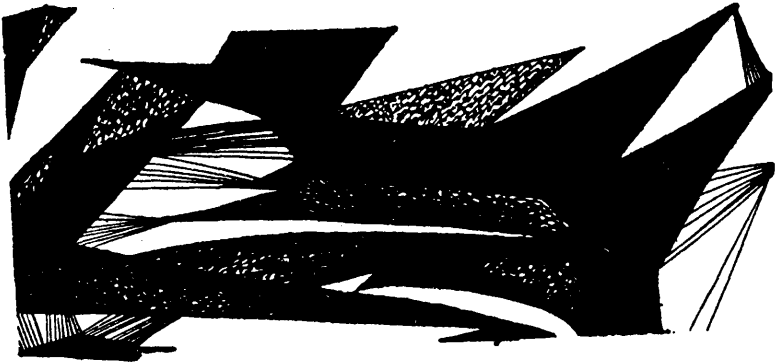
Annak a világnak, amelyet költőink meg akarnak teremteni, szükségképpen filozófiájának is kell lennie. Mi azonban a két kötetben egy ilyen rendszernek csak egészen halvány körvonalait, csekély töredékeit találtuk meg; azt sem mondhatjuk: csíráját, mert nem biztos, hogy a meglévőből alakul majd ki világképük: lehet, hogy a mostanival homlokegyenesen ellenkező elemekből tevődik össze. Fehérnél van egy alaphang, a melankólia, amely befolyásolja, de véglegesen nem határozhatja meg filozófiáját. Zákány megpróbálta megteremteni, de nem tudott határozott nézeteket kidolgozni, nem érte el a rendszerhez szükséges gondolati mélységet és távlatot, nézeteinek, felfogásának nincs átfogó szélessége. Filozófia helyett költészetet adott.

Ugyanakkor azonban mindkét költő elért bizonyos, és egyáltalán nem jelentéktelen költői eredményeket. Ha verseik szerkezetét vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy Zákány, például, nem alkot mindig eléggé tudatosan. Ezt épp verseinek formája bizonyítja. Hány verse befejezetlen, hányszor maradt nyitva a kérdés, az út, hány vár megoldásra! Vannak azonban tökéletesen zárt, kerek, befejezett költeményei is, amelyek épp a forma mesteri kezelését mutatják. Nem vagyok formalista, de azt gondolom, hogy egy jó rím mindig megteszi a maga hatását; meg kell mondanom, hogy Zákány Antal költészetéből — mely szinte teljesen rímtelen — olyan gyakran hiányzik olyan gyakran elkelve, és gyönyörűen hangzana egy-egy rím! Fehérnél más a helyzet. Őt már előbből mint a formák virtuózát ismerjük. Új kötetében még szonettet is találunk, s verseinek alakja, ritmusa, rímei egy állandóan zengő hárfára emlékeztetik az olvasót.

Valószínű, hogy Fehér költészete sokkal népszerűbb, mint Zákányé. Ez érthető, hisz az ő képei egészen világosak; akkor is, amikor metaforát alkot, szimbólumot használ, ragaszkodik a való élet méreteihez. Zákány mondtuk, elszakad a talajtól, képei zűltek, sokszor zavarosak, megközelíthetetlenek, mélyre temeti értelmüket, szinte féltékenyen őrizi titkukat, megoldásukat. Zákány költészetének, mondhatnám, nem lehet végére járni. Fehér képei nem rejtenek el semmit, csak díszítenek, és szelídek. Zákány trópusai szenvedélyesek. Fehér csendes, Zákány szertelen. Fehér a bánat, Zákány a lát.

Ha ki szeretnénk emelni valamit a két kötetből, ha az erős, maradandó, gazdag, minden követelménynek megfelelő verseket keressük, akkor Zákány kötetében a *Galambok*-at, az *Anyám emlékezetének* c. verset, az *Akkor az öt fát*-t a *Nagy éj*-t említeném, Fehér költeményei közül pedig elsősorban a *Harc*-ot mint a kötet legtökéletesebb, legkiemelkedőbb versét, az *Esti ceruzasorok* és a *Végző és olthatatlan szomjunk* ciklusok egyes darabjait, valamint a *Tisza-parti vallomások* 12. szakaszát, ezt a nagyszerű, az ősi magyar verse-lés dallamát felelevenítő, kimért, keserű verset ajánljuk az olvasó figyelmébe.

Így állunk hát a jugoszláviai magyar költészet két új könyvével, két már felavatott költő legújabb művével. Nem volt célunk kijelölni helyüket irodalmunkban, hisz ez már részben régebben megtörtént, s véleményünk szerint egy teljesebb, véglegesebb megítélésnek még nem jött el az ideje. Mi épp ezt az időt sürgetnénk, hogy már elmúljon az „álmos paraszti béke”, amely még mindig köti költőink tollát, még mindig nem engedi őket mélyebb lélegzetet venni, nagyobb lendülettel írni, mindig messzebb és messzebb kerülni, magasabbra emelkedni, hogy költészetünk, méltó szerephez és hivatáshoz, a világ előtt haladjon.

Az úttörő könyv

Bori Imre

BOGDÁNFY SÁNDOR: SE FULE, SE FARKA, PROGRESZ KIADÓ, NOVISZÁD, 1959.

A humorista a legmerészebb írók közé tartozik. Olyan területeken kell járnia, amelyeket az írók legnagyobb része elkerül és az élmény lassú érlelődésére hivatkozva, csak évek múltán merészkedik rá, amikor a társadalmi fejlődés már megtette a magáét, megtisztította a hordalékoktól és körvonalaiban élesen, egyértelműen bontakozik ki a probléma. A humorista az emberi élet hétköznapijainak testközelében él és ír, első kézből reagál az eseményekre, jelenségekre; egy pillantásával kell felmérnie az újat, a keletkezőt, a feltűnt jelenséget. És rögtön, még elemében ki kell választania belőle azt, ami tollára méltó, ami ferdeség, ami jellemző és megnézni a szókimondás görbétükrében. A humorista éppen ezért szélmalomharcot vív a valósággal és mestervágások kellene, hogy győzelem is szülessék az egyenlőtlen harcból. A humor a pillanat léggömbje, amit könnyen szét pukkanaszt a valóság és a múlt idő egyaránt.

A humorista mindezek miatt a legnagyobb felelősséget hordozó író is.

Szemtől szemben állni a valósággal nem egyszerű feladat és nem lebecsülendő vállalkozás. Az írói és a társadalmi felelősség éritkezési pontján áll állandóan, a készültség állapotában, kémlelő szemmel és kritikus lélekkel. Nem talpsimogató szelídség lakozik benne, hanem vizsgálódó értelem, sokszor korbács van a kezében és gúny a szavaiban. Megvan az a képessége, hogy egyenesvonalúságban, az élet hétköznapijaiban meglátja a jellemzőt, a kirívót, a hibát, az élet fattyúhajtásait; s a tipikus hibát a nevetségesség bohócruhájába, álarcába öltözteti, a nevetés ingerét, a megszegyenítés pirját rejtve bele, torzítva és felnagyítva a jelenséget, de olyan biztos arányérzékkel téve mindezt, hogy az olvasóban az álarc mögött felrémlik a valóság. Olyan mesélő fölényrel kell tennie azt, hogy akiről a történet szól, az is ellenállhatatlan ingert érezen a nevetésre és csak azután döbbenjen rá: a történet rólam szól, nekem hibáim vannak, ha csak egy nyúlfarknyi írásban is a társadalom ítélőszéke előtt álltam.

A humorista közzvádoló és ítéletvégrehajtó egyszemélyben. Már a fentiekből következik, hogy feladata nem az öncélú nevetetés, hanem a kritika. Nincs

gyilkosabb szellemi fegyver a humornál. Aristophanestól, Archilochostól kezdve, Swiften át Karinthy Frigyesig, Ilf és Petrovig, a világirodalom három-ezer éve is ezt bizonyítja. Változtak a módszerek, változtak az emberek, társadalmi rendszerek, hibák, de egy megmaradt öröknek: a gyilkos gúny, a könyörtelen harc minden ellen, ami viszsza az ember és a társadalom életében.

Mondanunk sem kell, a humoristának ma is egyetlen feladata az, amit Karinthy Frigyes fogalmazott meg: a humorban ne ismerjen tréfát. Szocialista társadalmunk életében nem lehet más a feladata, bár csak nemrég nyert polgárjogot irodalmi életünkben. A vajdasági magyar irodalom pedig csak nemrég merészkedett ki a lapok humorrovatából, ahol kis anekdoták, párbeszéddek, csattanóra hegyezett pársoros írások nyugében nyugótt és együtt pusztult, halt meg az újsággal, a magasabb irodalom területére és megjelenetek első igényes művelői is Gál László, Bogdánfi Sándor, Majtényi Mihály, Braun István és Kopeckzi László személyében. Most pedig kezünkben tartjuk Bogdánfi Sándor első kötetét, amely egyúttal a vajdasági magyar irodalom első humort tartalmazó könyvei közé tartozik. Jó alkalom tehát, hogy e könyv jellegzetességein lemérhessük irodalmunk e területen tett hódításainak első kézzelfogható, megragadható jegeit is.

Bogdánfi Sándor a kötet íásaiban megpróbál szemébe nézni társadalmi életünk visszáságainak. Mindennapi életünk ferdeségeit, emberi viszonyaink, tetteink, gondolataink negatív jegeit neveteti ki velünk. Foglalkozik a gazdasági életben megnyilvánuló disszonanciákkal: a jutalmazási rendszer előnyeit kiharználókkal, a maguk zsebet nézőkkel (*Félek, elvtársak, Jaj a fizetés*), a férfi-főnök és női alárendelt viszonyával, amikor a férfi igyekszik kihasználni a helyzete nyújtotta előnyöket (*Nemcsak munkaerő, Szépség az irodában*), a napidíjakkal visszaélőkkel (*Napidíj, Hivatalos nyaralás*), beszél a sikkasztóról és a vállalati mentalitásról, amely tárt karokkal fogadja vissza a gazdasági bűnözőt (*Buburka visszatér*); a hivatali kocsit magáncélokra használókról (*Milliókról van szó*). Külön fejezetben találhatjuk meg már a fenti felsorolásban is érintett társadalmi témákat kiszélesítve, tovább karikírozva, sőt itt-ott szélsőségekig feszítve őket (*Nők Utópiában, Lajost helyettesíteni kell*). Hálás téma a manapság igen kiélezett

szülő-gyermek viszony (*Szülők a viharban* című fejezet). Külön iráscklust alkotnak irodalmi életünkről írott válogatásai, amelyben megtaláljuk a kötetből messze kimagasló, antológiába kívánczó írását is az: *Üzenet a túlvilágról* és a *Cinikus vallomások* című kitűnő reflexiókat.

Bogdánfi Sándor az életet és problémákat ismerő ember biztonságával mozog a társadalmi élet összetett jelenségei között. Megfigyelhető nála az érdeklődés állandósága bizonyos témák (az írói munka, a vállalati pénzzel való visszaélések) iránt, amelyeket nemcsak egy műfaj keretei között dolgoz ki, hanem a téma variációiként megtaláljuk kötetében a formák variációját is: ezek a témák a rövid elbeszélések műfaját éppen úgy kitöltik, mint ahogy a párbeszéd forma pergésében is elevenen hatnak, új jegyekkel bővülnek, szélesednek, a téma mintegy körüljárhatóvá válik és megőrzi időszerűségét. S ez természetes is. Elég ha csak arra utalunk, hogy maguk az irányok sem egyforma igényvel készültek, megmunkálásuk minőségében is különbség van. Ezen a téren megfigyelhető, hogy prózai írásainak java elmélyedtebb munka gyümölcse, tehát ezekben a téma is maradandóbb értékű, viszont párbeszéddek, rövid, csattanós jelenetei inkább a pillanatnyiság jegeit viselik magukon.

Mert a humornak is megvannak örök témái, mint ahogy vannak tisztázódó életűek is. Az első az ember és a társadalom visszás viszonyából ered, a másik a társadalmi, gazdasági fejlődés kapcsán felmerülő visszaélésekből táplálkozik, és csakis addig érdekesek (persze, ezt nem kell szélsőséges általánosításul felfogni), míg a céltáblául kiszemelt ferdeség társadalmilag aktuális, míg a fejlődés mellékterményeként jelentkezik.

Bogdánfi humorának ere sem egyformán buzog az írások különféle műfaji medrében. Frissen mar a gúny az *Üzenet a túlvilágról* című írása önmaga felé hajló, saját magát is cinikusan kinevető vallomásában, míg a *Cinikus vallomások* egynemű darabjában (*Halott költő*) meghatódottságát és könynyeit leplezi. Általában a humornak a szelidebb válfaját kedveli. Nem a szélsőségeket keresi, a kirívóság határeseiteit, hanem csupán bölcsen, megértően megmosolyogja és megmosolyogtatja az emberi ferdeségeket, sőt sokszor érezni a cinikus együttérzést is, hallani a sóhaj: ilyenek vagyunk mi, emberek. A bölcs derű fölényével vizsgálja, nézi,

neveti az életet, felmutat ferdeségeket, megvillantja előttünk és megértő kacajjal rebbentti újabb élet-villanásokra a szemünk. A legtöbb humorista hisz a maga különbözőségében, immunitásában a bírált jelenséggel szemben és ennek tudatában bírál, ostoroz, támad, tesz nevetség tárgyává jelenségeket. Bogdánfi a megértő humorista típusa, olyan emberé, aki ismeri a maga esendő voltát is (nem véletlenül foglalkozik néhány írásában saját személyével is), és így nézi mások hibáját, mások ferdeségeit. Szelíd derű az alaphangja, és ez jellemzi alapmagatartását is, ez fogja egybe a kötet írásainak műfaji változatait, ez teszi egységessé könyvét.

Bogdánfi Sándor e kötetében sokarcúságát igyekezett bemutatni a változtatással. A kifejezés sok formáját végigpróbálta és majd mindegyikből kapunk ízelítőt is. Íve, formái a rövid valomásoktól a nagygényű elbeszélés-műfajig terjednek. Közben humoros tárcák, dramatizált jelenetek váltakoznak a könnyben. Komoly írói hivatottságáról éppen úgy tanulságot tesz, mint

arról, hogy szereti a könnyed tiszavirág életű megoldásokat is. Párbeszédesei általában kevésbé sikerültek, egy részük nem is olvasásra íródott, hanem a rádió auditív feltételeihez alkalmazkodott. Legtöbb a humoros tárca Bogdánfi kötetében, nyilvánvaló, hogy ezt a műfajt kedveli legjobban. De az újságíró mindennapi feladatai is közrejátszottak ebben a műfaj-válogatásban.

Gyémántszemcsék és hordalék együtt sodródik a nevetés áráján Bogdánfi kötetében. És nem véletlenül. Úttörő könyv az övé. Gál László *Nevető könyv*-e immár tíz esztendeje, hogy megjelent és az azokban foglalt írások egy egészen másjellegű irodalmi és társadalmi égalj szülőttei voltak. Új, haladóbb feltételeink között a humor iránti igényünk is nőtt és megváltozott. Bogdánfi már ezt az igényt akarta kielégíteni és feles sikerrel sikerült is neki. Érezzük a kötetben, hogy válogatás közben nem volt mihez hasonlítania és mérnie írásait. Az utánuk jövőknek már könnyebb lesz a dolguk.

Az ezerarcú Aymé

G. Czimmer Anna

MARCEL AYMÉ: A FALJÁRO. EURÓPA KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1958.

Marcel Aymé nem tartozik sem a legnagyobb, sem a leghíresebb mai francia írók közé, mégis alighanem túl fogja élni nem egy akadémikus emlékeztét, akkor is, ha a Francia Akadémia nem biztosítja halhatatlanságát. Olyan különleges színfoltja az irodalmi mezőnynek, hogy megérdemli a megkülönböztetett figyelmet. Francia irodalmi körökben pár évvel ezelőtt még „ismeretlen” Aymének, „szokatlan” Aymének aposztrofálták, ma mezei patkánynak és városi parasztnak nevezik. Magyarul most első ízben megjelent egyik könyvének fordítója, Bajomi Lázár Endre Karinthyhoz, Molnár Ferenchez hasonlítja, sőt megkockáztatja Móricz Zsigmonddal és Tersánszky J. Jenővel összevetni. Jómagam, paraszti tárgyú regényei olvasása nyomán a „franciák Tamásijának” tartottam, mindaddig, míg *A faljárót* nem olvastam. Ha Babbitcsal azt vallom, hogy az irodalom nagyjai téren és időn át üzenetnek és felelgetnek egymással, akkor Rabelais, Voltaire és Aristophanes üzenetét is kiéreztem Ayméből. Mindezek inkább

csak hasonlatok, mintsem értékelések, de mindenképpen helytálló kerülgetések, amelyekkel kaleidoszkópszerűen színes, szellemtől csillogó írói skáláját körülírni próbáljuk.

Nagy varázsló és nagy kópé. Kópéságai erősen emlékeztetnek Tamási Áron kópéságaira, már azért is, mert úgyszólván lefordíthatatlanok más nyelvre, ízük, zamatuk elvész. Mindketten szülőföldjük szellemi tevényéből szívták inspiráló éltető nedveit. Aymé vidéki, de nem paraszti származású — falusi kovács fia —, nem „népi” író a nálunk szokásos értelmezésben, de a francia falusi életnek olyan képét nyújtja, amilyent más író műveiből eddig nem kaptam. Mint Franche Comté szülőtte, jól ismeri a Svájccal határos francia Jura-vidék néprajzát, tájszólását, a falu parasztjait, kupeceit, csempészeit, vadórzóit, mezőőreit, sírásóit, postásait, jegyzőjét, tanítóját, plébánosát, lódotortát. Mindezek előttünk élnek könyveiben, apró és nagy ravaszkodásaikkal, politikai kised játékaikkal, törődéseikkel, nemi életükkel, ájtatoskodásaikkal, babonáikkal és egyenes szókimondásukkal profanizálva és fügét mutatva mindannak, ami klerikális értelemben szent. Aymé sohasem folya-

modik ahhoz a bizonyos három ponthoz, amellyel a „nem szalonképes” szavakat szokás helyettesíteni. Mindent a maga nevének nevez (ebben is hasonlít Tamásihoz), minden frivolság és csintalanság nélkül, úgyhogy önála éppoly természetes és tárgyhoz tartozó, mint David Teniers vagy id. Brueghel paraszti életképein egyes „illetlen” figurák. A nagy kópé és imponzor Aymé mindezeknél túl nagyon komoly író. Utólérhetetlen mestere a tragikomikus kétértelmű helyzetek ábrázolásának. Ha nevével vagy botránkozattal, ez nála nem írói cél, hanem csupán meghökkenő kifejezési eszköz mondanivalójának. Hasonlóképpen, amikor a kép telenségnek bírodalmába ugrat át, az nem elrugaszkodás a földi valóságtól, hanem a rámutatás eszköze. Labdázik olyan komoly fizikai fogalmakkal, mint tér, idő, súly, szín, sőt labdázik az étellel és a halállal is. A legnagyobb kép telenségeket egyszerű tényekként közli, minden magyarázat nélkül (például hogy egyszer egy kanca zöld csikót ellett).

A *faljáró* (Le Passel-Muraille) némi ízelítőt ad Aymé sokoldalú alkotó tevékenységének egyik ágából, a novellából. Ezek a képtelen történetek az ő sajátos írói visszahatásai a háborús időkre, a német megszállásra. Kifogyhatatlan a látszatra játékos ötletekben, de ezeken keresztül a legélesebb szatirikus bírálóat nyilvánul meg korunk valóságának mindennapos kép telenségei iránt, amilyen például a jegyrendszer, az adó, behajtás, a karhatalmi apparátus, a fegyverek megáldása stb. Ebben a könyvben Aymé városi írónak mutatkozik. Címadó novellájának hőse, a „faljáró”, chaplini kisember típus. A jelentéktelen kis aktakukac írónak, aki soha sehol sem zavar vizet, és nem volt véleménye semmiről, egyszer rájön arra a csodás képességére, hogy észrevétlenül át tud hatolni a falon. Meglepetésszerűen megjelenik főnöke szobájában, és hangosan mondja neki, hogy tökkelütött fickónak tartja. Soha nem álmodott szerelmi kalandba is kerül a falon át, aztán mint kaján bankrabló borsot tör az egész rendőrség orra alá. Hivatalában nem hiszik el, hogy ő a hírhedt Mumus-Mumus, hiába állítja. Egy napon aztán éppoly váratlanul elveszíti csodálatos képességét, és utolsó faljárása alkalmával beleszorul a falba — Aymé nyelvén kifejezve: a kispolgári szellemi börtön áttörhetetlen falai közé. Találkozunk ebben a könyvben a jóléti és aranykorszak végrehajtójával, aki fájló szívvel és teljes emberi részvétellel, de

lelkiismeretesen húzza ki a párnát a polgár feje alól a törvény nevében és ezzel kiérdemli a mennyországot. Megismerkedünk az adóhivatalnokkal, aki saját magának is küld ki adóintést a rend kedvéért, és aki a hátralékosokat felszólítja, hogy feleségüket szolgáltatásuk be adóhátralék fejében, majd anyagi komolysággal szedi be a „kincstári feleségeket” adónyugta ellenében. Találkozunk a mennyországba masírozó hősi halottak seregével, akik mint szemben álló ellenségek is mind a mennyországba jutnak, mert mindkét oldalon igaz ügyért (vagy annak jelszaváért?) estek el. Az élőknek pedig Aymé közellátási hivatala „életjegyeket” osztogat, társadalmi hasznosságuk arányában. Mindenkinek annyi napig van joga élni egy hónapban, ahány szelvényje van a jegyén, amit persze hivatalból állapítanak meg. Bemutatja az életjegyekkel folytatott üzérkedést, a feketepiacot is. Gyilkos szatira. De ízelítőt kapunk a könyvben Aymé szívét simogató gyöngéd poéziséről is. Élő valóságként jelenik meg a „hétmérőföldes” csizma egy régiességűzet kirakatában, melyet odaláptott orral, vágyakozva bámulnak a párizsi külvárosi srácok, s amelyet végül a sors a legszegényebb srácnak juttat, hogy éjszaka bejárja vele a világot és reggelre a földkerekség legszebb virágaiból szedett csokrot tehesse édesanyja, a kis takarítónő elé. Ha ezt a novellát filmre vennék, vetekedne a felejthetetlen *Piros léggömbel*.

Néhány elbeszélését filmre vették, többek közt A faljárót is, és az 1957. év legjobb francia filmje az ő *Párizson át* című elbeszéléséből készült. Detektívregény-paródia ez, a titokzatosság kigúnyolása, mert a „büntetett” nem más, mint a német megszállás alatt egy „feketén” vágott marha húsának átszállítása egyik kerületből a másikba, egy rejtélyesen ide-oda futkározó autóban.

Aymé ma ötvenhét éves, írói pályafutása még fölfelé ível. 1926-ban kezdett írni, vidéki biztosítási ügynök korában, de csak 1933-ban, hetedik regényével, a *Zöld kancával* (La jument verte) jelent meg a porondon teljes fegyverzetben mint irodalmi „fenegyerek”, és ez a „botránysiker” osztotta olvasói és kritikusai táborát két részre: lelkes hívekre és elutasítóokra. Ennek a regénynek nemcsak tárgya, hanem írói módszere is egészen szokatlan. Egy falusi lótenyésztő kancája egyszer zöldet csikózott, és ennek a „csodának a látására még a császár is ellátogatott istállójába. Nyomán bizonyos nimbusz veszi

körül a családot, a zöld kanca üdvöské-
jükké válik, képét megfestik. A falon
lógó képről a zöld kanca szemtanúja a
család intim életének több nemzedéken
keresztül, és ezt meséli el memoársze-
rűen a regényben.

Aymé írói művéhez tartoznak még ko-
runk legszebb modern gyermekmeséi,
melyeket kislánya inspirálására soroza-
tosan írt mai gyerekekről és állatokról.
Az utóbbi évtizedben hét színdarabot is
írt, melyek közül a *Nem az én fejem* cí-
mű a budapesti Madách-színház műso-
rán szerepelt az elmúlt évadon: a bírói
lelkiismeret és az igazságszolgáltatás
fontosságainak ayméi tükré. Ő fordítot-
ta franciára Miller *Salemi boszorkánya-
it* és írt szöveget Walt Disney képeihez.

Különös, de igaz, hogy harminché-
t év munkásságának mintegy hatvanhat
műve közül egyetlenegy sem kapta
meg a kétezernyi irodalmi díj egyikét
sem. Annak a jele-e ez, hogy nem pró-
féta a saját hazájában? Közbe vetve
meg kell jegyezni, hogy a Nobel-díjas
Camus-nek sem ítélték oda soha egyet-
len hazai irodalmi díjat sem. Aymé
könyveinek többmilliós olvasótábora
van, kritikusan is értékelik, és egyre
többet foglalkoznak vele. Ma már egész

irodalma van irodalmának és talányos
emberi egyéniségének. Egy róla írt ta-
nulmányal Jean Cathelin elnyerte az
idei Saint-Beuve díjat. Emberi maga-
tartása lehet az oka, hogy a zsűri tagok
közében nem népszerű. Nem remete
életű magános medve ugyan, de nem is
ügynevezett simulékony ember, nem
kezes bárány. Politikai tisztánlátása
mindig ellenzékivé tette, és ezzel nem
lapít. És nem hiú. Nem fogadta el Coty
köztársasági elnök aláírásával küldött
meghívót, és nem fogadta el a becsület-
rend gomblyukdiszeit sem a közokta-
tásügyi minisztertől. Réme az újság-
íróknak; feleleteivel elképeszti őket.
Minden vallatásnak elejét vette egy
mondatával: — El vagyok ragadtatva az
élettől, az én életemtől. — Nagy termé-
szet kedvelő és játékos (nem a szeren-
csejáték híve, hanem a játéknak a játé-
káért). Szellemi szabadságának, függet-
lenségének harcosa, önmagához hű élet-
művész. Különcsége csupán ebben áll.

Mindezzel rászolgált arra, hogy hama-
rosan meg kapja a Prix des Bouquinis-
tes-t, a Szajna-parti könyvárusok iro-
dalmi díját, amellyel mindig egy-egy
olyan író egész írói művét jutalmazták,
akit rosszul ismernek és aki még soha
semmilyen más díjat nem kapott.

A fiatalok

Bori Imre

TÜZ-TÁNC, FIATAL KÖLTŐK AN- TOLOGIAJA. MAGVETŐ, BUDA- PEST, 1958.

Nincs talán szebb irodalmi feladat, mint szemben állni az utókorral. Aki fiatal költők gyűjteményes kötetét állítja össze, bár a jelenben él, mégis a jövőnek dolgozik. Mert mi a feladat ilyenkor és mi végső soron az ilyen antológia? Kezdeményezésekben, bátortalan első lépésekben meglátni, meglesni, megérezni a majdnem nagy alkotót és felidézni egy jövőendő évtized költészetének tarka szötsését. A fiatal költők verseit tartalmazó könyv ugyanis a nagy lehetőségek könyve, a biztatás vagy a csalódás árnyai állnak mögötte. Különösen vonatkozik ez a mai magyar költészetre, amely immár egy évtizede állandó vajúdásban él és nem tudja világrahozni az új költészet kisedét. A könyv bevezetője pedig azt hirdeti, hogy a kötetbe gyűjtött versek az utóbbi két év terméséből származnak, tehát a frissességet hozzák, és teljesen a jövő felé fordulnak. Fölöttébb tanulságos feladat tehát végigolvasni ezt a könyvet, annál is inkább, mert a magyar költészet, a magyar irodalom

mintha újabban csupán satnya termést tudna hozni. A költők felett a szellemi égalj állandóan villámokkal páztázik, jégverések söprik végig a frissen indulókat, az üvegházakban, féltve, óva, mesterségesen kitenyészített költők pedig nem állják a vihart és nem tudnak dacolni a rombolással: születnek versek, de a költészet nem tud megjeleni, sok versíró ír manapság Magyarországon és milyen kevés a költő! Elég csupán arra gondolnunk, hogy a harmincas évek óta nem tudott kibontakozni és értékeset alkotni egy költői nemzedék sem az egy Juhász Ferencet kivéve, de ő is csak úgy tudta megtartani önmagát, hogy elveszett és elsi-
ratott bárányává vált az irodalompolitikusoknak. Mert mindinkább bizonyosságát kapjuk annak, hogy a magyar irodalom lassan nem az írók, hanem az (irodalom) politikusok keze nyomán születik. Különösen a költészetre vonatkozik ez a megállapításunk. A költővel is úgy vagyunk manapság a mai magyar irodalomban, mint a rezervátumokban tartott állatfajtákkal. Valamikor tömegesen éltek és büszkén uralkodtak a tájon, ma egy-egy példány elmélkedik csupán a múlttól. A nagy

zsvaj, ami az élet látszata is lehetne, nem nemes vadak életmegnyilvánulása. És azt is tudnunk kell, hogy nem a költő jutott válságba, hanem a magyar irodalompolitika, amely már-már az írók étrendjébe is beavatkozott, így akarva új és nemesebb érzéseket ki-termelni. De az ilyen módszer nem az írónak való. Mit tesz és mit tehet ilyenkor az igazi költő, aki még mindig 1956 borongós őszének árnyékában él? Vegetál, fordít és kétségbees költővé válik: az asztalfióknak és az irodalompolitikuskoknak ír verset.

A *Tűz-tánc* költői, úgy látszik, megelégték ezt az áldatlan helyzetet és fiatalos hévvel — már a könyv címe is ezt igéri —, egy költőibb elv vallását hirdetik. Igaz, mindez egyelőre csupán prózai vallomásaikban jelenik meg, legtöbbször Lorca és József Attila az eszménye és egy valóban szocialista szellemű költészet megteremtése a céljuk. De hogy a kötetben egyúttlátható költők is mennyire el-lentmondásosan látják a helyzetüket és feladatukat, mennyire különböző szellemi és ideológiai szinten állnak, legyenek az alább következő vallomásaik a bizonyítékaik:

Danyi Gyula így ír önmagáról: *„Majd a debreceni egyetemen folytattam tanulmányaimat 1953-ig. Akkor a Nagy Imre által előidézett politikai fellazulás következtében verszemet kapó, s a rendszerrel sohasem szimpatizáló egyének lehetetlenné tették vizsgáimat...”* Azt hiszem a fentiekhez nem kell kommentár, a költőről és emberről egyaránt beszél. Sokkal rokonszenvesebb emberi arcot villant fel Csepeli Szabó László: *„Ezzel kapcsolatos vajúdasaimról — melyek nem az én egyéni problémáimból, hanem a világ, a kor, a XX. század társadalmának vajúdasaiból fakadnak... Világ peremén című új verseskötetemben teszek vallomást olvasóimnak”*. Goor Imre ezt mondja: *„Első „isteneim” — a tanult nagyok után — Shakespeare, Apollinaire, Majakovszkij és József Attila voltak”*. Havas Ervin: *„Hitem, világnézetem: kommunista. Vallom és vállalom a pártos költészet elvét. Szolgálhatom-e tehetségemmel? A jövő dönti el”*. Nyerges András: *„Leginkább Szabó Lőrincet vallom mesteremnek, s vérmérsékletben épp ellentétét: a fiatal Radnóti költészetét”*. A legönt idatosabban Simor András vall: *„Legkedvesebb íróim: József Attila, Radnóti Miklós, Bertolt Brecht és Federico*

Garcia Lorca. A Szocialista irodalom, és ezen belül a szocialista líra, mely véleményem szerint ma Magyarországon kialakulóban van, az ő művészetükből (és természetesen másokéból is) nő ki. Csak akkor teremthetünk a legmagasabb mércével is időtálló szocialista költészetet, ha a kor bonyolult problémáit a legszigorúbb művészi igényekkel és az irodalom fejlődésében elért legmodernebb formákban fejezzük ki”.

És ha a megvalósulásokat nézzük, a heterogénságnak ugyanazokat a jellegzetességeit látjuk, mint ami a vallomásokból is kicsengett. Egyet azonban meg kell állapítanunk: sok fiatal költő is „eretnek” már, vagy az lesz nem-sokára. Ugyanis filozófiai érdeklődésük előbb-utóbb elvisszi őket a „pártos költészet” elvének tagadásához, hacsak nem vulgárisan közelednek a kérdésekhez életben, irodalomban egyaránt. A problémák gondolati síkon való megközelítése minden esetre haladás az eddig uralkodó „leiró”, főleg tájköltészethez viszonyítva. A kötetben bőven találunk mind a két fajta költészetből. Csepeli Szabó Béla, Danyi István, G. Szabó László, Pákolitz István, Simon Lajos verseiből az irány-költészet” újabb hajtásai villannak felénk. Szentimentálisak, amikor a múlt harcairól van szó és szólamos szentenciákat rímeltetnek, amikor a jelenről beszélnek. Rímes krónikák, leírások ezek, amelyben az írástudáson kívül alig találunk valamit. Ime, csupán egy versszaknyi ízelítő az effajta költészetből:

*Mert aktnek csupán idült a táj,
és csak menyecske az, aki kapál,
az autózhat, rohanhat sokat,
de, hová indult, nem ér el soha!*

(Pákolitz István: Autóból)

Kellemes meglepetésként olvastuk Garai Gábor, Goor Imre, Hárs György, Maróti Lajos, Nyerges András, Papp László, Simor András nevét. Szinte valamennyien a filozófia felé törnek, a gondolati elem uralkodó náluk, akárcsak talán legközvetlenebb mesterüknél, a náluk nem nagyon sokkal idősebb Juhász Ferencnél. Biztató azonkívül legtöbbjüknél az, hogy nem fogadták meg irodalompolitikusaik tanácsát, nem a Petőfi népiessége nyomdokain haladnak, hanem József Attila költői eredményeiből igyekeznek továbbhaladásukhoz biztatást szerezni. Nemes pátosz, nagyszerű képek, lel-

kes gondolatok váltakoznak verseikben, és mindezek mögött ott van az érzés igazságának aranyfedezete. Ime egy táj képe:

... Messze Keneség
kettéhasadt a táj, nagy rétegekben
hámlott a nap porzót hullató ég
körül a tórol.

Nézte és szívétig
felborzolódtott egy örült sirdly
gyors cikkandásán-dermett jegenyék
lándszi között földbe-gyökerezett. -

(Gara: Gábor: Uzenet idegenbe)

Verseik legnagyobb részében merészen (ez a merészség természetesen igen relatív valami) néznek szembe fiatalitásuk életkérdéseivel. A részleteiben sok szép versből idézzünk egyet, amely bátor szókimondásával világosan jelzi azokat a problémákat, amelyek áramában a többiek is élnek és amelyeknek többször sikerült költői hangot adniok. Simor András két világ között című verséből idézzünk részleteket:

Füstöt köhög a gyár.
A munka nem ravasz viadal,
de nem is öröm.
Karikázik a fillér az utcakövn.
Felhő figyel az ablakon
a félig kész társadalom
félembereit.
Felvonulókra
cinikus szél legyint.

Janus arcú az ég.
Társadalmi skizofrénia
kényszerképzetek közt kutat...

Költőtáncosok vagyunk
bolygók közt feszülő
köteleken.
Kezünkben konok rend:
proletárhít.
Eljut-e
A jövő talajfát?
Kése életünk kenyerébe vág.
S atléta századok után
az atom félembereitől
fogon új életet a világ.

Hogy szemellátható és verseikben jelenlevő tehetségük, tartalmas társadalmi élményük hogyan tudja őket kiragadni a kezdők köréből, merre tartanak majd, milyen költői csillag ege alatt fejlődnek a jövőben, az még titok. Tehetséges nemzedék kopogtatott ebben a gyűjteményes kötetben, akik nem a karrierizmus könnyű útját választották, mint az őket közvetlenül megelőző költői nemzedék legtöbbször. Új utakat keresnek, és a keresés mindig a bátorság jele is és a létező hiányé, amely ma az egész magyar költészetet jellemzi. Közös könyvük címe ugyan fellengző és keveset mond igazi törekvéseikből, így is azonban, sokszólamúságukban és tömeges jelentkezésükben, új költői eszményeik vonzásában talán messzebbre juthatnak el, mint a népies-szentimentális-epika zsákutcájába jutott elődeik.

A regényírás új útjain

Bori Imre

Érdekesek és tanulságosak az új regény útjai. Egyetlen irodalmi műfaj változásai sem tükrözik annyira a világ életének mind sokoldalúbbá válását, mint a regény.

Az új regény ötven évvel ezelőtt azért született meg, mert a regényírás módján mind nehezebben lehetett kifejezni azokat a változásokat, amelyek az emberek társadalmi életében végbementek. Stendhal és Balzac még nagy, széles, az egész társadalmi életet magábanfoglaló körben mozoghattak, hőseik nagy indulatok, nagy célok szolgálatában élnek, mindig magasabbra akarnak törni, érvényesülni akarnak a pénz világában, a politikai életben. A törés Flaubertnél jelenik meg. S nem véletlenül. 1848 februárjában még a francia polgárság áll a barrikádokon, és az ezt megelőző hetven év is tele van forradalmi mozgalmakkal. A francia polgárság, amely 1793-ban kipróbálta erejét, lenyakazta királyát és a francia főnemesség javát, a restauráción megtört, hogy azután forradalmak során megteremtse a polgári fejlődés lehetőségeit. Ekkor még harcolt a polgárság. De 1848 és 1871 között beáll a törés — ezt, mint mondtuk, a regényben Flaubert tükrözi leg-hívebben — s a polgárság védekezésre kényszerül a proletariátus mozgalmival szemben. Ezzel párhuzamosan a polgár mozgási köre is szűkül, hőseinek ereje csupán a házasságtörésre futja és a családi háromszög oldalai a szélső határa érdeklődésének. Ami még a század-

fordulóig hátramaradt ebből a fejlődésből, az már a látszat csupán. Zola a belső élet és a külső történet harmóniája helyett csupán az élet külsőségeinek pontos számbavételével akarja pótolni az élet mindinkább jelentkező hiányát, Anatole France pedig az anekdóta és a szatirikus utópia segítségével kísérel meg a polgár életét bemutatni. Ma már nyilvánvaló, hogy a polgári élet mélypontját jelenti ez a korszak. És ha a fejlődést egy számsorhoz hasonlíthatnánk, akkor ezt a pontot, itt a századfordulón, nullával jelölhetnénk, ami után már negatív számok következnek. Az atomizált ember, a kapitalista társadalom imperialista korszakának embere áll az írók érdeklődésének a középpontjában. A társadalmi kalandnak régen vége, a családi élet szürkesége sem vonzó már, a látóhatár sötét, nincs cél, mi felé törhetne, sorra kicsúszott a kezéből, magánossá vált. Nincs külső élete, nincs története, nincs esemény az életében. A regény, lelki metafizika, a szellem, a lelki élet területére csap át, és a huszadik században a regény nem más, mint mind szélesebbkörű kutatása ennek a benső, lelki világnak. A polgári ember világhelyzetének, társadalmi körülményeinek ez a negatív jellegű ábrázolásmódja (természetesen merő hiábavalóság volna tagadni ennek az ábrázolási módnak belső realitását, kétségbevonni kifejező erejét, semmibevenni tükrözése igazságát) a regényírás tech-

nikájának a legkülönbözőbb síkjain játszódtott le. Hogy ez a mai kor regényírását mennyire átjárta, arra legszemléletesebb példa Thomas Mann és Roger Martin du Gard életműve. A kísérletek szélsőségei mellett e két író regénytermése a múlt századbéli regény ortodox realizmusának tűnik, egyenes folytatásának. És mégis, nálunk is fellelhetőek már az új regénytechnika jelei. Gondoljunk a Tribaud család történetét elbeszélő du Gard klaszikus, nyugodt epikájára, amikor hősei fiatalokoról beszél, de mennyire megváltozik a hangja és módszere, amikor a világháború végének történetét és egyben hőseinek epilógusát mondja el! Naplójegyzetek váltják fel a zárt világképet, a külső történet helyére a hős szubjektív belső világának töredékei nyomolnak. Thomas Mann esszé-regényei pedig a realizmus legszebb hagyományainak emléken túl éppen ennek a belső történetnek gyönyörű példái is, bár a Varázshegyben még a külső történet jelzi a világtól való elzárkózást. Az utánajövőknek már erre sincs szükségük. Ami Mann-nál kivétel, az az utóbbi harminc évben törvénnyé vált. A belső történet, úgy látszik, végeredményesen elfoglalta a külső történet helyét. A szubjektív emberinek az objektív vizsgálása ez, a szubjektív mozzanat olyan széles körűvé vált, hogy maradéktalanul biztosítani tudja az objektív valóság látszatát, az egésznek a benyomását tudja kelteni, úgyhogy az emberi élet külső történetét még hiányként sem jelzi. Mondanunk sem kell, ezen a ponton a regényírás új technikája holtpontra jutott. Azok a fogások, amelyekkel századunk regényírói kísérleteztek, végső fokon mind elégtelennek bizonyultak az emberi élet leglényegesebb jegyeinek megragadásához.

Amikor az író felszabadult a külső történet kényszerű formalításai alól, tehát amikor nem kellett számot vetnie a formális logika követelményeivel, a fizika cgs-rendszerének kicsinyes kérdéseivel, amikor az ember képzeletének öntörvényeire bízta magát: a logikátlanságra, az élet kalandja helyett az írói képzelet kalandjára, magasfokú absztrahálására, akkor nem számolt a következményekkel.

Útvesztővé vált a regény, amelyben az olvasó iránytű nélkül, a végső kibontakozás reménye nélkül bolyongott. A regényhős felolvadt képzeletének, belső monológiájának árájában. Az ember elveszett, sokkal nagyobb mértékben, mint ahogy azt a társadalmi élet körül-

ményei feltételezik. Ez a modern regényírás kísérlet-jellegéből következik. Az író kereste az embert, és mert határozott körvonalaiiban nem találta meg (gondoljunk a polgár látszat-életére és valóságos tengődésére a társadalmi élet síkján), a legkülönbözőbb utakon indult feléje, sőt üvegházi módszerekkel tenyészteni is kezdte.

Az olasz neorealista kísérlete után manapság Franciaországban és Angliában is olyan regényírók nemzedék tör fel, amely szakítani akar a ma egy helyben topogó regényírás-technikával, a kiapadt források helyett újat keres, az ember absztrakttá vált arca helyett a reális vonásokat kutatja ismét, az elszürkült külső történet helyett talált másikat, amely a teljesség igényével jelentkezik. Friss szelek fújnak az olvasó arcába ezekből a regényekből.

Curtio Malaparte és Graham Greene — elszigetelten bár — már évekkel ezelőtt megírták újkant kísérleti regényüket, az egyik a *Bőr-t*, a másik a *Csendes amerikai-t*, s most Michel Butor regénye a Renaudot-díjas *La Modifikation*, ismét felveti és méréségével, művészi értékével beszédesen bizonyítja a regényírás új utakon való elindulását. Az első és egyben legfontosabb kérdés éppen a fentiekből következően: az új Butor regényében?

A regény első olvasásakor is bizonyossá válik, hogy nem a tartalma, nem a cselekménye, nem a mondanivalója. Ismét a *hogyan* kérdése áll előttünk, természetesen nemcsak mint formai kérdés, hanem mint egy bizonyos többlet kérdése is, amely kiemeli a történetet a hétköznapiaságból, a megszokottságból, a banalitásból, s az újdonság pecsétjét üti a műre. Mert Delmont úr története önmagában nem nagyon érdekes: megszövik a felesége mellől, gyerekeitől, Párizsból Rómába utazik a nálánál sokkal fiatalabb szerelméhez, de mire Rómába ér, kiégve száll ki a vonatból, még mielőtt találkoztak volna, az álom semmivé foszlott, Delmont alázatosan fog visszatérni párizsi lakásába, élni fogja tovább a francia kispolgár egyszerű életét, árulja majd továbbra is a nagy olasz írógépgyár termékeit és csak hivatalosan érkezik ismét Rómába, hogy főnökeivel értekezzen. Az sem érdekes, ahogy az író annyi időre szorítja történetét, amennyi szükséges, hogy a párizsi gyors Rómába érkezzék.

A *hogyan* kérdése csupán ezután válik érdekessé és hat az újszerűség erejével. A klasszikus *én* vagy *ő* helyett az író a többszám második személy-

lyel a láthatatlan útikalauz szerepére vállalkozik, akivel együtt száll fel a vonatra a hős és minden olvasója külön-külön is, hogy meghallgassa az író kommentárjait a hős utazásával kapcsolatban felmerülő külső jegyek és benső történelmi kapcsán. Ebből következően ismét a szerkesztés kérdése ölik fel: hogyan lehet úgy megírni egy ember életét, hogy beleférjen egy Párizstól Rómáig tartó utazás időtartamába, hogy számtalan utazás, a múlt sok eseménye, gondolata, vágya fusson párhuzamosan a vágató, meg-megálló, örökké változó és örökké egyarcú szerelvényvel, amely a jelenből indul és a múltba érkezik meg a Termini állomás üvegcsarnoka alatt is.

Nem lélektani regényt írt Butor — holott témája szinte kényszerítően ezt parancsolja —, ha a regényírás eddigi módszereit vesszük tekintetbe. Delmont úr utazása nem alkalom egy lelki kaland leírására, hanem maga a realitás, nem ugródeszkája a képzeletnek, a hős önelemző és köldöknéző kedvének, és nem alkalom, hogy az író csillogtassa lélektani ismeretét. Butor egy pillanatra sem feledkezik meg arról, hogy egy ember történetét írja, tehát az ember külső történetéről beszél, ennek leírása foglalja el a regény számottevő hányadát. Valóságos, pontos menetrend szerinti utazás ez, amely adatszerűségével, a leírások pontosságával egyenesen lenyűgözi az ilyenektől elszokott olvasót. Nem a valóság látszatát, hanem magát a valóságot akarja szuggerálni az író, akinek ilyenjellegű törekvéseit új tárgyilagosságnak nevezhetnénk legáltalában. Ezeknek a mozzanatoknak jegyében kísérjük végig a hőst útián. Az író nem feledkezik meg a környezet pontos leírásáról, keretül a regény hősnének, Delmontnak, drámájához. Változnak az utasok, változnak a tájak, a vonat meg-megáll állomások sora. arcok és emlékek suhannak és merülnek fel a regényt olvasva. Ott ül a kocsiban Delmont is, kezdetben még izgatottan a szökés izgalmával, azután mind ernyedtebben, megtörve a hosszú úttól, tekintete mind nehezebben jár útítársai arcán, holmiján, a tájon, közben alszik is és a tétlenség bilincseiből állandóan működő gondolatai emelik ki.

Hányszor utazott már erre felé. Ismeri a tájat, tudja a megállók sorrendjét és csupán az ad különösebb értelmet mostani útjának, hogy így még nem utazott, ilyen szándékok, ilyen tervek nem dobogtatták szívét. A kaland elé indult. Logikus tehát, hogy gondolatainak első

hullámaival a vonat ringása közben először is azt járja körül, amit elhagyott és arrafelé szálljon, ami várja majd Rómában. Az egyikből egy párizsi hivatalnok hétköznapi élete bontakozik ki, amit a hivatal, a feleség és a gyerekek, valamint a római utak határolnak, a másikkól egy öregedő és a fiatalságba kapaszkodó, a szerelemre éhes, az egyhangúságból menekülő, kaland felé rohanó férfi néz ránk.

Azután az egyhangú zakatolásba a megtett utak hangulatai elegyednek az első, amikor még nem ismerte Ceciliát, azután az első ismeretség láza, a mind türelmetlenebb utazások, amikor a titok édességével szállt fel a római expresszre és járta Rómát a lánnyal és furdózott második fiatalsága napsütésében, római tavaszában. Azután a vonat kiverte taktusokra megelevenedik és elvonul ennek a szerelemnek a története.

Ahogy az író kibontja egy utazás apró mozzanataiból a már lejátszódott számtalan előzőt, ahogy az utazás tétlenségéből átvezeti az olvasót a mindig működő gondolkodás aktivitásába, ahogy a római expressz különböző útjait kíséreljük végig ennek az egyetlen egy utazásnak a keretében, tehát ahogy a valóság és a múltban lejátszódott valóságos utazások között különbséget tesz, élesen elhatárolja őket és logikusan összekapcsolja, az egyiket kibontva a másikkól. az egyiknek mozzanatait hozzákapszolva a másikkhoz, ebben a módszerben kell keresnünk Butor újdonságát, regénye új lehetőségeket megcsillantató formáját, technikáját.

Mert Delmont egyetlen egy pillanattig sem szűnik meg konkrét embernek lenni. nem olvad fel emlékeiben, csupán annyit enged meg magának álmai terén is, amennyit egy jólnevelt párizsi polgár megengedhet, aki most történetesen nem az első osztályon utazik, mint tenni szokta, hanem harmadikon, a kaland természetéhez méltóan. Egy pillanattig sem lelki utazás ez, tehát nem a „modern” íróknál szokásos egyhelyben állás és mégis száguldás a képzelet szárnyán. Delmont végig megmarad emberi mivoltában, nem lesz álmodozó és ebben a mivoltában mítikusá, növény hős nem lesz betegesen önelemző mániákus. Butor mértéktartóan tudja hőst bemutatni. Delmont ember marad, aki a gyorsvonat harmadosztályán utazik egy csomó más, hasonlóan megrajzolt ember társaságában, emlékei mindvégig emlékek, a valóság nem elmosódott maszat a hős háta mögött, hanem kitapintható háromdimenziós tér, amelyhez a negyedik,

az Idő a legtermészetesebb módon csatlakozik, de kapcsolatában két részre is bomlik: múlttá és jelené válik. A hős egy útját írja meg Butor, de úgy, hogy a hős többi útja is, amelyeket megtett a Párizs és Róma közötti úton e felé az út felé visznek, idetorkollik minden múltbeli esemény.

Butor ismét visszaszerezte a leírásnak elveszett tekintélyét, így maradhat meg a valóság kereteiben, így kapja meg Delmont emberi méreteit ez akadályozza meg, hogy ne váljék álom- és képzelet-iovagga, mint annyi sok hőse a modern regénynek. Butor regényében a realitás van jelen (nem a realizmus, mint a XIX. század regény-jellegzetes-ség!), nincs szüksége sem a fantasztikumra, sem a mélylélektanra, sem a csodára, hogy hőse egész emberi, lelki, társadalmi mivoltát felrajzolja élénk. Sőt nincsenek filozófiai ambíciói sem, nem a maga módján értelmezni, hanem megmutatni akarja, nem az embert általában, hanem csak Leon Delmont negyvenöt éves férfit állítja élénk, aki az olasz Scabelli cég párizsi képviselőjének a főnöke, négy gyermek apja, és aki Rómába utazik, hogy élete egyetlen fénypontjára, a fiatal Ceciliával kezdődött viszonyára feltegye a koronát: elhagyja a családját és vele éljen.

Természetesen a regény így még határozottabban kap társadalmi hátteret, vonatkozásai özönével pedig utat nyit mind a francia polgári élet egyes szempontjainak felméréséhez, mind a témából következő költői hangulatok irányában. Egyfelől a francia polgár szimbólikus életútja bontakozik ki, aki a jövőbe indul, álmai kinyílt örömeiben halad és egyszer csak azt veszi észre, hogy végérvényesen a múltba ért, s nem tud szabadulni belőle. Egy helyen a hős így elmélkedik a vele utazó fia-

tal párról, akik azt gondolják, hogy végül is sikerült a magánosság falát ledönteniök: „Amikor visszatértek és ismét Párizsban lesztek, az élet nehézségeinek hengerei között, amelyek ismét elkapnak benneteket, összetörnek, hova lesztek? Tíz év múlva mi marad belőletek, egyetértésekből, örömeitekből, amely most tagadja a fáradtságot... Mi marad mindabból, ha jönnek a gyerekek, amikor ön, Pierre, halad előre — a talán éppen olyan buta hivatalában, amilyen az enyém is, vagy még rosszabban, amikor egy csomó tisztviselőnek parancsolhat, akiket rosszul fizet, mert hát haladni kell ebben a taposómalomban; amikor lesz már lakásuk, amelyről annyit álmodoznak most a Pantheon tér 15 alatt? Tekintetében ugyanaz a gond tükröződik-e vagy a bizalmatlanság...?” Íme egy élet múltja és jövője, és ennek van társadalmi alapja és háttere is: Delmont nemcsak lélekben polgár, hanem külső életében is az.

És van egy álombeli Rómája is Delmontnak, amit vágyai szímeztek ki és negyvenöt éve minden szenvedélyével és tapasztalatával épített fel magának, és amely a már soha el nem érhető Ceciliában öltött testet. Butor világosan látja, az álom nem tud valósággá válni, tehát nincs is értelme feloldani benne az embert. Mondanunk sem kell: a francia polgár újréttü arca néz felénk az ilyen módon megírt regényből. Módszérének ez az eredménye az, amely távlatot ad a regényírás terén az újabb kezdeményezéseknek. Új fejezet kezdődik a modern nyugati regényirodalomban? Hogy ezt megállapíthassuk, újabb megvalósítások is szükségesek. Egycélre csupán érdekes jelenségként kell kezelnünk, amely a regényírás technikája előtt új lehetőségek kapuit nyitogatja.

Életjel

Kolozsi Tibor

Néhány hónappal ezelőtt, a múlt év októberében szokatlan plakátok jelentek meg Szubotica utcai hirdetőtábláin, a város egyes üzemeiben és iskoláiban. Életjel — hirdették a messze harsogó betűk, s a kíváncsiak, akik szívesen megállnak a hirdetések előtt, közelebb lépve, elolvashatták, hogy a szuboticei írók kis csoportja ad életjelt magáról, bejelentvén, hogy a Városi Könyvtár olvasótermében megtartja irodalmi élőújságának első számát. A szerkesztőbizottság azonban nem elégedett meg pusztán a plakátok vonzóerejével. Adatokat gyűjtött arra vonatkozóan, hogy kik tartoznak a város legismertebb művészetbarátai sorába, kiket lehet rendszeresen ott látni a színházban, hangversenyeken, irodalmi esteken, kik vásárolnak rendszeresen könyveket, egyszerűen hogy kikre számíthat ezúttal is mint hallgatókra az induló Életjel. Az összegyűjtött adatok és címek alapján azután szétküldték a meghívókat is, s hála a beharangozásnak, a kitűzött időre több mint száz ember gyűlt össze a Városi Könyvtár nagytermébe, hogy meghallgassa az írókat, akik szűknek érzik a lapok hasábjait, esetleg a könyvek oldalait is, nagyobb térre vágyanak, közelebb akarnak kerülni az olvasóhoz.

Igy indult tehát néhány hónappal ezelőtt az Életjel, a szuboticei írócsoport élőújsága. Eleinte csak egészen szűk térre szorítkozott az elgondolás. A cél: élő szóval is szépirodalmat adni, közelebről megismerkedni az olvasóval. Már az első szám után kiderült azonban, hogy ez a program meglehetősen szűkreszabott, és bizony egy kicsit fényűzésszámba megy pusztán szépirodalommal lépni pódiumra. Ha a toll embere közelebb akar kerülni a közönséghez, nem zárkozhat be egy szűkebb értelemben vett szépirodalmi élőújság korlátai közé, mert az ilyen rendezmény egyoldalúvá, s ennél fogva esetleg unalmassá válik. Föl kell hát szakítani a korlátokat, teret engedni a terebélyesedő, egyre bontakozó életnek, színebbé, többoldalúvá tenni a műsort, hogy mindenki megtalálja benne azt, ami legjobban érdekli.

A szépirodalom, a versek, elbeszélések mellett így kapott helyet a műsorban a zsurnalisztika, a riport, a közvetlen hangú esszé, bekapcsolódott a művészet többi ága, a zene, a színjátékszás, a képzőművészet, s ennek megfelelően bővült azoknak a sora is, akik az élőújság lepergő számain át életjelt adnak magukról. Már nemcsak az írók és esetleg az újságírók állnak ki a kö-

zönség elé, hanem megjelennek a pódiumon — immár nem a Városi Könyvtárban, hanem a zeneiskola tágasabb hangversenytermében — a színészek, a zene művészei, zeneiskolai tanárok és tanulók, a képzőművészek és a város más kultúrmunkásai is.

Mindjárt itt el kell mondani azt is, hogy ez a terebélyesedés nemcsak a sokoldalúság irányában indult meg, hanem ugyanakkor a szűkebb helyi elzárkózottság is fölegedett. Az Életjel ma már nemcsak a szuboticaiak élőújsága, — csak itt jelenik meg, — de vannak munkatársai más helységekből, azonfelül kitarúl a látóhatár a jugoszláv irodalom és ezen túl a világirodalom felé is. Ha már itt tartunk, mondjuk el mindjárt, hogy ezen a téren még igen sok tennivaló akad. A Látóhatár rovat ugyan számonként ad ismertetőt egy-egy külföldi íróról, — például eddig ismertette Juan Antonio Barden, Paszternak, Apollinaire, Karel Čapek, Radnóti Miklós és az egyiptomi Mahmud Tejmur munkásságát, s ugyanakkor egy kis ízelet is hangzott műveikből, azonkívül ismertető hangzott el a mai francia költőkről és az ötven éves futurizmusról, az utóbbi Majakovszkij-versekkel illusztrálva, — másrészt azonban a közelebb álló hazai irodalom ismertetése terén bizony vannak fogyatékoságok. Ebben a tekintetben az első egy-két számtól eltekintve, bizony adós maradt az Életjel, ahogyan adós maradt Jugoszlávia más nemzetiségei, mondjuk a románok, szlovákok, siptárok stb. irodalmi megmozdulásainak ismertetésével is.

És még valamit. Lássuk csak, kikkel is foglalkozott az életjel a jugoszláv irodalomból! Íme a névsor: Stevan Raičković, Miodrag Pavlović, Vasko Popa, továbbá Szuboticáról Merković Lazar — és a románok közül Florika Stefan. Ami kevés tehát volt, az is elsősorban a lírára szorítkozott, a próza kimaradt.

Ha már a felsorolásnál tartunk, ne mulasszuk el megemlíteni azokat sem, akik más helységekből küldtek írást az Életjel számára, vagy esetleg ők maguk, személyesen is megjelentek, hogy fölolvassák írásukat. Ezek között ott találjuk Bogdánfi Sándort, Borús Erzsébetet, Debreczeni Józsefet, Engler Katalint, Gál Lászlót, Herceg Jánost, Laták Istvánt, Majtényi Mihályt, Német Istvánt, Saffer Pált, Sáfrány Imrét és Vukovics Gézát.

Amit eddig mondtam, túlnyomórészt az irodalmi részre vonatkozik. Itt kell még megemlékezni arról is, hogy a szer-

kesztő bizottság az eddig megjelent nyolc szám közül egyet Csáth Géza emlékének szentelt, egy másik számban pedig megemlékezett Somogyi Párról, a régi vajdasági forradalmi költőről. A Csáth-est voltaképpen már az irodalom túl a zene világába is belenyúlt, hiszen amellet, hogy felolvasták Csáth Géza tanulmányát Chopinről, műsorra került egy zeneszerzeménye is, a Pastorale. Itt tehát eljutottunk az Életjel egy másik területéig, a zenéig. S hogy ezen a téren — a zeneiskola tanárainak és tanulóinak bevonásával — eléggé kiterbélyesedett a munka, azt mutatja az is, hogy az eddig megjelent számokban ismertető előadás hangzott el Haydnról, Pucciniról, a kétszáz évvel ezelőtt elhunyt Händelről, ezeken kívül műsoron szerepeltek Brahms, Szmétana, Gotovac, Johann Strauss, Mendelssohn és Rubinstein művei, valamint Dér Zoltán és Urbán János Révai Gabriella által megzenésített költeményei. Előadás hangzott el a 90 éves szubotica zeneiskoláról, Király Ernő pedig a vajdasági népzene gyűjtést ismertette. A zeneművészeti részben mint előadók és a zeneszámok interpretációi a következők vettek részt, főleg a zeneiskola tanárai és tanulói közül: Milkó Cora, Ullreich Irén, Cvetković Branko, Pejić Bernadetta, Dungerevski Melánia, S. Révai Gabriella, Bordás Lajos, Kovács Imre, Szalma Rózsi, D. Vad Margit, Csonka Vince, Sztipics Erzsébet, Herman Anónia, Rébel Jozefina, Farkas Sándor, Lutz Irén és mint együttes, az Iparosdalárda, Varga Péter vezényletével.

A zene kétségtelenül népszerű a nagyközönség körében, tehát feltétlenül hozzájárul ahhoz, hogy vonzóbbá tegye az Életjel számait, másrészt meg kell alapítani azt is, hogy a hatás kölcsönös, mert a rendszeresített irodalmi élőújság műsora is hozzájárul ahhoz, hogy népszerűsítse a nagyközönség körében a komoly zenét. Korlátozottabb lehetőségekkel ugyan, de hasonló szerepet kell betöltenie az Életjelnek a képzőművészeti népszerűsítése és ismertetése terén is. Ma, amikor a nagyközönség jórésze sokszor érthetetlenül tekint egyes modern művészek alkotásaira, feltétlenül ez az élőújság is olyan fórum lehet, amely hozzájárul a fogalmak tisztázásához, az egyes művészeti irányok, törekvések és kifejezési módok megmagyarázásához. Ezen a téren is tág lehetőségek nyílnak még a szerkesztő bizottság előtt, bár kétségtelen, hogy ebben az irányban is megtörténtek már az első lépések, pél-

dául a Konjović Milan jubileumáról való megemlékezéssel, Almási Gábor előadásával a képzőművészet időszerű kérdéseiről, s ide sorolhatjuk Vas Kálmán visszaemlékezését is Farkas Bélára. Ez azonban még csak az első tapogatódzás, és a jövőben föltétlenül rendszeresebben, képzőművészeink fokozottabb bevonásával kell foglalkozni ezekkel a kérdésekkel.

A színművészet inkább gyakorlati, mintsem elméleti téren kapott helyet az Életjel képzőművészeti hasábjain. Elhangzott ugyan egy ismertető a színjátszás és a színház időszerű kérdéseiről, két színházi bemutatóról is volt rövid recenzió, sőt a topolyai járási népszínház jubileumáról is megemlékezett a szerkesztőség, valamint egy kis bemutató-ízelítő is volt Vujkovné-Lippai Etelka *A veszély nem múlt el* című háborús drámájából, az utolsó jelenet színréhozásával, Virág Mihály rendezésében, de a színház és az írók szorosabb együttműködését mégis csak az jelentette, hogy a szubotocai Népszínház tagjai közül minden számban felléptek néhányan, hogy tolmácsolják a műsorra kerülő verseket, vagy felolvassanak egyes írásokat. Bocskovics Rózsi, Sz. Cseh Mária, Czehe Gusztáv, Faragó Árpád, R. Fazekas Piri, Fejes György, Ferenczi Ibi, Heck Paula, Juhász Anna, Kunyi Mihály, Pataki László, Pecz Marika, Péter László, Szabó János, Szilágyi László, Tót Éva és Vujkov Géza egyaránt nagy megértéssel és lelkesedéssel vállalták, hogy közreműködjenek ebben a megmozdulásban.

Az irodalmi élőlítség műsorából természetesen nem maradhatnak el a könyvismertetések sem. Elsősorban egy összefoglaló előadás hangzott el a múltévi jugoszláviai magyar könyvkiadásról, de ezenfelül Debreczeni József, Gál László és Herceg János legutóbb megjelent könyvét is méltatta egy-egy írás. Most, hogy újra terebélyesedni kezdett könyvkiadásunk, még fokozottabb szerep vár erre a rovatra, s a szerkesztőségnek rendszeresen figyelemmel kell kísérnie az újonnan megjelenő könyveket. Hasznos kezdeményezés ezzel kapcsolatban, hogy egy-egy könyv ismertetése alkalmával az élőlítség szünetében árusítják is az ismertetett könyvet. Gál László és Herceg János például maga is jelen volt és dedikációkat adott. Mindkettőjük könyvéből jónéhány példány elkelt, tehát az Életjel — bár szerény keretek között — hozzájárult nemcsak az új könyvek népszerűsítéséhez, hanem terjesztéséhez is.

Bevezetőben azt mondtam, hogy az Életjel indulása óta kiterbélyesedett, többoldalúvá vált, közelebb került a változatos élethez. S mint ilyen, természetesen időszerűvé is válik bizonyos tekintetben, ha nem is olyan mértékben, mint mondjuk egy napi- vagy hetilap. Ez az időszerűség elsősorban a vezércikkekben nyilvánult meg. Újév, március 8, a nők napja, május elseje, a JKP és a SzKOJ érfordulója, május 25-e, az ifjúság napja egyaránt felcsendült az ünnepi vezércikkekben vagy elmefuttatásokban. S ide, az időszerűséget tükröző témák közé sorolhatjuk például az írószövetség kongresszusáról elhangzott ismertető beszámolót is.

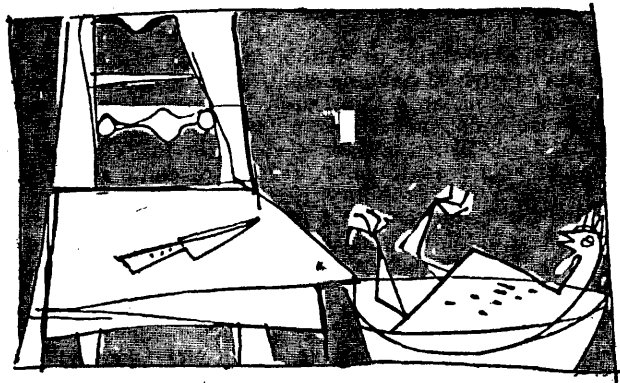
Mindebből látszik, hogy valóban szerteágazó és sokszínű az Életjel műsora, minden esetleges eddigi fogyatékossága ellenére is. Ilyen szerteágazó munkát néhány ember nem végezhet el. Az előbbieken felsorolt nevek már tanúsították, hogy az Életjel megírásában és előadásában valóban sokan vesznek részt. Ez a létszám azonban még korántsem teljes, hiszen eddig egy szót sem szoltunk azokról a szubotocai írókról, újságírókról és más kulturmunkásokról, akik írásaikkal részt vettek az eddigi számokban. Pedig hát ezeknek a száma sem lebecsülendő. Ime: Bori Imre, Brenner János, Burkus Valéria, Csépe Imre, Dér Zoltán, Dési Abel, Galamb János, Garay Béla, Kolozsi Tibor, Kopeczky László, Kutj Gyula, Kvazimódó-Braun István, Lévai Endre, Márton Domonkos, Mészáros Zakariás, Petkovics Kálmán, Szegedi Jenő, Szegedi Mária, Urbán János, Vas Kálmán és Zákány Antal. Az Életjel szerkesztősége ezentúl feladatul tűzte ki maga elé, hogy a fiatalokkal is rendszeresen foglalkozik, bemutatja őket is a közönségnek. Az eddigi számokban például a fiatalok közül Bati Zsuzsa, Berta Katalin, Dóró Sándor, Fekete Mária, Franc Mihály, Gulyás József, Kis Erzsébet, Kis Magda, Matijevics Lajos és Roncsák Zsuzsa léptek a közönség elé.

A munkatársak tábora tehát eléggé kiterjedt. Ezzel kapcsolatban azonban természetesen felmerül még egy kérdés: hát a közönség? Régi keserű tapasztalat, hogy az írók sokszor csak egymásnak írtak, hogy esetleges irodalmi estjeiken is alig-alig verődött össze néhány ember. Vajon most nem áll elő ugyanez az eset? Vajon ez a sok író, újságíró, zenész, színész, képzőművész

és más kultúrmunkás nem fecséreli-e hiába erejét — kellő visszhang nélkül?

Említettem már, hogy az élőújság első számát több mint százan hallgatták végig. A hallgatók száma aztán egészen a legutóbbi számokig egyre gyarapodott, és amikor meghaladta a kétszázat is, úgyhogy a zeneiskola hangversenyterme teljesen megtelt, sokaknak már ülőhely sem jutott. Nem kell hát félni a sokat emlegetett közönytől, nem kell félni attól, hogy az elhangzott szó visszhang nélkül marad. De mindenestre érdemes egy pillantást vetni arra is, hogy honnan regrutálódik ez a szépszámú közönség. A régi művészetbarátok, az állandó színház- és hangversenylátogatók, a könyvbarátok kitartanak, s mellettük különösen nagy számban hallgatják végig az élőújság számait a középiskolás diákok. Ez a két csoport alkotja a rendszeres látogatóknak mintegy 85 százalékát, s csak a maradék körülbelül 15 százalék kerül ki a munkások és munkásifjak sorai-

bol. Ez az arány természetesen nem éppen megfelelő, és mindenképpen változtatni is kellene rajta azért, hogy nagyobb számban kellene bevonni a hallgatók közé a munkásokat is. A plakátok, meghívók hoztak ugyan némi eredményt, de ez még semmi esetre sem elegendő. Mit lehet hát tenni? A terv már kész rá. Az elmúlt időszakban már volt egy kezdeményezés, amely utat mutat erre is. A Csáth emlékeztet ugyanis nemcsak a zeneiskola nagytermében rendezték meg, hanem az élőújságnak ez a száma második kiadást is megért — a gimnáziumban. Ezeket a második kiadásokat a jövőben mind gyakoribbá kívánja tenni a szerkesztőbizottság, éspedig nemcsak az iskolákban, hanem az üzemekben, gyárakban is. Ez az út minden bizonnyal hozzájárul ahhoz, hogy az Életjel tovább terebélyesítse táborát, és még szorosabb, még gyümölcsözőbb kapcsolatot teremtsen az író, a művész és közönsége között.

A POKOL KIS KÉK VIRÁGAI

A május hónap az irodalomban is Amor jegyében telt el. Roger Peyrefitte, a korábbi regényei alapján (Les Ambassades, stb.) botrányos szerelmi históriák krónikásaként elkönyvelt író, új könyvében — L'exilé de Capri (Capri száműzöttje) — arról a meddő szerelmi szenvedélyről fest képet, amit Jean Cocteau a könyv előszavában „a pokol kis kék virágainak” nevez. Peyrefitte szereti adatait közvetlenül az életből meríteni, volt is elég baja emiatt a világi és egyházi hatalmaikkal. Robert Kemp a Nouvelles Littéraires májusi számában a Capri száműzöttjét a homoszexualizmus gothaj almanachjának nevezi. Az olvasó előtt tábornokok, hercegek, művészek — élők és holtak — vonulnak föl, s az író teljes nevükön nevezi valamennyiüket. A regény központi alakja — a száműzött — szintén nem költött személy, Jaques d'Addelsward-Fersen ez, akinek szerelmi történetei 1910-ben szájról-szájra jártak Párizsban.

Mint fiatal, vagyonos emberrel ismerkedünk meg vele, aki saját lagymatag verseiért és a csinos gimnazistákért rajong. Meggyűlik a baja a rendőrséggel, elhagyja hát Párizst, és Capri szigetén telepszik meg. A sziget legszebb pontján fényűző villát építtet — tiltott szerelmeinek színpada ez, egyben tükrre egy eltorzult ösztönű nemzetközi társaságnak. A szenvedély karmai között vergődő emberek — látjuk — nem mindig boldogok. Találkozunk ebben a villában a Krupp-család egyik tagjával, aki öngyilkosságot követ el, a történet elején megismerkedünk Oscar Wilde-el és Douglasával, akit a kocsmáros nem akar kiszolgálni. Addelsward-Fersen azonban gazdag, így hát nem jár rosszul: a száműzetésben biztonságosan kiélheti hajlamait, és tisztas kispolgárként hal meg, miután gondoskodott arról, hogy vagyonát családja örökölje.

Szinte önmagától tevődik föl a kérdés, mit akart elérni Peyrefitte új regényével, de kérdés az is, hogy mit ért el vele — a botrányon kívül, ami bizonyos ideig olvasottá teszi könyvét. Ha azonban ez a mulandó érdeklődés szétfoszlik, a regény az lesz, ami: egy közepes képességű, nem túlságosan érdekes ember története, ami semmiképpen sem kelthet mélyebb érdeklődést.

Az erotika győzelmét jelenti D. H. Lawrence *Lady Chatterley szeretője* című regényének közeljövőben megjelenő teljes kiadása. A csonkítatlan szöveget a New -York-i Grove Press nevű vállalat adja ki. A nemi aktus híres leírásai és a sokatmondó, egytagú angol igék, amelyek mindeddig csak a rossz nyomtatásban megjelent titkos kiadások díszéül szolgáltak, s amelyeket az angolszász olvasók böröndjeik alján csempészték át a csatornán, most már mindenki, még a gimnazisták számára is hozzáférhetők lesznek — a könyvet ugyanis már az „első fordulóban” harmincezres példányszámban nyomtatják.

Közismert dolog, hogy Lawrence-nak rengeteg kellemetlensége volt nyíltsága miatt. Viszont az sem tiszta, milyen bámulatos kitartással védekezett. Amikor — a kiadó rábeszélésére — megkísérelte ártalmatlanná tenni a nemkívánatos fejezeteket, hamarosan abbahagyta.

— Lehetetlen! — kiáltotta. — Mintha csak azt kívánnák tőlem, hogy kaptafára, ollóval szabjam át az orromat. Ez a könyv vérzik!

Hajthatatlanságát részletesen két tanulmányban (*Egy-két szó Lady Chatterley szeretőjéről, Pornográfia és szemérmertlenség*) és néhány levélben ismertette. Ez utóbbiakból idézi az új kiadvány előszavában: „Ne gondolják, hogy az örök szexualitást képviselem. Eszem ágában sincs... de szeretném kiigazítani a testi valóságokról kialakult fölfogásokat.”

És nem engedett: mintsem hogy hozzájáruljon könyvének megcsonkításához, a regényt saját költségén adta ki, és előfizetések útján terjesztette. Mindez 1928-ban történt, tehát három évtizednek kellett elmúlnia, hogy a nagy nyilvánosság elismerje igazát. A modern fölfogás győzedelmeskedése nemcsak „erkölcsi és egészségügyi jelentőségű”, sokkal több ennél — írja Harry T. Moore, Lawrence alapos ismerője, a New-York Times Book Review májusi számában. A regény kétségtelen tisztasága már régtől fogva nyilvánvaló lett volna, ha alvilági hírneve nem ad neki valami baljós hangsúlyt. *Lady Chatterley szeretője* — szemben Joyce *Ulysses*-ével, amelynek hasonló sorsa volt — nem remekműve Lawrence-nak. Egyszerűen azért született, hogy az író megbélyegezhesse az ipari civilizációt, az angol társadalom osztályellentéteit, a férfi és a nő beteg kapcsolatait. Nem csoda hát, hogy ez a szerelmi regény csupa tétel és jelkép, stílusa száraz, mint a puskapor, alakjai egy csöppet sem meggyőzők. *Lady Chatterley szeretője* lényegében nem más, mint egy kevésbé sikerült Bovaryné vagy Anna Karenina, a kielégítetlen gyengédség utáni vágy leírása. (Lawrence eredetileg a *Termenség* (Gyöngédség) címet akarta adni a regénynek.)

Most, hogy megszűnik tiltott gyümölcs lenni, s lefoszlik róla a szenzáció leple, helyesebben értékelhetjük *Lady Chatterley szeretőjét*, s valószínűleg azt állapítjuk majd meg, hogy D. H. Lawrence egyik közepes alkotása. Ezután már a kritika és az olvasó is zavartalanul foglalkozhatnak sokkal jobb regényeivel és költeményeivel.

A TIZENKÉT ÉVES NIMFA EURÓPA MEGHŐDÍTÁSÁRA KÉSZÜL

Ma már nincs szükség olyan hosszú időre, hogy helyreállítsák valakinek a jóhírnevét, mint ahogy Lawrence esetében láttuk. Vladimir Nabokov *Lolita*-ja határozottan pornográf írásként jelent meg Párizsban 1955-ben, s mint csempészárut juttatták el a bigott Angliába és Amerikába. Ugyanezekben az országokban ma már tekintélyes könyvkiadóvállalatok jelentetik meg, sőt best-seller is lett belőle. A tizenkétéves nimfa története most Európa meghódítására készül. (Jugoszláviában is hamarosan megjelenik, a zágrebi Zóra adja ki.) A francia fordítást hangos üdvívalgás fogadta. Az előkelő Nouvelle Revue Française remekműnek mondja, Mathieu Galey pedig kiindulópontul használja föl a modern erotika elemzésében. Galey nyomon követi az írásművészetnek ezt a műfaját forrástól, az Énekek énekétől kezdve Sappho ódáin, az anakreoni dalokon a látszólag alvó középkoron át, és Boccaccio elbeszéléseit, Brantome, Sade, Casanova, Restif írásait követve Baudelaire, Mallarmé, Wilde és Semaine vezetik el a modern erotika legkiemelkedőbb alakjaiig, Rochefort, André Pieyre de Mandiargue és Nabokov nevéig. Korunk — természetesen — abban a törekvésében, hogy mindent a „földre állítson”, ezt a műfajt is a maga képére formálta.

— A szégyenérzet hiánya, ami erősen jellemzi korszakunkat, — mondja Galey — az erotikát megfosztotta mindattól a költőieségtől, ami még megmaradt benne. Nem a szerelem l'art pour l'art művészete már, hanem a mezítelekre vetkőztetett ember. Az erotika azonban mégis nyert vele: Lefoszlottak róla a mítoszok, a szimbolumok, az egész idejeműlt kelléktár.

A modern erotika mindinkább a környezethez, a tárgyakhoz, a megvilágításhoz, az illatokhoz kapcsolódik: „egy virág illata, egy ajtó becsapódása lényegesebb, mint maga az aktus”... A részletek valószínűtlenül fontosakká válnak, s az erotika, amikor hátat fordít elsődleges céljának, az evokáció művészete lett. A szexualitásnak és a szerelem tényének szabatos megfogalmazását átengedi a pornográfiának, maga megelégszik azzal, hogy megteremtse a légkört hozzá. A dühödt elemzés szenvedélye, az önmagunk iránt mutatott gáttalan érdeklődés annyira megrontott bennünket, hogy a világ legtermészetesebb aktusát is átformáljuk, halálvággal szöjjük át, amiben van valami az áldozati szertartásból és a tehetetlenség lendületéből”.

EGY ELHIBÁZOTT TRISTAN

Denis de Rougement, ismert francia filozófus — Nabokov *Lolita*-ját, Robert Musil egyéniség nélküli emberét és Boris Pasternák *Doktor Zsivágó*-ját véve alapul — azt az elméletet fejti ki a *Preuves* című folyóiratban, hogy a szenvedélyes szerelem, amely a XII. században született meg mint írói téma, s amely századunk kezdetén már haldoklott, lám megújodik.

— Minden szenvedély tagadásból táplálkozik — állapítja meg Rougement —, mert elfogadja és eltűri a kivételek törvényét a szó kierkegardai értelmében. A szenvedély száműzötté teszi azt, aki neki áldoz. Természetes egyszerűséggel kétségbe von mindent, ami a társadalmi életet hivatalosan irányítja. Ezért van jelen mindhárom trisztáni regényben a társadalom, a társadalmi konvenciók, s ebben gyökerezik az a könyörtelen bíráló, amit a regények hősei a szerzők nevében gyakorolnak.

Rougement a következőket írja Nabokov *Lolita*-járól: „Humbert és Lolita valójában sohasem ismerték meg a kölcsönös szerelmet. Lolita nem viszonzta idősebb partnerének gyengéd, de ugyanakkor vad szenvedélyét. A regény — kárpótlásul — „vaskosan tréfás” hangot üt meg, könyörtelen realizmussal szolgál és a szerző borsos tréfákat enged meg magának, amelyeket csak a szavak és a szöfűzés virtuozitása ment meg a közönségeségtől... Úgy ahogy van, ez a tökéletes mű nem más, mint egy elhibázott Tristan — s ez is marad.

SZERELMI VISZONY AZ ANGOL NYELVEL

Olvastuk, tudjuk, hogy Nabokov *Lolita*-ja milyen nagy érdeklődést keltett, miután átkerült Amerikából. Halljunk tehát most egyet-mást a szerzőről is.

Nabokov 1899-ben, Szentpéterváron született. Apja az orosz nagyburzsoázia egyik leggazdagabb és legbefolyásosabb tagja volt. Anyai nagyapja az orvosi akadémia elnöke volt, apai nagyapja II. Sándor és III. Sándor cár igazságügyminisztere. Az író apja a liberális párt egyik vezetője volt, és II. Miklós uralkodása alatt az ellenzék vezetője lett. 1905-ben az első дума képviselőjévé választották. Vladimir Nabokov Temisev herceg intézetében végezte iskoláit. Apja 1917-ben bekerült az ideiglenes kormányba, a bolsevikok letartóztatják, de megszökik, és Krimben megalakítja az új liberális kormányt. A forradalom győzelme után Angliába emigrál. Vladimir román nyelveket, szlavisztikát és állattant tanul. Később, 1922-ben, családjával együtt Berlinbe költözik. Apját itt megölték. A *Lolita* későbbi szerzője 1925-ben megnősül. Hamarosan az orosz emigráció ismertnevévé költője és elbeszélője lesz. Két regényt ír Szirin álnév alatt (*Masenyka*; *A király, a hölgy, a lakáj*), harmadik regényét már franciára is lefordítják, a *La chambre obscure* (Sötét szoba) című könyvét szintén. Ezt követi *La méprise* (Tévedés) című regénye. A *Nouvelle Revue Française*-ban egy fiatal író, Jean-Paul Sartre ír bírálókat erről a könyvről, keményen megbélyegzi az író eltávolodását a valóságtól, amit azzal magyaráz, hogy elveszítette kapcsolatait szülőföldjével. Nabokov 1940-ben elhagyja Berlint, Párizsba utazik, s miután a háború mindenüvé nyomon követi, az

Egyesült Államokba menekült, és rovatant ad elő a harwardi állattani muzeumban, továbbá orosz irodalmat a Cornell egyetemen. Franciaországban francia nyelven írt, Amerikába érkezve végleg az angol nyelvet választja írói anyanyelvéül. Megírja *Sebastian Knight igazi élete* című regényét, majd újabb könyvet jelentet meg *Bend Sinister és Pnin* címen. Amerikában is befut: megkapja a Guggenheim-intézet két díját, majd az amerikai művészeti és irodalmi akadémia tünteti ki. A kört a *Lolita* zárja be, botrány, amely sikerré változik.

Nabokov azt mondja, hogy mialatt a *Lolitán* dolgozott, „szelmi viszonyt kezdett az angol nyelvvel és az angol nyelv — Nabokov egyik kritikusanak szavait idézzük — teljes mértékben viszonzta ezt a szerelmet”.

KÁVÉHÁZI KÖLTŐK

Nabokov asszimilációjának példája emigrációkban bővelkedő napjainkban is egészen ritka jelenség. Az érem másik oldalára világít rá Hermann Kesten német író sorsa. Korai alkotásai a huszas évek vészes korszakában születtek. Amikor elhagyni kényszerült Hitler Németországát, még nem állított magának eléggé szilárd irodalmi emléket. S amikor visszatért, a német irodalom great old man-jének érezte magát, a közönség azonban nem sok hajlandóságot mutatott arra, hogy mint ilyet elismerje. Mialatt Kesten az emigráció keserű kenyerét ette, a németek rokonszenve azok felé fordult, akik otthon maradtak, hogy velük együtt osztozzanak a bűnben és a bűnhődésben. Ezek közé tartozik Gottfried Ben, akit a moralista Kesten „erkölcs nélküli esztétának” nevez. Az új nemzedék viszont más érzések kifejezését követeli. Kesten a háború előtti generáció tipikus megszemélyesítője: derűs moralista, jóindulatú szkeptikus, gúnyoros idealista, optimista, aki kétkedő szerepében tetszeleg. Ilyennek látjuk *Dichter im Kaffee* (Kávéházi költők) című könyvében is. A *Die Zeit* így ír az új Kesten-regényről:

„Önéletrajzi vallomás ez a könyv, világrészek és évszázadok között lebegő szerkezetét a kávéház és az írói alkotás fogja össze. Kesten idegennek érzi a zseni álláspontját — számára James Joyce csak túlméretezett dilettáns, ő maga az irodalmat mesterségnek tekinti, s úgy véli, hogy ezt a mesterséget a kávéház barátságos légkörében lehet legeredményesebben űzni.”

— Odahaza az ember gondolatai elsatnyulnak, Ugyan ki merészel új szót mondani a saját konyhájában? — kérdi szellemesen Kesten, majd visszaemlékszik minden idők kávéházi íróira: Casanovára, Heinere, Swiftre és Josef Rothra, akivel gyakran együtt ült a kávéházban. Kesten kétségtelenül okos, művelt író és nagyszerűen tájékozódik ebben a környezetben, így hát írása teli van mesteri fordulatokkal és szójátékokkal. A *Die Zeit* beszámolója azonban azt is megállapítja, hogy Kesten írásából kiérződik az a görcsös igyekezet, hogy az író egy kávéházi kozmoszt alakítson ki, amely azonban nyilvánvalóan távolról sem olyan egységes, mint Kesten szeretné. A *Kávéházi költők* nem más, mint veresenyfutás egy kísértettel, hajsza egy ma már nem létező irodalom után, amelynek létét a mai nemzedék már elképzelni is nehezen tudja.

AZ ÚJ NÉMET KÖNYV VÁLSÁGA

Hermann Kestenre hivatkozik — ő azonban gúny nélkül — Helmuth Jaesrich, a *Monat* májusi számának cikkírója is, amikor a német irodalom és könyvkiadás helyzetéről ír. Kesten ugyanis világosan és erélyesen fölszólította az ifjú németeket, hogy Hemingway és Faulkner helyett inkább a huszas évek német íróit olvassák. Ezzel szemben a német könyvkereskedések kiakataiban kiállított könyvek kilenc tizedén külföldi írók neve látható — állapítja meg Jaesrich. Ezt a megállapítást a német könyvkiadás és könyvkereskedelem alapos elemzése előzi meg — már azért is érdemes elolvasni a cikket. Jaesrich adatok alapján közli, hogy a *Német Szövetségi Köztársaság* lakosainak 47 százaléka egész életében egyetlenegy könyvet sem vásárolt, s a ia kosság kétharmada bevallotta, hogy nem olvas. Ugyanakkor Nyugat-Németország könyftermelése hatalmas arányokat ölt, lépést tart a gazdasági élet egyéb ágazatainak föllendülésével, ami a „német csodát” megteremtette. Hiányzik azonban a mai német népből az a szellemi éhség, ami a háború utáni éveket jellemezte, amikor a német értelmiségiek egy vékony szelet kenyér és két-három főttburgonya mellett ájulásig vitáztak a politikai helyzetről, Németország sorsáról, a maguk jövőjéről. A jólét álomba ringatta ezt a kíváncsiságot: a könyv kizárólag a szórakozás és a felületes, könnyű tanulás eszköze lett — vagy még ez sem. A hazai írók művei közül a közönség legszívesebben a népszerű műveket olvassa, nem várva tőlük eredeti gondolatokat és megállapításokat, csupán könnyen emészthető közlést. A mai német olvasó kívánsága: „kínlódás nélkül” tanulni, s minden író aki azért veszi kezébe a tollat, hogy népszerűen ismertesse a tudomány bármelyik területét — a mérgezett indián nyilaktól kezdve a szentírásig — biztos sikerre számíthat. Nagy keletje van a klasszikus íróknak is — zsebkönyvekben. Ezek a kicsiny, tarkafödélű, bolhabetűs, csinos, és a svéd mintára készült könyvvállványokon rendkívül mutatós könyvek helyettesítik a klasszikusok bőrbe kötött kiadványait, amelyeket az ősök zárt, üvegezett szekrényben őriztek. Hasonló népszerűségnek örvendenek a reprodukciókat tartalmazó albumok is, mert mentesítik az olvasót a múzeumlátogatás fáradalmaitól. Leggyengébb az érdeklődés a modern hazai irodalom iránt, teljesen háttérbe szorítják az amerikai, francia és angol írók művei. Jaesrich ezért a jelenségért a német könyvkiadókat vádolja, akik nem sok kedvet mutatnak a hazai szépirodalom támogatására. A keményszavú bíráló azonban kénytelen beismerni, hogy a dolgok állásában nem kevésbé hibásak az új német regények is. Az új német irodalomra malomkőként nehezedik valami biedermeier-ízű, vidékies szűklátókörűség, nem csoda hát, hogy a német olvasók magasabb színvonalra emelkedett rétege szívesebben olvassa az esetleg különcködő és érdekesebb, habár gyakran kevésbé értékes idegen írók műveit.

A HALÁLRAÍTELTEK NYUGODTAK VOLTAK...

A májusban megjelent irodalmi alkotások nem mind ilyen felelőtlenül sziporkázó írások. Elsősorban azok különböznek a már ismertett művektől, amelyek fésületlen egyszerűséggel rögzítik az embertömegek életének sorsdöntő eseményeit.

A Figaro Littéraire májusi száma töredékeket közöl Emanuel Ringelblum történész és szociológus följegyzéseiből. Ringelblum zsidó volt, 1940—1944-ig a varsói gettó poklában élt, akkor meggyilkolták. John Hersey Ringelblum följegyzései alapján formálta meg Fal című regényének hőseit, az eredeti jegyzetek azonban sokkal izgalmasabbak a képzelet minden alkotásánál. A történész-szociológus a megvesztegethetetlen szemtanú tárgyilagosságával vezette naplóját. Írásait tejesüvegekbe, konzervdobozokba rejtette, így találták meg őket a háború után, a gettó romjai között.

Idézzük a Figaróban közölt töredék egy részét:

„1940, december. — Nyolc zsidót, közöttük hat nőt végeztek ki ma. Azt hallom, hogy Auerswaldnak, a gettó német kormánybiztosának a keze van a dologban. Az ítéletet a zsidó börtön udvarán hajtották végre. A németek azt követelték, hogy a zsidó rendőrség végezze ki az elítélteket, a zsidó tanács tagjainak jelenlétében. Szerinski, a zsidó rendőrség főnöke visszautasította, s azt mondta Pzhevarszkinak, a lengyel rendőrség parancsnokának, hogy ha kényszerítik, végrehajtja az ítéletet, utána azonban öngyilkos lesz. Egy másik verzió szerint Szerinski azt mondta, hogy élete árán sem vállalja az ítélet végrehajtását. Tény, hogy a kivégzőoszadban kizárólag lengyel rendőrök voltak, mások szerint önkéntesek. Kárpótlásul az ítélet előkészületeit a zsidó rendőröknek kellett elvégezniök. Ők vezették ki az elítélteket a fogdából, ők bilincselték a halálraítélteket a kivégző oszlopokhoz, ők kötötték be a szemüket. Auerswald elkésve érkezett a kivégzésre. — Szégyellem magam, hogy elkéstem — mondotta. Néhány SS-tiszt közömbösen, cinikus arckifejezéssel, teljes nyugalommal nézte végig a kivégzést. A zsidók részéről Szerinski és segédei, Lehrman és Leikin voltak jelen. Állítólag Leikin igencsak buzgólkodott, amikor a halálraítélteket ki kellett vonszolni cellájukból. Ezután fölolvasták az ítéletet, s eldördült a sortűz. A börtön előtti tér feketéllett a tömegtől. A szülők sírtak. A kivégzett nők egyike egy koldusasszony volt, három gyermek anyja, de volt közöttük egy tizenhatéves lány is, aki a kivégzés előtt hisztérikus rohامت kapott. Weinberg rabbi is jelen volt, és az egyik halálraítélte átadta neki végrendeletét. Azt mondják, hogy a halálraítéltek nyugodtak voltak...”

JEGYZETEK

SACCO ÉS VANZETTI

Sinkó Ervin tanulmánya a *Sorsdöntő levelek és írók* című most készülő könyvből való. E könyvből már előző számainkban is közöltünk izelítőt olvasóinknak.

KETTEN

Antonije Isakovićot a partizán-irodalom legnevesebb művelőjeként emlegetik. A *Delo* című beográdi folyóirat főszerkesztőjének novelláit *Nagy gyermekek* címmel még az év folyamán magyar nyelven kiadja a noviszádi *Fórum*, Ács Károly fordításában. Az itt közölt elbeszélés e kötetből való.

A. B. ŠIMIĆ VERSEI

A. B. Šimić roppant hatással volt a horvát költészet fejlődésére a maga idejében; ez alkalommal verseivel ismergetjük meg az olvasót, s *A Dada* című esszéjével, melyben sokat elárul önmagáról. Petar Popović a költőről szóló jegyzete kiegészíti e számunkban ezt az anyagot.

VAJDASÁGI ROMÁN KÖLTŐK

Régi adósságunkból törlesztünk azaz, hogy a vajdasági román költők verseiből közlünk egy csokorralalót. Folyóiratunk a jövőben több figyelmet kíván szentelni a velünk együtt élő népek irodalmának, hamarosan a szlovák és a siptár költők verseiből is izelítőt adunk. Ez alkalommal nem mulasztjuk el azt sem, hogy az itt szereplő román költők életrajzi adatait is közöljük.

Mihai Avramescu

1914-ben született Felnakban, Romániában. A verseci román színház igazgatója volt, majd a *Lumina* irodalmi folyóirat főszerkesztője, most a *Pionirok Örüme* című gyermeklapot szerkeszti. Két verseskötete jelent meg 1950 előtt: *Hajnalban* (in zori) és *Út az igazság felé* (Drum spre adevar) címmel. Színművei: *Gyűjtások fel a malmot* és *Dacia Felix*. Regénye, a *Letört ifjúság*, 1953-ban jelent meg. Szerb nyelven a *Matica Srpska* adta ki. Magyar fordításban a HÍD mutatott be szemelvényt belőle, 1954-ben.

Ion Balan

A verseci román nyelvű vegyes gimnázium tanára, 1956 óta a *Lumina* felelős szerkesztője. 1925-ben született a Versec környéki Jablankában. Az irodalomban 1949 előtt jelentkezett két verseskötetével: *Az én falum* (Cintecul satului meu) és *Tavaszi barázdák* (Brasde'n primavara). Újabb versciklusa, a *Bizalmas rovás* (Raboi intim) még kiadatlan. Radu Florával közösen adta ki az *Albu* című poémát. Több román klaszszikus szemelvényeinek kiadását rendezte sajtó alá és írt tanulmányokat róluk (Vlahuca, Slavici). Elbeszélései és karcolatai a *Luminaban* és a *Libertateaban* jelennek meg, valamint 1953-ban megjelent *Lángok az éjszakában* című kötetében találhatók.

Radu Flora

1922-ben született Banatszko Szelon. Bölcsészetet Bukarestben és Beogradban tanult. A román nyelv és irodalom tanára a zrenyanini tanárképző főiskolán. Sajtó alá rendezte a román remekírók prózai és lírai antológiáját.

Összeállította a jugoszláviai sajtóban 1945–1955 között megjelent összes román vonatkozások bibliográfiáját. Egy időben a *Luminat* szerkesztette, számos irodalmi és nyelvészeti tanulmányt írt és a legfiatalabb költőnemzedék építő, nevelő kritikusa volt. Az *Út az éjszakában és nappalon* és a *Fényes versek* költője klasszikus utakon járó gondolati költészetet képvisel. Ion Balanul közös műve az *Albu* című poéma. Ötfelvonásos vígjátéka, a *Vőlegények iskolája* (Scoală logodnicilor) a román falvakban népszokásszerűen elterjedt gyermekházasságok háttérében rejlő számítások szatirikus leleplezése.

Elbeszéléseket is írt, azonkívül a *Libertatea* folytatásokban közölte *Kereszt* című regényét. 1950-ben Szerbia Népköztársaság kormányának irodalmi díjával tüntették ki.

Tudományos munkássága is jelentős. Több értekezést írt a bánáti román nyelvjárásokról, épp a napokban közölte e nyelvjárások térképét is. Tanácskönyveket szerkesztett és fordításokkal is foglalkozott.

Ionel Milos

A legfiatalabb költőnemzedék, az új utakat már nemcsak kereső, de azokon bátran járó képviselője. Első verseskötete a *Rügyek* (Muguri) 1953-ban jelent meg. Új versciklusa, *A hét csoda* még kiadatlan.

A DADA

Folyóiratunk néhány ismeretterjesztő tanulmányt közöl a jövőben a jelentősebb irodalmi irányzatokról: a szürrealizmusról, futurizmusról, szimbolizmusról, impresszionizmusról stb. A sorozat első darabja A. B. Šimić itt közölt átfogó tanulmánya.

IRODALMUNK MA

Mira Alečković, a neves költőnő, Szerbia Kommunista Szövetsége nemrég lezajlott kongresszusán elhangzott felszólalásának szövegét kapja itt kézhez az olvasó.

FÖLDBEN, SÁRBAI, NAPPÉNYBEN

Fehér Ferenc *Övig a földbe ásva* és Zákány Antal *Nappény a sárban* című verseskötetét még e hó folyamán kiadja a noviszádi Fórum. Tomán tanulmánya e két könyvről, illetve a költőkről szól.

TARTALOMMUTATÓ

Rehák László / A kétnyelvű iskola — — — — —	555
Sinkó Ervin / Sacco és Vanzetti — — — — —	558
Fehér Ferenc versei — — — — —	567
Antonije Isaković / Ketten — — — — —	570
A. B. Šimić versei — — — — —	579
Gál László / Sportnovella — — — — —	583
Németh István / Öregember macskával — — — — —	588
Vajdasági román költők versei — — — — —	592
Majtényi Mihály / A székeken nem ült senki — — — — —	599
Urbán János / Régi történet — — — — —	604
Torok Csaba versei — — — — —	608
Burány Nándor / Egy üveg prosek — — — — —	611
Deák Ferenc / Három komolykodó fa — — — — —	614
Gulyás József / En mindig várom, ezek a kék almák egyszer megérnek — — — — —	617
Bányai János / Halak — — — — —	621
Szirmai Károly / Vízilók — — — — —	624
Szántó és Deák / Parittyás csibész vagyok — — — — —	628
Szántó Zoltán versei — — — — —	629
A. B. Šimić / A Dada — — — — —	630
Sveta Lukić / A művészet és az élet kettőssége — — — — —	639
Ivan Ivanji / A munkáról és az időtöltésről — — — — —	642
Németh P. István / Legördült a függöny — — — — —	645
Lányi István / A filmválság újabb mérföldköve — — — — —	651
Petar Popović / A költészet átformálódása — — — — —	654
Mira Alečković / Irodalmunk ma — — — — —	656
*** / A szovjet írószövetség kongresszusa — — — — —	659
Vukovics Géza / Játék az álom és a valóság mezsgyéjén — — — — —	662
Tomán László / Földben, sárban, napfényben — — — — —	669
Bori Imre / Az úttörő könyv — — — — —	672
G. Czimmer Anna / Az ezerarcú Aymé — — — — —	676
Bori Imre / A fiatalok — — — — —	679
Bori Imre / A regényírás új útjai — — — — —	682
Kolozsi Tibor / Életjel — — — — —	686
Krónika — — — — —	690
Jegyzetek — — — — —	698
B. Szabó György rajzait az 557, 566, 569, 587, 591, 607, 610, 623, 650, 661, 672, 675 és a 678. oldalon,	
Slobodan Bogojević rajzait az 568, 579, 580, 581, 592, 594, 595, 603, 613, 628, 638, 655, 658, 668, 685 és a 689. oldalon,	
Slobodan Bogojević illusztrációit az 571 és 577. oldalon,	
Sáfrány Imre illusztrációit az 573, 575, 576, 578, 583 és az 589 oldalon,	
Ács József illusztrációit a 600, 611, 614 és a 621. oldalon,	
Dobó Tihamér illusztrációit a 604, 625, 626 és a 627. oldalak közöljük.	

IRODALMI, MŰVESZETI, TARSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT.
1959, JÚLI-AUG. KIADJA A FÓRUM LAPKIADÓ VÁLLALAT – SZER-
KESZTŐSEG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MISICSA 1.
– SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDEN NAP 10–12-IG. – KÉZ-
IRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA – ELO-
FIZETÉSI DIJ. EGY EVRE 500, FELEVRE 260, EGYES SZÁM ÁRA 100
DINÁR. – KESZÜLT A FÓRUM NYOMDÁJÁBAN NOVISZÁDON.

FD

ntudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet t